

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ: СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Аналітичний звіт

Йозеф Хайду (József Hajdú)

міжнародний консультант Ради Європи (Угорщина),
член Європейського комітету з соціальних прав (2013-2024)

European
Social
Charter

Charte
sociale
européenne

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Визначення та застосування прожиткового мінімуму: стандарти Ради Європи та Європейського Союзу.

Висловлені в цьому документі думки є відповідальністю автора і не обов'язково відображають офіційну політику Ради Європи.

Дозволяється відтворення уривків публікації (до 500 слів) за умови некомерційного використання, збереження цілісності тексту, контексту та надання повної інформації, яка не повинна жодним чином вводити читача в оману щодо характеру, обсягу чи змісту тексту. Необхідно зазначати джерело тексту: «© Рада Європи, рік видання».

Усі інші запити щодо відтворення або перекладу цієї публікації чи будь-якої її частини повинні адресуватися Директорату комунікацій Ради Європи (F-67075 Strasbourg Cedex або publishing@coe.int).

Дизайн обкладинки та верстка:
Друкарня «Vivario»

Фото: Рада Європи, ©Shutterstock

© Рада Європи, вересень 2025 року
Надруковано в Раді Європи.

Зв'яжіться з нами:

Департамент соціальних прав
Генерального директорату прав людини
та верховенства права
Рада Європи
1 quai Jacoutot, F-67075
Strasbourg CEDEX
Ел. пошта: social.charter@coe.int

Ця публікація підготовлена в межах проєкту Ради Європи «Посилення соціального виміру в Україні», що реалізується Радою Європи на виконання Плану дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» на 2023–2026 роки.

Видання може підлягати редакційним виправленням.

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ: СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Аналітичний звіт

Йозеф Хайду (József Hajdú)

міжнародний консультант Ради Європи (Угорщина),
член Європейського комітету з соціальних прав (2013-2024)

Рада Європи

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ, МЕЖА БІДНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА	9
1.1. Основні елементи прожиткового мінімуму	9
1.2. Розмежування між межею бідності та прожитковим мінімумом	12
1.3. Розмежування між прожитковим мінімумом і соціальною допомогою	16
1.4. Узагальнення трьох розглянутих понять: прожитковий мінімум, межа бідності та соціальна допомога	21
РОЗДІЛ 2. ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ХАРТІЇ	22
2.1. Стаття 13 ЄСХ щодо права на соціальну та медичну допомогу	22
2.1.1. Форма соціальної допомоги	26
2.1.2. Рівень і тривалість соціальної допомоги	27
2.1.3. Індивідуальне право, підкріплене правом на оскарження	28
2.1.4. Стаття 13§2 ЄСХ про недискримінацію	28
2.1.5. Послуги відповідно до статті 13§3	28
2.2. Стаття 30 ЄСХ про право на захист від бідності та соціального відчуження	28
2.2.1. Загальний та скоординований підхід відповідно до статті 30 ЄСХ	29
2.2.2. Оцінка ефективності політик	29
2.2.3. Соціальне відчуження	30
2.3. Співвідношення прожиткового мінімуму з положеннями ЄСХ та нормами ЄС	30
2.4. Підсумок	32
РОЗДІЛ 3. МОДЕЛІ ТА МЕТОДИ РОЗРАХУНКУ ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ	33
3.1. Модель споживчого кошика товарів і послуг	33
3.1.1. Ключові етапи розрахунку	34
3.1.2. Переваги та обмеження Моделі кошика	37
3.1.3. Приклади використання Моделі кошика в окремих країнах	40
3.1.4. Підсумок щодо моделі споживчого кошика	43
3.2. Модель відносного порогу доходу (модель ЄС)	44
3.2.1. Значення відносного порогу доходу (відносна бідність)	45
3.2.2. Етапи розрахунку відносного порогу доходу	45
3.2.3. Використання та інтерпретація моделі відносного порогу доходу в ЄС	47
3.2.4. Чому саме 60%?	47
3.2.5. Обмеження моделі відносного порогу доходу	48
3.2.6. Порівняння моделі відносного порогу доходу та моделі споживчого кошика	49
3.3. Модель бюджетних стандартів	51
3.3.1. Основні характеристики моделі бюджетних стандартів	51
3.3.2. Переваги й недоліки моделі бюджетних стандартів	55
3.3.3. Порівняння моделі споживчого кошика товарів і послуг та моделі бюджетних стандартів	56
3.3.4. Короткий огляд моделі бюджетних стандартів	58
3.4. Гібридні моделі	59
3.4.1. Приклади гібридних моделей	59
3.5. Підсумок чотирьох розглянутих моделей	64
РОЗДІЛ 4. МОЖЛИВІ МАЙБУТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ	66
ДОДАТКИ	72

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ALMPs	Активна політика ринку праці
AROP	Ризик бідності та соціального відчуження
EAPN	Європейська мережа боротьби з бідністю
EU-SILC	Статистика ЄС щодо доходів і умов життя
LLL	Навчання впродовж життя (lifelong learning)
HBS	Модель бюджетних стандартів
MESL	Мінімальний необхідний рівень життя
MIS	Мінімальний стандарт доходу
RSA	Активний солідарний дохід (Франція)
BOOZ	Всесвітня організація охорони здоров'я
Євростат	Статистичне управління Європейського Союзу
ЄКСП	Європейський комітет з соціальних прав
ЄС	Європейський Союз
ЄССП	Європейський стовп соціальних прав
ЄСФ+	Європейський соціальний фонд плюс
ЄСХ, Хартія	Європейська соціальна хартія (переглянута)
ІСЦ	Індекс споживчих цін
МОП	Міжнародна організація праці
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН	Організація Об'єднаних Націй
РЄ	Рада Європи
ШІ	Штучний інтелект

ПЕРЕДМОВА

Цей звіт підготовлено в межах проєкту Ради Європи «Посилення соціального виміру в Україні», що реалізується на виконання Плану дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» на 2023–2026 роки. Його мета – надати глибше розуміння понять, правових основ, політик і практичних механізмів, пов'язаних із поняттям прожиткового мінімуму, передусім у європейському контексті. Зокрема, у звіті досліджується складна взаємодія між національними визначеннями та методами вимірювання достатності доходу і тими стандартами, які постійно розвиваються під впливом норм Європейського Союзу, Європейської соціальної хартії (переглянутої) та Європейського стовпа соціальних прав.

У час, коли економічна нестабільність, соціальна нерівність і демографічні зміни дедалі більше кидають виклик системам соціального захисту, надзвичайно важливо повернутися до базової ідеї про те, що кожна людина має право на мінімальний рівень життя, що відповідає людській гідності. Це дослідження поєднує напрацювання у сфері права соціального забезпечення (передусім соціальної допомоги), соціальної політики та європейських методів і стандартів, а також включає порівняльні та критичні погляди на вимірювання бідності та системи підтримки доходу.

Що стосується методології, в цьому дослідженні використано якісний, порівняльний та доктринальний підхід до правових досліджень із міждисциплінарною спрямованістю, яка поєднує право соціального забезпечення, аналіз соціальної політики та дослідження європейської інтеграції. Основна мета – дослідити, як у різних європейських країнах визначається, вимірюється та застосовується поняття прожиткового мінімуму, і наскільки ці національні підходи узгоджуються або розходяться з нормативними рамками Європейської соціальної хартії, Європейського стовпа соціальних прав та інших інструментів ЄС.

Це дослідження включає:

1. *Правовий аналіз.* У дослідженні здійснено доктринальний огляд джерел права на кількох рівнях. Він охоплює міжнародні (наприклад, ООН, МОП, ВООЗ, Світовий банк, ОЕСР тощо) та європейські (Рада Європи та ЄС) правові документи, зокрема Європейську соціальну хартію (переглянуту), рекомендації ЄС та положення Європейського стовпа соціальних прав. Також проаналізовано національні законодавства низки держав, переважно країн-членів ЄС (зокрема, Австрії, Німеччини, Франції, Ірландії, Швеції, Польщі, Угорщини, Чехії, Болгарії, Румунії тощо), з особливою увагою до регулювання систем підтримки доходу, програм мінімального доходу та умов надання соціальної допомоги. Розглянуто ключові інструменти, які хоч і не є обов'язковими, але мають суттєвий вплив, як-от [Рекомендацію Ради ЄС 2023 року щодо достатності мінімального доходу](#).

2. *Порівняльний аналіз країн.* Проаналізовано кілька держав-членів ЄС та Сполучене Королівство, обраних для відображення регіональної різноманітності (Західна та Східна Європа), у контексті визначень порогів прожиткового мінімуму, межі бідності, структури та достатності програм мінімального доходу.

1. [Storms, Bérénice \(ed.\) European Social Citizenship \(2023\).](#)

3. *Політики та статистичні джерела.* Для підтвердження правових висновків реальними статистичними даними в дослідженні використовуються дані [Статистики ЄС щодо доходів і умов життя \(EU-SILC\)](#), Евростату, звіти Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), матеріали національних статистичних органів, а також документи й висновки Європейського комітету із соціальних прав (ЄКСП) тощо.

4. *Тематичний аналіз.* У дослідженні застосовано тематичний підхід для аналізу ключових питань, зокрема правових і політичних наслідків узгодження національних систем зі стандартами ЄС і Ради Європи.

Цей багатогранний підхід має на меті забезпечити всебічне зрозуміння, як право на належний життєвий рівень реалізується в різних правових і політичних системах, а також які виклики досі існують для забезпечення достатності та узгодженості соціального захисту в Європі. Крім того, в останньому розділі окреслено деякі ймовірні напрями подальшого розвитку систем прожиткового мінімуму.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ, МЕЖА БІДНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА

У цьому розділі розглядаються базові поняття, які використовуються для оцінки та подолання бідності в суспільстві. Він починається з аналізу поняття *прожиткового мінімуму* – базового рівня доходу або ресурсів, необхідного для задоволення найнеобхідніших потреб, таких як харчування, одяг, житло та медична допомога тощо. Тісно пов'язана з ним *межа бідності* – це поріг, що дає змогу визначити осіб і домогосподарства, які живуть у стані бідності. Межа бідності є ключовим інструментом державної політики: вона допомагає урядам та організаціям спрямовувати підтримку на найбільш вразливі групи населення. Також у розділі аналізуються механізми соціальної допомоги, які мають на меті підтримати тих, хто опинився за межею бідності, забезпечуючи мінімальний рівень життя та сприяючи соціальній рівності. Сукупно ці поняття становлять основу для оцінювання умов життя та формування ефективних стратегій подолання бідності.

1.1. Основні елементи прожиткового мінімуму

Прожитковий мінімум (або мінімальний прожитковий рівень) – це соціально-економічне поняття, яке визначає мінімальний рівень доходу або ресурсів, необхідний для забезпечення базового виживання людини. Це поріг, нижче якого особа або домогосподарство не можуть задовольнити свої основні потреби. Цей мінімум здебільшого охоплює біологічне виживання, але не обов'язково забезпечує соціальну інклюзію чи комфорт. Його застосовують у соціальній політиці та економічному плануванні, проте він не дорівнює ресурсам, потрібним для забезпечення гідності, можливостей та безпеки.

Основні елементи прожиткового мінімуму :

По-перше, це покриття базових потреб.² У більшості випадків прожитковий мінімум включає лише те, що абсолютно необхідне для щоденного виживання (наприклад, їжа, вода, житло, одяг, опалення тощо), базову медичну допомогу, засоби гігієни і, в окремих випадках, початкову освіту або транспорт до роботи чи школи (залежно від країни).³

По-друге, це не те саме, що заробітна плата, достатня для гідного життя ("living wage"). На відміну від неї, яка враховує комфорт, стабільність і участь у суспільному житті, прожитковий мінімум стосується лише фізичного виживання.

Врахуйте:

Це поняття не потрібно плутати з установленою законом мінімальною заробітною платою, яка є питанням трудового права, часто визначається політичним і правовим шляхом та зазвичай базується на ринкових чинниках.

2. Див. більше: [Streeten, Paul \(1979\) Basic Needs: Premises and Promises](#); [Lee, Sarah \(2025\) In-Depth Look at the Basic Needs](#)

3. [Approach Now, Applying economic theory to real-world basics](#); Reinert, Kenneth A. (2021) The Basic Needs Approach, Elgar Encyclopedia of Development.

По-третє, його застосовують у розробці політик та законодавстві. Здебільшого уряди або пов'язані з ними установи (наприклад, органи статистики, дослідницькі інститути соціальної політики тощо) використовують прожитковий мінімум для визначення межі бідності, встановлення критеріїв надання соціальної допомоги, індексації пенсій та інших соціальних виплат.

По-четверте, він відрізняється залежно від країни та контексту. Його зазвичай обчислюють на основі місцевих цін і моделей споживання. У деяких країнах він встановлюється законом і регулярно переглядається.

По-п'яте, він пов'язаний із конкретними методами та моделями розрахунку.

Деякі критичні зауваження щодо прожиткового мінімуму

Його корисність і легітимність дедалі частіше ставляться під сумнів науковцями, політиками і правозахисниками. Серед найпоширеніших критичних зауважень можна виділити такі:

1. прожитковий мінімум здебільшого відображає *біологічне або суто матеріальне* розуміння людського існування (харчування, житло, опалення, гігієна, мінімальна калорійність та вартість базових товарів). Такий мінімалістський підхід ігнорує ширші соціальні, культурні, цифрові та психологічні потреби, необхідні для гідного життя в сучасному суспільстві. Критики також зазначають, що цей підхід ґрунтується на статичній, універсальній моделі споживання, яка не враховує зміни соціальних стандартів і очікувань, а також виключає витрати на освіту вище початкового рівня, зв'язок, транспорт і соціальну участь;
2. у багатьох країнах він не має юридично зобов'язального статусу. Часто це лише статистичний чи політичний орієнтир без правового статусу, що обмежує його застосовність і нормативну цінність (див. далі про соціальну допомогу як право людини). Результатом є те, що фізичні особи не можуть вимагати прожиткового мінімуму як права в суді; уряди не зобов'язані гарантувати доходи на рівні цього мінімуму; він перетворюється на символічний орієнтир, а не на реальний інструмент захисту⁴;
3. його можуть використовувати для обґрунтування мінімалістської соціальної політики. Уряди можуть використовувати його для обмеження виплат соціальної допомоги; виправдання низького рівня мінімальної заробітної плати, пенсій або інших соціальних виплат; підризу політичної волі підвищувати рівень допомоги до межі бідності або до рівня, що забезпечує гідне життя⁵. Наприклад, у Польщі, хоча й поріг для отримання соціальної допомоги перевищує рівень прожиткового мінімуму, він усе ж залишається значно нижчим за відносну межу бідності. Це призводить до того, що багато людей отримують допомогу, яка фактично залишає їх;

4. Див. більше: Koch, Steven F. (2023) [Basic Needs \(in\)Security and Subjective Equivalence Scales](#), Open access Volume 169, pages 723-757. David Coady, Samir Jahan, Riki Matsumoto and Baoping Shang (2021). Guaranteed Minimum Income Schemes in Europe: Landscape and Design, MF Working Paper WP/21/179.

5. Gantchev, V. (2020) [Welfare sanctions and the right to a subsistence minimum: A troubled marriage](#). *European Journal of Social Security*. Advance online publication.

Врахуйте:

Поняття «**межа бідності**» та «**гідні умови життя**» тісно пов'язані в економіці та соціальній політиці, однак вони стосуються різних порогів і мають різне призначення. З одного боку, **межа бідності** – це мінімальний рівень доходу (зазвичай установлений урядами або міжнародними організаціями), нижче якого особа вважається такою, що живе в умовах бідності. Як правило, вона охоплює лише базові потреби для виживання – їжу, житло, одяг, іноді медичне обслуговування та базові комунальні послуги. Класичний приклад: Світовий банк часто використовує показник 2,15 дол. США на день (з урахуванням купівельної спроможності) як глобальну межу крайньої бідності. З іншого боку, **гідні умови життя** – це ширше й амбітніше поняття, що стосується такого рівня доходу та доступу до ресурсів, який забезпечує не лише виживання, а й можливість жити з гідністю та брати повноцінну участь у суспільному житті. Це поняття включає не лише виживання, але й належну освіту, медичну допомогу (не лише базову), безпечне житло, необхідний транспорт, цифрову доступність, сприятливе довкілля, можливість відпочинку та соціальної взаємодії. Основний меседж цього підходу: «Не просто виживати, а жити гідно».

Межа бідності – це нижчий поріг, який дає змогу ідентифікувати осіб, що перебувають в умовах серйозної матеріальної скрути. Гідні умови життя – це вищий нормативний орієнтир, якого суспільство має прагнути для всіх своїх членів.

Примітка: особи, які перебувають вище межі бідності, можуть усе ще жити нижче рівня гідних умов життя. Це явище називають відносною бідністю або вразливістю через низькі доходи.

Наприклад: людина має достатньо коштів на їжу та оплату житла, але не може дозволити собі медичну допомогу, стоматолога, повноцінне харчування, культурні потреби (наприклад, похід у кіно чи театр) або доступ до інтернету. Формально вона перебуває вище межі бідності, проте ці умови не відповідають гідному рівню життя.

4. **неврахування регіональних та індивідуальних відмінностей.** Прожитковий мінімум часто застосовується однаково для всіх регіонів, попри відмінності, такі як: а) різниця між витратами в місті та в сільській місцевості (наприклад, оренда житла в столиці й у селі); б) домогосподарства з дітьми або людьми з інвалідністю мають вищі реальні потреби; в) інфляція⁶; г) культурні моделі споживання не є однорідними. У цьому контексті деякі дослідники виступають за використання «референтних бюджетів» або персоналізованих стандартів мінімального доходу (до прикладу, **Європейська мережа мінімального доходу** або **Європейська мережа боротьби з бідністю (EAPN)**, а не єдиних національних показників;

Врахуйте:

Персоналізований мінімальний дохід – це форма політики у сфері соціального забезпечення, яка має на меті гарантувати кожній людині або домогосподарству мінімальний рівень доходу, адаптований до їхньої конкретної життєвої ситуації. На відміну від універсального базового доходу, що передбачає однакову суму для всіх, незалежно від обставин, персоналізований мінімальний дохід:

- а) коригується відповідно до потреб – з урахуванням таких чинників, як розмір домогосподарства, наявний дохід, наявність інвалідності, безробіття тощо;
- б) покриває розрив між фактичним доходом особи та заздалегідь визначеним мінімальним стандартом життя;

6. Immervoll, Herwig & Pasteiner, Felizia (2025) OECD Social, Employment and Migration Working Papers No.323. [Weathering the storms? Minimum-income benefits as a crisis response.](#)

с) орієнтований на зменшення бідності, надаючи підтримку лише тим, чий дохід є нижчим за встановлений поріг. Його ключова мета – забезпечити індивідуально визначений базовий рівень життя, водночас стимулюючи трудову активність та соціальну інтеграцію.

5. прожитковий мінімум не охоплює нові соціальні потреби та не враховує участь у суспільному житті, наприклад, доступ до інтернету, транспорт, зв'язок, культурні потреби, відпочинок тощо;
6. може бути застосований як політичний інструмент. У деяких країнах уряди навмисно занижують рівень прожиткового мінімуму, щоб скоротити витрати на програми соціального забезпечення.

1.2. Розмежування між межею бідності та прожитковим мінімумом

Відмінність між межею бідності та прожитковим мінімумом полягає насамперед у їхньому призначенні, способах вимірювання, використанні в державній політиці тощо⁷.

Поняття **межі бідності** стосується офіційного національного порогу, нижче якого особи або домогосподарства вважаються такими, що живуть у бідності. Межа бідності зазвичай⁸ охоплює не лише потреби для виживання, а й базовий рівень гідності та участь у суспільному житті. Її головна мета – виявляти та вимірювати частку населення, яка перебуває в стані бідності. Цей показник часто встановлюється міжнародними організаціями або урядами й використовується для оцінки економічної/дохідної депривації.

На практиці розрізняють два типи межі бідності⁹. **Абсолютна межа бідності**, яка є фіксованою та базується на задоволенні базових потреб (наприклад, 2,15 дол. США на день за версією Світового банку в 2022 році)¹⁰. Вона подібна до прожиткового мінімуму.

Врахуйте:

Економічна/дохідна депривація – це нестача фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення базових (а іноді навіть нижчих за базові) стандартів життя, таких як харчування, житло, одяг, медична допомога, освіта тощо. Це не просто низький дохід, а нездатність задовольнити елементарні потреби. Часто її вимірюють за допомогою індикаторів матеріальної депривації, наприклад: нездатність обігріти житло в зимовий період, вимушене пропускання прийомів їжі через фінансові труднощі, неможливість замінити зношений одяг та/або відсутність коштів на покриття непередбачених витрат тощо. У практиці ЄС Евростат використовує терміни на кшталт «серйозна матеріальна та соціальна депривація» для моніторингу бідності в межах ЄС. Економічна депривація розглядається як багатовимірна форма бідності, яка охоплює як недостатність доходу, так і обмежений доступ до товарів і послуг. Наприклад: домогосподарство вважається економічно депривованим, якщо навіть за наявності роботи або соціальної допомоги воно не може дозволити собі базові потреби – обігрів узимку, повноцінне харчування або елементарне шкільне приладдя для дітей.

7. Robayo-Abril, Monica; Nguyen, Nga Thi Viet; Delgado, Lukas (2025) [Poverty, Inclusion, and Employment: The Path toward a resilient Europe](#).

8. Відрізняється залежно від держави.

Іншою є **відносна межа бідності**, яка визначається як частка від медіанного або середнього доходу (наприклад, 50% або 60% національного медіанного доходу)¹¹. Відносна межа бідності використовується переважно в країнах із високим рівнем доходів для відображення явищ соціального відчуження та нерівності.

Наприклад, у ЄС особа вважається бідною, якщо її дохід менший за 60% медіанного доходу¹¹. У наведених нижче таблицях порівнюються основні аспекти прожиткового мінімуму та межі бідності (див. Таблицю 1 та Таблицю 2).

Таблиця 1. Порівняння прожиткового мінімуму та межі бідності

Основні аспекти	Прожитковий мінімум	Межа бідності
Визначення	Мінімальний (базовий) рівень доходу або товарів, необхідний для фізичного виживання та збереження людської гідності.	Пороговий рівень доходу, за яким визначаються домогосподарства або особи, що живуть у бідності.
Охоплення	Вузьке охоплення – зосереджене лише на базових потребах для фізичного виживання.	Ширше охоплення – охоплює соціальні, економічні та психологічні аспекти бідності (особливо у відносних вимірах бідності).
Призначення	Гарантувати базові права та не допустити, щоб хтось опинився нижче мінімального стандарту життя.	Вимірювати й моніторити бідність для статистики, формувати політики або міжнародні порівняння.
Правовий статус	Часто має юридичне або конституційне значення (наприклад, у Німеччині).	Як правило, є статистичним інструментом, не має обов'язкової сили.
Ким встановлюється	Встановлюється державними органами соціального захисту та/або статистичними установами.	Визначається національними статистичними установами та/або міжнародними організаціями (ООН, Світовий банк, ОЕСР, ЄС).
Основа розрахунку	Ґрунтується на базових потребах (їжа, житло, одяг, опалення, гігієна тощо); може застосовуватися метод споживчого кошика.	Ґрунтується на розподілі доходів (наприклад, 60% медіанного доходу) або на фіксованих глобальних порогах (наприклад, 2,15 дол. США/день).
Практичне застосування	Використовується для визначення права на мінімальний дохід або соціальну допомогу.	Використовується для відстеження динаміки бідності, формування політик боротьби з бідністю, оцінки цілей розвитку.
Адаптація	Зазвичай індексується відповідно до інфляції або вартості життя згідно із законом.	Регулярно оновлюється на основі економічних і демографічних даних.

9. Nguyen, Nga Thi Viet; Belghith, Nadia Belhaj Hassine; Robayo-Abril, Monica; Lucchetti, Leonardo Ramiro; Costa, Rita D.; Badiani-Magnusson, Reena (2025) [European Union: Using Subnational Data for the Operationalization of the Cohesion Policy](#). © World Bank. License: CC BY-NC 3.0 IGO.

10. Світовий банк (2022) Інформаційний бюлетень: Коригування глобальних меж бідності. <https://www.worldbank.org/en/news/factsheet/2022/05/02/fact-sheet-an-adjustment-to-global-poverty-lines> (21-07-2025).

11. Joe Hasell, Bertha Rohenkohl, Pablo Arriagada, Esteban Ortiz-Ospina, and Max Roser (2022) "Poverty" Published online at [OurWorldinData.org](https://www.ourworldindata.org).

Приклад використання	Наприклад, 1,25 дол. США на день (достатньо лише для виживання).	Наприклад, 2,50 дол. США на день. Включає мінімально прийнятний у соціальному плані рівень життя.
Приклад країни	Наприклад, у Німеччині Конституційний суд визначає юридичний прожитковий мінімум Existenzminimum.	Наприклад, у державах-членах ЄС межа бідності використовується для класифікації населення, що перебуває під ризиком бідності.

Таблиця 2. Порівняння прожиткового мінімуму та межі бідності в державах-членах Європейського Союзу

Країна	Прожитковий мінімум (юридичний/ національний стандарт)	Межа бідності (статистичний/відносний показник)
Німеччина	Федеральний конституційний суд визнає можливість судового захисту права на прожитковий мінімум (Existenzminimum), гарантований законом.	Використовуються дані EU-SILC. Межа бідності визначається на рівні 60% медіанного національного доходу.
Франція	Конституційне право на прожитковий мінімум відсутнє, але системи соціального мінімуму забезпечують базові доходи (Revenu de Solidarité Active – для осіб із низьким рівнем ресурсів, Allocation aux Adultes Handicapés – для людей з інвалідністю тощо).	Застосовується відносна межа бідності (60% від медіанного доходу); використовується в статистиці Національного інституту статистики та економічних досліджень Франції (INSEE) і Евростат.
Австрія	Визначено мінімальний дохід на основі потреб Bedarfsorientierte Mindestsicherung, що відрізняється залежно від регіону; юридично закріплено на рівні земель.	Використовується показник ризику бідності за даними EU-SILC, узгоджений із цілями ЄС.
Угорщина	Раніше існував юридично визначений «кошик виживання», що був скасований; наразі офіційного правового порогу немає, хоча неурядові організації використовують власні розрахунки.	Застосовується межа бідності за EU-SILC (60% медіанного доходу); здійснюється регулярне звітування щодо показника ризику бідності.
Словаччина	У законодавстві визначено «життєвий мінімум» (životné minimum); використовується для встановлення порогів соціальної підтримки та мінімальної зарплати.	Показник ризику бідності розраховується за стандартом Eurostat (60% медіанного доходу).
Чехія	Юридично визначено екзистенційний і життєвий мінімуми; використовуються для визначення права на соціальні виплати.	Для статистичного моніторингу застосовується відносна межа бідності, визначена ЄС.
Польща	Соціальний мінімум і прожитковий мінімум розраховуються Інститутом праці та соціальних досліджень; використовуються для формування політик.	Застосовуються національні пороги бідності та дані Евростат; проводиться порівняння з показниками крайньої та відносної бідності.
Італія	Конституційного прожиткового мінімуму не існує, але громадянський дохід (Reddito di cittadinanza) виконує функцію фактичної мінімальної гарантії.	Застосовуються як національні, так і європейські пороги бідності для моніторингу депривації та доступу до підтримки доходу.

Іспанія	У Конституції немає формального визначення прожиткового мінімуму; однак існує Ingreso Mínimo Vital, що гарантує мінімальний дохід для вразливих домогосподарств.	Для моніторингу відносної бідності використовуються дані EU-SILC та національні показники.
Нідерланди	Конституційного прожиткового мінімуму не передбачено, але існує юридично закріплений мінімум соціальної допомоги (bijstandsniveau).	Показник ризику бідності відстежується на основі даних EU-SILC і національних бюджетних стандартів.
Швеція	Юридично визначений мінімальний дохід відсутній, але щедра система адресної соціальної допомоги забезпечує мінімальний рівень життя.	Відносна бідність відстежується за порогом 60% медіанного доходу відповідно до даних EU-SILC.

Ключові висновки, які випливають із Таблиці 2:

- Прожиткові мінімуми в Німеччині, Чехії, Австрії, Словаччині та Польщі мають юридичне підґрунтя – часто через конституційні рішення або законодавчі визначення – і використовуються для визначення права на соціальну допомогу та мінімальний дохід.
- Усі держави-члени ЄС звітують про межі відносної бідності на основі даних [EU-SILC](#) (60% медіанного еквівалентного наявного доходу). Цей показник виконує статистичну функцію моніторингу бідності та є основою для порівняльного аналізу в межах ЄС.
- Прожиткові мінімуми здебільшого застосовуються для визначення права на соціальні виплати, а також для встановлення мінімальної заробітної плати або розмірів соціальної допомоги.
- Деякі країни (наприклад, Угорщина, Франція, Іспанія) не мають юридично визначеного прожиткового мінімуму, однак забезпечують функціональні еквіваленти через системи мінімального доходу.

Врахуйте:

У контексті соціальної політики та права (особливо в системах ЄС і Ради Європи) термін **«функціональні еквіваленти»** означає різні національні механізми, які виконують ту саму функцію або досягають аналогічного результату, що й певне право чи стандарт, навіть якщо вони відрізняються за формою чи назвою. У контексті систем мінімального доходу функціональним еквівалентом вважається будь-який інструмент політики чи система виплат, які забезпечують особі щонайменше дохід на рівні прожиткового мінімуму, навіть якщо формально це не називається «гарантований мінімальний дохід». *Наприклад, навіть якщо в певній країні не існує окремого закону з назвою «Гарантія мінімального доходу», держава може надавати соціальну допомогу, допомогу по безробіттю, житлові субсидії, виплати сім'ям тощо. У сукупності ці інструменти не дозволяють особі опуститися нижче межі бідності або прожиткового мінімуму і фактично виконують функцію єдиної системи мінімального доходу.* Це поняття є важливим, оскільки забезпечує правову гнучкість у країнах із різними моделями соціального захисту. Європейський комітет із соціальних прав, що здійснює моніторинг Європейської соціальної хартії, визнає такі функціональні еквіваленти за умови, що вони ефективно забезпечують захист відповідно до статті 13 Європейської соціальної хартії (право на соціальну допомогу). Європейський Союз також допускає різноманітність національних систем – за умови, якщо досягається головна мета: достатній рівень доходу.

Як *прожитковий мінімум*, так і *межа бідності* – це порогові показники, які використовуються для оцінки економічних труднощів. Водночас вони мають різне призначення та правове значення. Обидва інструменти спрямовані на виявлення та подолання економічної депривації. Вони діють у взаємодоповнюючих площинах: один – як юридична гарантія, інший – як статистичний і політичний інструмент.

1.3. Розмежування між прожитковим мінімумом і соціальною допомогою

Терміни «соціальна допомога» і «прожитковий мінімум» стосуються різних, хоча й взаємопов'язаних понять у сфері соціального захисту та підтримки осіб, які перебувають у скрутному становищі. Як уже зазначалося, прожитковий мінімум – це розрахунковий поріг, що визначає мінімальний рівень доходу або ресурсів, необхідних для покриття базових потреб, таких як харчування, одяг, житло й комунальні послуги. **Його головне призначення – слугувати орієнтиром для вимірювання бідності та ухвалення рішень у сфері соціальної політики.**

Ключові характеристики прожиткового мінімуму:

- встановлюється переважно урядами та/або статистичними органами;
- ґрунтується на вартості основних товарів і послуг, необхідних для виживання;
- використовується для визначення межі бідності або критеріїв доступу до соціальної допомоги¹².

Врахуйте:

Грошова підтримка – це фінансова допомога, яка надається безпосередньо особам або домогосподарствам у формі грошей, а не товарів чи послуг. Отримувач отримує кошти (наприклад, через банківський переказ, готівкою, ваучером тощо) і може самостійно вирішувати, як їх використати — на оренду житла, харчування, транспорт та інші потреби. У сфері соціальної політики грошова підтримка часто розглядається як засіб захисту доходу, інструмент зменшення рівня бідності та спосіб забезпечення особистої автономії. Вона дає людям змогу самостійно визначати пріоритетність своїх потреб. Вона чітко відрізняється від підтримки у натуральній формі, яка надається у вигляді товарів або послуг (наприклад, продуктові набори, соціальне житло, медична допомога тощо).

Соціальна допомога – це фінансова (грошова) підтримка або підтримка в натуральній формі, яку держава надає особам чи домогосподарствам, що не здатні самостійно забезпечити базові потреби через низький дохід, безробіття, інвалідність або інші соціально-економічні труднощі. Її чітка мета – допомогти людям у скруті досягти мінімального рівня життя та запобігти крайньому зубожінню. Ключові риси системи соціальної допомоги:

1. зазвичай надається на підставі оцінки матеріального становища (доходів і майна)¹³;
2. може варіюватися залежно від розміру домогосподарства, місця проживання й конкретних потреб;
3. часто є тимчасовою або обумовленою¹⁴.

12. Див. більше: Eesti.ee. (2023) [Рівень прожиткового мінімуму та допомога на прожиток](#). Уряд Естонії. Parekh, N., & Bandiera, O. (2020) [Do social assistance programmes reach the poor? Micro-evidence from 123 countries](#). IGC Growth Brief.

13. Див. більше: Hayes, Adam (2025) Means Test: Definition, How It Works, and Examples, (peer reviewed): <https://www.investopedia.com/terms/m/means-test.asp> Means test: <https://www.citizensinformation.ie/en/social-welfare/irish-social-welfare-system/means-test-for-social-welfare-payments/means-test/>; Means test: <https://www.missoc.org/glossary/means-test/>.

Типові приклади соціальної допомоги: грошові виплати (наприклад, допомога малозабезпеченим), талони або ваучери на продукти харчування, житлові субсидії, допомога з інвалідності чи безробіття тощо.

Врахуйте:

Оцінка матеріального становища (means test) – це перевірка фінансової ситуації особи або домогосподарства, зокрема їхніх доходів, активів, а іноді й витрат, для визначення права на отримання державної допомоги, що надається на основі потреби. Це інструмент, який уряди використовують для того, щоб спрямовувати підтримку лише тим, хто справді її потребує, а не надавати її всім без винятку. Оцінка матеріального становища зазвичай охоплює такі елементи: доходи (наприклад, заробітна плата, пенсії, допомога з безробіття тощо); активи (наприклад, заощадження, нерухомість (у деяких випадках без урахування основного місця проживання), інвестиції, транспортні засоби тощо); склад домогосподарства (наприклад, кількість утриманців – діти, особи літнього віку тощо); дозволені відрахування (іноді) – наприклад, витрати на медичне обслуговування, догляд за дитиною, оренду житла тощо. Якщо дохід та/або активи особи нижчі за встановлений поріг, вона має право на соціальну допомогу. Якщо ж вони перевищують поріг — особа або не має права, або отримує зменшений обсяг допомоги. *Приклад: у Великій Британії для отримання Universal Credit оцінюються доходи та заощадження. Якщо заощадження перевищують 16 000 фунтів стерлінгів, особа не має права на допомогу. Якщо заощадження становлять від 6 000 фунтів стерлінгів до 16 000 фунтів стерлінгів, розмір допомоги зменшується.*

Також ще є **оцінка потреб (needs test)**. Оцінка потреб є ширшою, ніж оцінка матеріального становища. Вона охоплює загальні життєві обставини, а не лише фінансові аспекти. Така перевірка може включати: стан здоров'я, наявність інвалідності, сімейну ситуацію, потребу в догляді, житлові умови, вразливість або ризик тощо. Основне завдання оцінки потреб – визначити, яку саме підтримку і в якому обсязі потребує особа. Оцінку потреб зазвичай застосовують у таких сферах: послуги для людей з інвалідністю, соціальна робота та підтримка, довготривалий догляд, житло в екстремній ситуації тощо. *Приклад: літня людина може не бути бідною, але через інвалідність потребує допомоги у щоденних справах. У такому випадку оцінка потреб може підтвердити право на послуги з догляду вдома, навіть якщо така особа не відповідала б критеріям за доходом. Оцінка матеріального становища визначає, чи має особа достатньо коштів, щоб утримувати себе самостійно, а оцінка потреб показує, якої саме допомоги потребує людина насправді.*

У правовому та політичному контексті існує чітке й структуроване розмежування між поняттями прожитковий мінімум і соціальна допомога. (Див. Таблицю 3)

Таблиця 3. Розмежування між прожитковим мінімумом і соціальною допомогою

Аспект	Прожитковий мінімум	Соціальна допомога
Визначення	Мінімальний рівень матеріальних ресурсів, необхідний людині для виживання.	Сукупність державних виплат або послуг, які надаються особам, нездатним самостійно забезпечити базові потреби.

14. Див. більше: Deeming, C. (2017) Defining minimum income (and living) standards in Europe: Methodological issues and policy debates. *Social Policy & Society*, 16(1), 33-48. <https://doi.org/10.1017/S147474641500041X> / Vonk, G. (2020) The EU (non) coordination of minimum subsistence benefits: What went wrong and what ways forward? *European Journal of Social Security*, 22(3), 304-322. <https://doi.org/10.1177/1388262720928772> /.

Правова природа	Часто має конституційний або юридичний статус/орієнтир (наприклад, Німеччина: <i>Existenzminimum</i> , Чехія: <i>životní minimum</i>).	Програмне право, що базується на законодавстві або нормативних актах органів місцевого самоврядування, які регулюють умови надання.
Функція	Слугує порогом або орієнтиром для оцінки відповідності доходів або допомоги.	Виконує практичну функцію надання грошової, житлової або натуральної допомоги тим, хто її потребує.
Форма	Абстрактна величина – зазвичай визначається як сума доходу або «споживчий кошик» для базового рівня життя.	Конкретна підтримка – грошові виплати, допомога продуктами, житлові субсидії, медичне страхування тощо.
Використання	Для встановлення стандартів мінімального доходу. Визначення критеріїв доступу до допомоги.	Надання допомоги на основі перевірки матеріального становища. Підтримка осіб/сімей у скрутному матеріальному становищі.
Механізм коригування	Часто індексується з урахуванням інфляції, рівня цін або медіанної зарплати.	Розмір і форма залежать від політичних рішень, часто визначаються бюджетними та політичними міркуваннями.
Приклади	Чехія: прожитковий мінімум/мінімум на існування (Закон № 110/2006 36.) Німеччина: Existenzminimum (BVerfG)	Австрія: Mindestsicherung Угорщина: регулярна соціальна допомога (rendszeres szociális segély)
На основі права	Може бути конституційно захищеним або впливати з принципів забезпечення людської гідності чи соціальних прав.	Часто є дискреційним або умовним правом, що залежить від перевірки матеріального становища та місця проживання.

Підсумовуючи, прожитковий мінімум – це поріг або орієнтир, а соціальна допомога – це фактична система підтримки (грошова, натуральна або у вигляді послуг), яка призначена для того, щоб довести дохід людини, яка перебуває у скруті, до рівня цього порогу або вище.

Основні відмінності з прикладами країн:

Прожитковий мінімум – це порогове значення або норматив, що може бути юридично закріпленим (наприклад, у Німеччині, Чехії, Словаччині), або базуватися на політичних/статистичних розрахунках (наприклад, у Франції, Італії¹⁵, Нідерландах). Соціальна ж допомога – це програма виплат, яка має на меті підвищити дохід особи до рівня прожиткового мінімуму або вище. Вона надається на основі перевірки матеріального становища і зазвичай вимагає подання заяви, документального підтвердження та постійного проживання в країні.

Наприклад, у **Німеччині** Федеральний конституційний суд постановив, що прожитковий мінімум є основоположним правом, а розмір виплат Hartz IV має бути розрахований так, щоб відповідати цьому стандарту. Отже, прожитковий мінімум = юридично гарантований стандарт, а Hartz IV (тепер Bürgergeld) = форма соціальної допомоги, що призначається для досягнення цього стандарту¹⁶.

15. Theodosi, Nikolett (2025) National Inclusion and Poverty Plan 2021-2027: <http://www.cilap.eu/>.

У **Словаччині** прожитковий мінімум (životné minimum) визначено Законом № 601/2003 Зб. Він становить найнижчий рівень доходу, який юридично вважається необхідним для виживання людини. Цей показник щороку оновлюється і використовується як орієнтир для встановлення інших порогів, зокрема: податкових пільг, меж для примусового стягнення, критеріїв доступу до соціальної допомоги. Наприклад, станом на липень 2024 року прожитковий мінімум для однієї особи становив 268,88 євро на місяць. Цей поріг не є самостійною виплатою – людина не отримує цю суму автоматично, якщо її дохід нижчий. Він використовується для визначення права на соціальну допомогу. У Словаччині у разі, якщо особа не має доходу або має вкрай низький дохід, вона може звернутися по допомогу у зв'язку з матеріальною скрутою відповідно до Закону № 417/2013 Зб. Це система соціальної допомоги, яка включає основну допомогу (грошову виплату), житлову допомогу та захисну допомогу (наприклад, для тих, хто активно співпрацює з центрами зайнятості). Розмір наданої допомоги залежить від складу домогосподарства та життєвих обставин, але її мета – підняти дохід особи до рівня прожиткового мінімуму або максимально наблизити до нього¹⁷.

Румунський приклад показує співвідношення прожиткового мінімуму та соціальної допомоги. З одного боку – прожитковий мінімум є статистичним орієнтиром. У Румунії не існує юридично закріпленого прожиткового мінімуму, визначеного законом. Проте Національний інститут статистики (INS) та Інститут досліджень якості життя (ICCV) регулярно публікують оцінки споживчих кошиків і бюджети домогосподарств на рівні виживання. Наприклад, у 2023 році ICCV оцінив, що для досягнення гідного мінімального рівня життя сім'я з двох дорослих і двох дітей потребує приблизно 7 200 лей на місяць, а для базового виживання – близько 4 500 лей. Ці оцінки використовуються під час планування політик, але не мають юридичної сили. Вони функціонують як орієнтири, а не як безпосередньо гарантовані права. З іншого боку – соціальна допомога є юридично гарантованим правом. Фактична система соціальної допомоги в Румунії діє на підставі Закону № 416/2001 про гарантований мінімальний дохід (Venitul Minim Garantat). Цей закон передбачає фінансову допомогу для осіб або сімей, чий дохід є нижчим за встановлений гарантований поріг. У 2024 році цей поріг становив 149 лей на місяць для однієї особи, з поступовим збільшенням залежно від кількості членів домогосподарства. Щоб отримати допомогу, заявник має підтвердити низький рівень доходу, зареєструватися як особа, що шукає роботу (якщо працездатний), у деяких випадках – брати участь у громадських роботах. Розмір допомоги розраховується як різниця між доходом домогосподарства і законодавчо встановленим мінімальним порогом доходу.

Отже, прожитковий мінімум у Румунії має статистичний і рекомендаційний характер і використовується для визначення рівня бідності та орієнтації соціальної політики. Гарантований мінімальний дохід – соціальна допомога, що є юридично закріпленим правом, що забезпечує щомісячну грошову підтримку, спрямовану на наближення доходу людини до базового рівня виживання¹⁸.

16. Див. більше: Kim van Berkel - Jellien Knol - Daniël van Vuuren (2023) Social assistance and minimum income benefits, A comparison between five European countries (Be, DK, Fr, D, UK): <https://www.seo.nl/wp-content/uploads/2023/09/DP-101-Social-assistance-and-minimum-income-benefits.pdf>. MISSOC XI. Guaranteed minimum resources: <https://www.missoc.org/missoc-database/comparative-tables/>. German Federal Portal. [Apply for subsistence assistance \(social assistance\)](#), German Social Platform. Basic welfare for the elderly and people with reduced earnings capacity

17. Див. більше: Brian Fabo, Martin Guzi, Barbora Šofranková (2022). The living income for Slovak households; Životné minimum (2001-2025): <https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/hmotna-nudza/zivotne-minimum/>. Suhányiová, Alžbeta & Suhányi, Ladislav (2017) Selected Aspects of Subsistence Minimum in Slovakia, CBU International Conference Proceedings 5:470 DOI: 10.12955/cbup.v5.968.

Болгарія чітко розмежовує поняття прожиткового мінімуму та соціальної допомоги, з посиланням на правові акти. З одного боку – прожитковий мінімум (болг. Статистически стандарт) не є юридичним правом. У Болгарії немає юридично визначеного прожиткового мінімуму. Водночас Інститут соціальних та профспілкових досліджень (ISTUR), що працює при Конфедерації незалежних профспілок Болгарії (CITUB), регулярно розраховує споживчий кошик на рівні виживання (болг. издръжка на живот). Станом на 2024 рік було підраховано, що для підтримання базового, але гідного рівня життя людині необхідно приблизно 1 400 левів на місяць. Ці показники використовуються в публічних дебатах і під час переговорів про заробітну плату, проте не мають сили юридично зобов'язуючих норм. Отже, прожитковий мінімум у Болгарії є соціально-економічним орієнтиром, але не закріпленим правом.

З іншого боку – соціальна допомога є юридично гарантованим правом, що регулюється законом про соціальну допомогу (Закон за социалното подпомагане, SG № 56/1998), та Постановою № RD-07-5/2008 про надання щомісячної соціальної допомоги. Ключовим механізмом соціальної підтримки є гарантований мінімальний дохід (гарантиран минимален доход), який визначає поріг доступу до соціальної допомоги. Станом на 2024 рік гарантований мінімальний дохід становить 75 левів на місяць для однієї особи на підставі Постанови № 44/2022, яка щорічно оновлюється Радою міністрів. Домогосподарства з доходом нижче цього порогу можуть претендувати на щомісячну грошову допомогу. Щоб отримати соціальну допомогу, особа повинна довести низький або нульовий дохід, бути зареєстрованою як безробітна (за умови працездатності), виконувати інші вимоги, зокрема відвідувати навчальні курси або брати участь у громадських роботах¹⁹.

У **Чехії** прожитковий мінімум є юридично визначеним поняттям, що позначає найнижчий допустимий рівень доходу, необхідний для базового фізичного виживання (їжа, гігієна, житло). Він регулюється законом про прожитковий мінімум (zákon č. 110/2006 Sb.)²⁰.

Чеське законодавство чітко розрізняє два рівні:

1. прожитковий мінімум (životní minimum) – для покриття базових потреб для життя;
2. екзистенційний мінімум (existenční minimum) – абсолютний мінімум, необхідний для фізичного виживання.

Наприклад, у 2024 році встановлені значення на особу на місяць становили: прожитковий мінімум – 4 860 крон; екзистенційний мінімум – 3 130 крон. Ці порогові значення використовуються для оцінки права на отримання багатьох видів соціальної допомоги²¹. Система соціальної допомоги (Pomoc v hmotné nouzi) передбачає грошову підтримку на основі перевірки матеріального становища для осіб, чий дохід нижчий за рівень прожиткового або екзистенційного мінімуму, і які не можуть самостійно забезпечити свої базові потреби. Основні форми допомоги включають:

- доплату до прожиткового мінімуму (Příspěvek na živobytí) – піднімає дохід до рівня прожиткового мінімуму;

18. Adăscăliței, Dragos & Raț, Cristina & Spătari, Marcel (2020) IMPROVING SOCIAL PROTECTION IN ROMANIA: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/bukarest/16834.pdf>

19. Див. більше: Болгарія: Закон про соціальну допомогу, Державний вісник № 56/1998 (Регламент № RD-07-5/2008): <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1998/en/20898> OECD (2024). Опис політики у сфері податків і соціальних виплат: Болгарія 2024 <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-sub-issues/incomes-support-redistribution-and-work-incentives/TaxBEN-Bulgaria-latest.pdf> ЄС (2023). Реформа системи мінімального доходу в Болгарії: https://commission.europa.eu/projects/reform-minimum-income-scheme_en <https://www.mlsp.government.bg/reforma-na-sistemata-za-minimalen-dokhod> Mancheva, Gergana (2024). Понад 60% населення Болгарії живе на рівні нижчому за прожитковий мінімум. Bulgarian National Radio reporting: <https://bnr.bg/en/post/101981356/over-60-of-people-in-bulgaria-live-on-less-than-the-subsistence-salary-level> Robayo-Abril, Monica & Cabrera, Maynor; World Bank Group, Poverty and Equity Global Practice, Policy Research Working Paper 10817: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/23d3a124-56f8-431d-ad8d-ccd31f5063c3/content>.

20. Закон № 110/2006 про прожитковий мінімум: https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/r/natlex/fe/details?p3_isn=74444

- доплату на житло (Doplatek na bydlení) – покриває витрати на житло;
- надзвичайну одноразову допомогу (Mimořádná okamžitá pomos) – призначається в кризових ситуаціях.

Умови отримання допомоги включають перевірку доходу, активні дії для підвищення доходу (наприклад, пошук роботи), співпрацю з Управлінням праці (Úřad práce). Наприклад, у 2024 році особа без доходу могла отримати допомогу, яка доводила її дохід до рівня 4 860 крон (прожитковий мінімум), а також – залежно від вартості оренди житла й регіону – допомогу на покриття витрат на житло²² (див. Таблицю 4).

Таблиця 4. Узагальнення системи соціальної підтримки Чехії

Термін	Характер	Правова база	Приклад на 2024 р.
Екзистенційний мінімум (existenční minimum)	Юридично встановлений поріг для фізичного виживання	Закон № 110/2006 ЗБ.	3 130 крон/місяць на одну дорослу особу
Прожитковий мінімум (životní minimum)	Вищий поріг для покриття базових життєвих потреб	Закон № 110/2006 ЗБ.	4 860 крон/місяць на одну дорослу особу
Соціальна допомога (pomoc v hmotné nouzi)	Грошова допомога на основі оцінки матеріального становища для досягнення мінімального рівня життя	Закон № 111/2006 ЗБ.	Допомога доводить дохід до 4 860 крон + доплата на житло

1.4. Узагальнення трьох розглянутих понять: прожитковий мінімум, межа бідності та соціальна допомога

У соціальній політиці та соціально-правових підходах прожитковий мінімум, межа бідності та соціальна допомога є трьома взаємопов'язаними, але відмінними поняттями, які формують основу державних стратегій щодо подолання бідності, підтримки доходів і організації системи соціального захисту. Попри відмінності у правовій природі, функціях та змісті, ці поняття тісно переплітаються в процесі розробки й реалізації соціальної політики та законодавчих гарантій (див. Таблицю 5).

У багатьох європейських країнах системи соціальної допомоги забезпечують дохід, вищий за прожитковий мінімум, але нижчий за межу бідності. Це означає, що отримувачі допомоги можуть уникнути крайньої бідності, але залишаються в умовах відносної бідності.

Таблиця 5. Взаємозв'язок між трьома поняттями

Поняття	Роль у системі	Зв'язок з іншими поняттями
Прожитковий мінімум	Абсолютний мінімум для виживання	Встановлює нижню межу правового захисту та допомоги. Може визначати право на соціальну допомогу.
Межа бідності	Статистичний поріг відносної депривації	Ширше поняття, ніж прожитковий мінімум; багато отримувачів соціальної допомоги залишаються нижче цього рівня.
Соціальна допомога	Юридичний інструмент боротьби з бідністю	Має на меті підняти дохід отримувачів до рівня прожиткового мінімуму або вище , але часто не досягає межі бідності .

21. Див. більше: Living and Subsistence Minimum (2023): <https://www.mpsv.cz/en/living-and-subsistence-minimum>. Preuss, Ondrej (2025) Living and subsistence minimum: when are you entitled to them and how are they calculated?: <https://dostupnyadvokat.cz/en/blog/living-and-subsistence-minimum>

22. Реформа соціальних виплат, що наразі готується (2024): <https://asbgroup.eu/en/news/social-benefits-reform-currently-in-preparation/>.

РОЗДІЛ 2. ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ХАРТІЇ

Прожитковий мінімум означає мінімальний рівень доходу або ресурсів, необхідний для задоволення базових людських потреб – харчування, житло, медична допомога та комунальні послуги – що дозволяє людині жити з гідністю. У Європі це поняття тісно пов'язане із зобов'язаннями у сфері прав людини, закріпленими в Європейській соціальній хартії. Прожитковий мінімум слугує орієнтиром або порогом, який спрямований на реалізацію **статей 13 (право на соціальну та медичну допомогу)²³ і 30 (право на захист від бідності та соціального відчуження)** Європейської соціальної хартії. Стаття 13 стосується індивідуальних гарантій, зокрема права на мінімальний дохід. У статті 30 йдеться про структурну й профілактичну політику, спрямовану на подолання бідності та соціального відчуження.

Обидві статті передбачають, що соціальний захист повинен щонайменше забезпечувати базовий рівень життя. Невиконання цього зобов'язання може розглядатися як порушення Хартії. У цьому розділі буде коротко проаналізовано зміст обох статей. Також буде коротко розглянуто співвідношення прожиткового мінімуму з положеннями Європейської соціальної хартії та нормами ЄС у контексті збігів і розбіжностей, з особливою увагою до Європейського стовпа соціальних прав.

2.1. Стаття 13 ЄСХ щодо права на соціальну та медичну допомогу

Європейська соціальна хартія Ради Європи розрізняє соціальне забезпечення і соціальну допомогу, закріплюючи їх окремо в статтях 12 і 13 відповідно²⁴. При цьому сам текст Хартії не містить чіткого визначення обсягу кожного з цих понять²⁵. Основними критеріями для визначення того, чи належить конкретна пільгова виплата до соціального забезпечення чи до соціальної допомоги, є мета такої виплати та відповідні пов'язані з нею умови. Орган, що здійснює моніторинг впровадження ЄСХ – Європейський комітет із соціальних прав (ЄКСП) – вважає «соціальною допомогою»²⁶ ті виплати, основним критерієм для отримання права на які є індивідуальна потреба, без жодної вимоги приналежності до схеми соціального забезпечення, спрямованої на покриття певного ризику, або жодної вимоги щодо професійної діяльності чи сплати внесків. Як впливає зі статті 13§1, соціальна допомога надається лише тоді, коли соціальне забезпечення не гарантує людині достатніх ресурсів (принцип субсидіарності).

Врахуйте:

У розумінні статті 13(1) ЄСХ **принцип субсидіарності** означає таке:

1. У першу чергу відповідальність за власне благополуччя несе сама особа та її сім'я.

23. Хоча стаття 13 Європейської соціальної хартії охоплює як соціальну, так і медичну допомогу, у цьому розділі увагу зосереджено виключно на соціальній допомозі.

24. Див. більше: Дайджест Європейського комітету з соціальних прав (2022): <https://rm.coe.int/ecs-r-digest-re-social-rights-2023/1680ac7ba0>. Висновки XIII-4 (1996), Тлумачення щодо статей 12 та 13.

25. Рада Європи, Парламентська Асамблея. (1998). Урядовий комітет – 13-й звіт (Частина II): Аналіз статей 7, 12, 13, 16-19 Європейської соціальної хартії.

26. Висновки ЄКСП XIII-4 (1996), Тлумачення щодо статей 12 та 13 (Дайджест ЄКСП, 2022). Vonk, G., & Bambrough, E. (2020). Підхід до соціальної допомоги з позиції прав людини: нормативні принципи та характеристики системи. *European Journal of Social Work*, 23(1), 32-46. <https://doi.org/10.1177/1388262720971297>.

2. Якщо вони не спроможні забезпечити базові потреби, допомога може надходити від місцевої влади або громадянського суспільства (наприклад, благодійних організацій).

3. Якщо ці ресурси виявляються недостатніми, держава зобов'язана втрутитися та надати належну соціальну та медичну допомогу. Держава повинна гарантувати право на допомогу, але реалізує його у випадках, коли нижчі рівні підтримки не спрацювали. Такий підхід відповідає принципу субсидіарності, не скасовуючи при цьому обов'язок держави забезпечити кожному гідний рівень життя. *Наприклад, якщо особа втрачає роботу і не може оплатити медичну допомогу, вона спершу може звернутися за підтримкою до родини, а потім – до місцевої влади або неурядових організацій. Якщо цього недостатньо, держава повинна надати публічну підтримку – наприклад, грошову допомогу або безоплатний доступ до медичної допомоги – з метою реалізації положень статті 13(1) ЄСХ.* Однак, існують певні проблеми, пов'язані з принципом субсидіарності, зокрема затримки або нерівний доступ до допомоги, перекладання відповідальності з держави, моральний тиск на сім'ї, фрагментація послуг, правова невизначеність.

Загальні зауваження ЄКСП щодо статті 13 [наголошують](#), що держава зобов'язана забезпечити право на допомогу навіть за умов дії принципу субсидіарності. Європейська мережа боротьби з бідністю (EAPN) застерігає, що принцип субсидіарності може використовуватися для скорочення державної підтримки. Звіти Ради Європи щодо виконання Європейської соціальної хартії підкреслюють ризики, пов'язані з передачею відповідальності на нижчі рівні²⁷.

Отже, стаття 13§1 закріплює право на допомогу, головною підставою якої є факт потреби, і яка має бути доступною будь-якій особі, що її потребує²⁸. Система виплати соціальної допомоги має бути універсальною в тому сенсі, що допомога має виплачуватися «будь-якій особі» лише на тій підставі, що вона потребує допомоги²⁹.

Врахуйте:

Термін **«універсальність»** стосується таких принципів. Право на соціальну допомогу має бути гарантовано всім особам, які перебувають у скрутному становищі, без дискримінації та незалежно від причин цієї скрути. Воно не передбачає внесків, і гарантує мінімальний стандарт. Згідно з цим положенням, ЄСХ передбачає, щоб держави забезпечували щонайменше мінімальний рівень підтримки задля збереження людської гідності. Це відображає ідею про те, що ніхто не повинен опинитися нижче соціально прийнятного мінімуму, навіть якщо всі інші системи підтримки (сім'я, ринок, страхування) не спрацювали. Це також є обов'язком держави.

Саме держава несе кінцеву відповідальність за те, щоб це універсальне право було реалізоване. Це запобігає ситуаціям, коли люди «випадають» з усіх систем підтримки – сімейних або місцевих. Європейський комітет із соціальних прав (ЄКСП) тлумачить статтю 13 у своїх [Висновках I \(щодо статті 13§1\)](#), [Висновках VII \(щодо статті 13§4\)](#) та [Висновках 2013 року \(щодо статей 13§1 і 13§4\)](#) таким чином: «Допомога має бути універсальною в тому сенсі, що всі особи, які перебувають у скрутному становищі, повинні бути охоплені нею, і вона не повинна залежати від попередніх внесків».

27. [Європейська соціальна хартія в контексті імплементації Хартії основних прав ЄС \(2016\)](#)

28. Див. більше: Висновки ЄКСП 2013 року, Боснія і Герцеговина (Дайджест ЄКСП, 2022). Dally, Maria (2020). Зміст і потенціал права на соціальну допомогу у світлі статті 13 Європейської соціальної хартії. *European Journal of Social Security*, 22(1). DOI: 10.1177/1388262720908695.

29. Європейський центр прав ромів (European Roma Rights Centre) проти Болгарії, скарга № 48/2008, рішення по суті від 18 лютого 2009 р., §38 (Дайджест ЄКСП, 2022).

Допускається встановлення мінімального вікового порогу для надання допомоги, якщо при цьому гарантується, що молодь, яка не досягла цього віку, отримує відповідну підтримку не нижче прожиткового мінімуму, а не обмежується лише додатковою або умовною допомогою³¹.

Врахуйте:

Додаткова допомога означає підтримку, яка покриває нестачу ресурсів, коли власних засобів особі (заробітку, заощаджень або допомоги від сім'ї) недостатньо. Відповідно до статті 13(1), держава зобов'язана забезпечити задоволення базових потреб у разі, коли інші джерела не спрацьовують. Надання соціальної допомоги допускається лише за умови, що держава в остаточному підсумку гарантує повне право на таку допомогу. Згідно з тлумаченням ЄКСП, держави можуть враховувати наявні альтернативні джерела підтримки, але не можуть відмовити в допомозі, якщо ці джерела є недостатніми.

Умовна соціальна допомога – це допомога, що надається лише за умови виконання певних вимог, зокрема: статусу проживання або громадянства, доведеного браку ресурсів, дотримання обов'язків щодо пошуку роботи або поведінкових зобов'язань. Однак, згідно з ЄСХ, така умовність допускається лише за умови, що вона не є довільною, не підриває універсальність права, не затримує і не унеможлиблює надання необхідної підтримки.

У Європейській соціальній хартії, зокрема у статті 13(1), право на соціальну та медичну допомогу розглядається не як суто додаткове або умовне, а як універсальне й підкріплене правом забезпечення для осіб, які не мають достатніх ресурсів. Водночас Хартія допускає певні форми умовності чи субсидіарності, але в установлених межах. Згідно з тлумаченням ЄКСП дозволено, щоб держави застосовували перевірку матеріального становища або враховували підтримку з боку сім'ї. Але не дозволено робити доступ до допомоги надмірно обмежувальним (наприклад, встановлювати тривалі строки очікування, вимагати надмірну кількість документів або виключати з доступу до невідкладної медичної допомоги осіб без документів).

Обов'язок надавати допомогу виникає з моменту, коли особа опиняється у стані потреби, тобто нездатна забезпечити собі достатні ресурси. Під такими ресурсами розуміються кошти, необхідні для гідного життя та задоволення базових потреб у належний спосіб³⁴. І навпаки, допомога вважається належною, якщо вона дозволяє людині покрити свої основні потреби. Рівень ресурсів, нижче якого особа має право на допомогу, оцінюється з огляду на поріг бідності.

Врахуйте:

У контексті статті 13(1) Європейської соціальної хартії (ЄСХ) термін **«гідне життя»** означає мінімальний життєвий стандарт, що дозволяє людині жити з гідністю, безпекою та бути включеною в суспільство – навіть за відсутності достатніх ресурсів.

Деталізація цього поняття охоплює:

30. Висновки ЄКСП XV-1 2010 року, Франція (Дайджест ЄКСП, 2022).
31. Висновки ЄКСП 2009 року, Франція (Дайджест ЄКСП, 2022).
32. [Дайджест Європейського комітету з соціальних прав](#), Рада Європи.
33. Висновки ЄКСП 2013 року, Болгарія (Дайджест ЄКСП, 2022).
34. Висновки XIV-1 1998 року, Португалія (Дайджест ЄКСП, 2022).

1. Задоволення базових потреб: а) доступ до їжі, житла, одягу та медичної допомоги; б) наявність необхідних послуг (наприклад, електроенергії, води, опалення).
2. Соціальна участь: а) людина повинна мати змогу брати участь у житті громади – не бути виключеною або ізольованою через бідність; б) це включає доступ до засобів зв'язку, транспорту, а іноді — до освіти або інтернету.
3. Гідність і автономія: а) люди не повинні бути змушені покладатися виключно на благодійність або неформальну допомогу; б) система має поважати людську гідність і уникати принизливого ставлення.
4. Стабільність і безперервність: а) допомога має бути надійною, своєчасною і не припинятися довільно; б) гідне життя також передбачає можливість планувати майбутнє, а не жити у постійній нестабільності.

Право на соціальну допомогу виникає, коли особа не в змозі отримати ресурси «своїми власними зусиллями або з інших джерел, зокрема за рахунок системи соціального страхування»³⁵. Сімейна солідарність, коли вона виявляється «моральною цінністю, не визначеною юридично», не розглядається як «інше джерело» доходу для малозабезпечених осіб, оскільки не забезпечує для осіб із відповідною потребою чіткої та точно визначеної підстави для соціальної підтримки³⁶.

Встановлення зв'язку між соціальною допомогою і готовністю особи шукати роботу або проходити професійну підготовку (у ЄС це називається ALMPs – активна політика ринку праці, або в багатьох країнах – активна політика зайнятості) відповідає положенням Хартії, якщо такі умови є розумними та узгодженими з метою, яка переслідується, а саме – знайти стале вирішення труднощів, з якими стикається особа.

Врахуйте:

Активна політика ринку праці (Active Labour Market Policies, ALMP) – це заходи, які використовуються країнами ЄС для того, щоб допомогти безробітним або недостатньо зайнятим особам увійти, залишитися або повернутися на ринок праці. Їхня мета – підвищити рівень зайнятості, покращити навички працівників і зменшити структурне безробіття. Основні типи активної політики ринку праці включають такі: професійне навчання та підвищення кваліфікації (наприклад, професійна підготовка, перенавчання, програми з цифрових навичок, ініціативи безперервного навчання тощо); допомога в пошуку роботи та кар'єрне консультування (наприклад, підтримка з боку державних служб зайнятості), допомога з резюме, підготовка до співбесіди, індивідуальні плани дій тощо); стимулювання працевлаштування (наприклад, компенсації роботодавцям, заохочення до найму вразливих груп – молоді, довгостроково безробітних тощо); програми громадської роботи/державної зайнятості (наприклад, тимчасові державні робочі місця, часто для довгостроково безробітних тощо); підтримка підприємництва та самозайнятості (гранти на започаткування бізнесу, навчання, наставництво тощо).

35. Фінське товариство соціальних прав (Finnish Society of Social Rights) проти Фінляндії, скарга № 88/2012, рішення по суті від 9 вересня 2014 року, §111 (Дайджест ЄКСП, 2022).

36. Висновки ЄКСП 2009 року, Франція (Дайджест ЄКСП, 2022).

Зменшення або призупинення виплат соціальної допомоги може відповідати Хартії лише в тому разі, якщо це не позбавляє відповідну особу її засобів до існування. Принаймні екстрена допомога повинна залишатися доступною. Крім того, повинна бути можливість оскаржити рішення про призупинення або скорочення допомоги³⁸.

2.1.1. Форма соціальної допомоги

Стаття 13§1 не вказує, якою повинна бути форма соціальної допомоги. Отже, вона може набувати форми грошової чи натуральної допомоги. ЄКСП зауважив, що «гарантію доходу було встановлено в більшості держав-учасниць»³⁹, але теоретично не зробив запровадження системи гарантування доходу умовою відповідності статті 13§1⁴⁰.

Врахуйте:

Загальна система гарантування доходу забезпечує, щоб жодна особа не опинилася нижче соціально прийнятного мінімального рівня доходу, навіть у випадках безробіття, старості без пенсії чи виключення з системи страхових внесків. У Європі ця ідея закріплена в статті 13(1) Європейської соціальної хартії, яка зобов'язує держави гарантувати мінімальний дохід усім особам, які не мають достатніх ресурсів. Вона також підтримується в «м'якому праві» ЄС, наприклад, у Рекомендації Ради від 1992 року щодо мінімального доходу.

Ключові характеристики загальної системи гарантування доходу:

1. Універсальне право на мінімальний дохід: а) кожна особа має право на дохід, достатній для задоволення базових потреб: харчування, житло, медична допомога, участь у суспільному житті; б) у більшості систем застосовується перевірка матеріального становища (тобто право мають лише ті, хто не має достатнього доходу).
2. Останній запобіжний захід: а) вона виконує функцію «порогу»: якщо дохід особи падає нижче певного порогу, держава доплачує до мінімально допустимого рівня; б) при цьому враховуються всі інші доходи (зарплата, соціальні виплати, підтримка сім'ї тощо).
3. Відсутність внесків: а) на відміну від пенсій або допомоги з безробіття, вона не залежить від попередніх внесків; б) фінансується з державного бюджету (загального оподаткування).
4. Регулярні та належні виплати: а) виплачуються щомісяця або з іншою сталою періодичністю; б) розмір допомоги визначається з урахуванням вартості життя, щоб забезпечити людині гідне існування.

Проте, якщо держави-учасниці не запровадили загальну систему гарантування доходу, було встановлено, що вони не відповідають статті 13§1 на тій підставі, що їхня система допомоги не охоплює все населення. Більше того, навіть якщо відповідно до національного законодавства відповідальність за надання соціальної допомоги несуть місцеві чи регіональні органи влади, держави-учасниці ЄСХ залишаються основними носіями обов'язків щодо своїх міжнародних зобов'язань для забезпечення належного виконання цих обов'язків⁴¹.

37. Висновки XIV-1 (1998), Рішення щодо тлумачення статті 13§1; Висновки 2006 року; 2009, Естонія (Дайджест ЄКСП, 2022).

38. Висновки ЄКСП 2006 року, Естонія (Дайджест ЄКСП, 2022).

39. Висновки ЄКСП XIII-4 (1996 року), Рішення щодо тлумачення статті 13§1 (Дайджест ЄКСП, 2022).

40. Висновки ЄКСП 2006 року, Молдова (Дайджест ЄКСП, 2022).

41. Висновки ЄКСП 2013 року, Італія.

Остаточна відповідальність за реалізацію офіційної політики покладається на державу. Відповідно, якщо служби соціального забезпечення децентралізовані, оцінка відповідності ЄСХ включатиме врахування ефективного застосування субнаціональними органами. У цьому аспекті, хоча ЄСХ не вимагає однакового рівня захисту по всій країні, вона вимагає розумного однакового ставлення. Незалежно від стратегічного вибору та пріоритетів, місцеві суб'єкти (регіони, провінції та/або муніципалітети) повинні дотримуватися статті 13 Хартії.

Врахуйте:

У контексті статті 13 Європейської соціальної хартії (ЄСХ), **субнаціональні органи** – це місцеві або регіональні органи влади (такі як муніципалітети, округи або регіональні уряди), які відповідають за реалізацію соціальної та медичної допомоги. Хоча основним носієм обов'язків є національний уряд, субнаціональні органи часто відповідають за такі завдання:

1. Надання або організацію: а) грошових виплат (наприклад, схем мінімального доходу); б) допомоги в натуральній формі (наприклад, притулків, продовольчої допомоги, доступу до медичної допомоги).
2. Оцінку права на допомогу: а) перевірку матеріального становища; б) перевірку місця проживання; с) визначення екстрених потреб тощо.
3. Надання соціальних послуг, таких як допомога соціальних працівників, консультування, житлова підтримка, посередництво у сфері охорони здоров'я.

Згідно з практикою ЄКСП, навіть якщо виконання децентралізоване, національний уряд несе повну відповідальність за дотримання статті 13 ЄСХ. Крім того, держава зобов'язана гарантувати однаковість: особи в різних регіонах мають мати рівний доступ до мінімальної допомоги. Отже, держава-учасниця не може виправдовувати недотримання зобов'язань посиленням на бездіяльність місцевого органу влади.

2.1.2. Рівень і тривалість соціальної допомоги

Соціальна допомога має бути «належною» (англ. «appropriate»), тобто давати можливість жити гідним життям і бути достатньою для задоволення основних потреб людини. Для оцінки рівня допомоги враховуються базові виплати, додаткові виплати та поріг бідності в країні. **Поріг бідності встановлюється на рівні 50% медіанного еквівалентного наявного доходу та розраховується на основі порогового значення ризику бідності за даними Євростату**⁴³. Еквівалентний наявний дохід розраховується Євростатом на основі доходу домогосподарства, встановленого шляхом підсумовування всіх грошових доходів, отриманих із будь-якого джерела кожним членом домогосподарства, та вирахування сплачених податків і соціальних внесків. Щоб відобразити відмінності в розмірі та складі домогосподарства, ця сума ділиться на кількість «еквівалентних дорослих» за стандартною шкалою, так званою «модифікованою шкалою ОЕСР»⁴⁴.

42. Висновки 2013 року, Італія (Дайджест ЄКСП, 2022).

43. Висновки XIX-2 2019 року, Латвія (Дайджест ЄКСП, 2022).

44. Фінське товариство соціальних прав (Finnish Society of Social Rights) проти Фінляндії, скарга № 88/2012, рішення по суті від 9 вересня 2014 року, §62 (Дайджест ЄКСП, 2022).

45. Європейський центр прав ромів (European Roma Rights Centre) проти Болгарії, скарга № 48/2008, рішення по суті від 18 лютого 2009 року, §39 (Дайджест ЄКСП, 2022).

Соціальна допомога повинна надаватися доти, доки зберігається ситуація потреби, і, отже, вона не може мати часові обмеження⁴⁵.

За умови участі в підготовці або прийняття на роботу (див. вище) право на соціальну допомогу має залежати лише від критерію необхідності, а наявність достатніх ресурсів має бути єдиним критерієм, згідно з яким у наданні допомоги може бути відмовлено, її може бути призупинено або зменшено.

Зокрема, встановлення залежності певних форм соціальної допомоги від бюджетних коштів є несумісним із ЄСХ⁴⁶.

2.1.3. Індивідуальне право, підкріплене правом на оскарження

Право на допомогу не може залежати виключно від розсуду адміністративних органів. Щоб гарантувати заявникам ефективну реалізацію їхнього права на оскарження, має бути забезпечено юридичну допомогу⁴⁷.

2.1.4. Стаття 13§2 ЄСХ про недискримінацію

Згідно зі статтею 13§2, особи, які отримують допомогу, не повинні страждати від будь-якого обмеження своїх політичних або соціальних прав унаслідок цього. Необхідно викоринити будь-яку дискримінацію щодо осіб, які отримують допомогу, що може виникнути – прямо чи опосередковано – внаслідок її прямого надання⁴⁸.

2.1.5. Послуги відповідно до статті 13§3

З метою забезпечення ефективного здійснення права на соціальну допомогу держави-учасниці зобов'язуються передбачити, що кожна людина може отримувати у відповідних державних чи приватних службах такі поради та персональну допомогу, які можуть бути необхідними для запобігання виникненню особистого або сімейного скрутного становища, для його подолання чи полегшення.

Соціальні служби, на які поширюється дія статті 13§3, повинні відігравати превентивну роль, надавати допомогу та забезпечувати вирішення проблем. Це передбачає пропонування порад та допомоги, спрямованих на те, щоб повною мірою розповісти зацікавленим особам про їхні права на соціальну та медичну допомогу і про те, як вони можуть реалізувати ці права⁴⁹.

2.2. Стаття 30 ЄСХ про право на захист від бідності та соціального відчуження

Життя в умовах бідності та соціального відчуження порушує людську гідність⁵⁰.

46. Висновки XVIII-1 2006 року, Іспанія (Дайджест ЄКСП, 2022).

47. Висновки I (1969 року), Рішення щодо тлумачення статті 13§1; Висновки XIII-4 (1996 року), Заява щодо тлумачення статті 13 (Дайджест ЄКСП, 2022).

48. Висновки XIII-4 (1996 року), Заява щодо тлумачення статті 13§2 (Дайджест ЄКСП, 2022).

49. Висновки XIII-4 (1996 року), Заява щодо тлумачення статті 13 (Дайджест ЄКСП, 2022).

50. Висновки 2003 року, Рішення щодо тлумачення статті 30, див. напр. Висновки 2003, Франція (Дайджест ЄКСП, 2022)

З метою забезпечення ефективного здійснення права на захист від бідності та соціального відчуження держави-сторони Хартії зобов'язуються:

- 1) вживати заходів у межах загального та скоординованого підходу для сприяння ефективному доступу осіб, які живуть або ризикують опинитися в ситуації соціального відчуження чи бідності, а також їхніх сімей, зокрема до працевлаштування, житла, професійної підготовки, освіти, культури, соціальної та медичної допомоги;
- 2) переглядати ці заходи з метою їхньої адаптації, якщо це необхідно.

2.2.1. Загальний та скоординований підхід відповідно до статті 30 ЄСХ

З метою забезпечення ефективного здійснення права на захист від бідності та соціального відчуження, стаття 30 вимагає від держав-учасниць прийняти загальний і скоординований підхід, який складається з аналітичної основи, набору пріоритетів і відповідних заходів щодо запобігання та усунення перешкод у доступі до соціальних прав, зокрема працевлаштування, житла, професійної підготовки, освіти, культури та соціальної та медичної допомоги.

Він повинен послідовно об'єднувати та інтегрувати державні політики, вбудовуючи боротьбу з бідністю та соціальним відчуженням в усі напрямки політики та виходячи за межі підходу, орієнтованого суто на конкретну галузь чи цільову групу. Ефективні механізми координації повинні існувати на всіх рівнях, у тому числі на рівні надання допомоги та послуг кінцевим користувачам.

Достатні ресурси – один із головних елементів загальної стратегії боротьби з соціальним відчуженням та бідністю, і, отже, їх слід виділяти для досягнення цілей стратегії. Заходи мають бути адекватними за своєю якістю та кількістю до характеру і масштабів бідності та соціального відчуження у відповідній країні. Поки зберігаються бідність і соціальне відчуження, вони також мають означати збільшення ресурсів, спрямованих на реалізацію соціальних прав. Крім того, держави-учасниці також повинні запровадити механізми моніторингу за участю всіх відповідних суб'єктів, що включають громадське суспільство та осіб, які постраждали від бідності та відчуження.

2.2.2. Оцінка ефективності політик

Під час оцінки дотримання Хартії систематично переглядаються визначення бідності та соціального відчуження і методології вимірювання, що застосовуються на національному рівні, а також основні доступні дані⁵⁵.

ЄКСП також бере до уваги набір показників, щоб точніше оцінити ефективність політик, заходів і дій, вжитих державами-учасницями в межах згаданого загального та скоординованого підходу⁵⁶. Роблячи це, він чітко дав зрозуміти, що його розгляд

51. Висновки 2013 року, Рішення щодо тлумачення статті 30 (Дайджест ЄКСП, 2022).

52. Рішення щодо Covid-19 та соціальних прав, ухвалена 24 березня 2021 року (Дайджест ЄКСП, 2022).

53. Висновки 2005 року, Словенія (Дайджест ЄКСП, 2022).

54. Висновки 2003 року, Висновки щодо тлумачення статті 30, див. напр. Висновки 2003, Франція (Дайджест ЄКСП, 2022).

55. Висновки 2003 року, Висновки щодо тлумачення статті 30, див. напр. Висновки 2003, Франція (Дайджест ЄКСП, 2022).

56. Висновки 2003 року, Висновки щодо тлумачення статті 30, див. напр. Висновки 2003, Франція (Дайджест ЄКСП, 2022).

57. Див., наприклад, опис ЄКСП «багатовимірних явищ бідності та соціального відчуження» у Висновках 2005 року щодо Норвегії та у Висновках 2007 року щодо Бельгії (Дайджест ЄКСП, 2022).

58. Висновки 2003 року, Висновки щодо тлумачення статті 30, див. напр. Висновки 2003, Франція (Дайджест ЄКСП, 2022).

державної практики з точки зору статті 30 відображає як розуміння доходу, так і багатовимірні розуміння бідності⁵⁷.

Одним із ключових показників у цьому аспекті є **рівень ресурсів** (у тому числі будь-яке збільшення цього рівня), які було виділено для досягнення цілей стратегії, оскільки «адекватні ресурси – це ключовий елемент, який дозволяє людям стати самодостатніми»⁵⁸. Крім того, основним показником, який використовується для вимірювання рівня бідності, є **рівень відносної бідності**. Він відповідає відсотку людей, які живуть за межею бідності, що встановлюється на рівні 60% медіанного еквівалентного доходу (див. Розділ 1).

Рівень ризику бідності вимірюється до та після соціальних трансфертів (Євростат) та використовується як порівняльна величина для оцінки національних ситуацій).

Ці показники, пов'язані з ресурсами та доходами, застосовуються без шкоди для використання інших відповідних параметрів, які враховуються національними стратегіями чи планами боротьби з бідністю (наприклад, показники, що стосуються боротьби з «фемінізацією» бідності, багатовимірних явищ бідності та соціального відчуження, масштабів «успадкованої» бідності тощо)⁵⁹.

Відсутність рішучого прогресу в боротьбі з бідністю та соціальним відчуженням у контексті економічного зростання є підставою для невідповідності за статтею 30⁶⁰.

2.2.3. Соціальне відчуження

ЄКСП витлумачив сферу дії статті 30 як таку, що стосується захисту від бідності (що включає ситуації соціальної нестабільності), а також захисту від соціального відчуження (в розумінні перешкоджання включенню та участі громадян) автономно або в поєднанні з іншими пов'язаними положеннями ЄСХ.

Що стосується соціального відчуження, то держави-сторони Хартії мають позитивне зобов'язання заохочувати участь громадян у подоланні перешкод, які виникають через відсутність представництва меншин у загальній культурі, медіа чи на різних рівнях управління, щоб ці групи усвідомлювали, що існують реальні стимули або можливості залучення для протидії відсутності представництва⁶¹.

Ці два виміри статті 30 – бідність і соціальне відчуження – є вираженням принципу неподільності, який також міститься в інших положеннях Хартії (наприклад, користування соціальною допомогою без обмеження політичних або соціальних прав, стаття 13).

2.3. Співвідношення прожиткового мінімуму з положеннями ЄСХ та нормами ЄС

Прожитковий мінімум, який зазвичай визначається як мінімальний рівень ресурсів, необхідний для забезпечення базового матеріального існування, перетинається

59. Висновки 2013 року, Рішення щодо тлумачення статті 30 (Дайджест ЄКСП, 2022).

60. Див., напр., Висновки 2017 року щодо Ірландії (Дайджест ЄКСП, 2022).

61. Висновки 2013 року, Рішення щодо тлумачення статті 30 із посиланням на справу Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) проти Італії, скарга № 58/2009, рішення по суті від 25 червня 2010 року, §107 (Дайджест ЄКСП, 2022).

62. Konle-Seidl, Regina Anna (2021) EU Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, Directorate-General for Internal Policies. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/662900/IPOL_BRI\(2021\)662900_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/662900/IPOL_BRI(2021)662900_EN.pdf).

з ширшими стандартами прав людини, які наголошують на гідності, достатності та соціальній інклюзії⁶².

Європейська соціальна хартія, зокрема статті 13 («Право на соціальну та медичну допомогу») і 30 («Право на захист від бідності та соціального відчуження»), закладає правову основу для гарантій мінімального доходу. Ці статті зобов'язують держави забезпечувати належну підтримку особам, які перебувають у скруті, щоб гарантувати їм життя, гідне людини.

Водночас Хартія залишає питання тлумачення «достатності» на розсуд національних урядів, що призводить до розбіжностей у визначеннях і порогах прожиткового мінімуму між державами-учасниками⁶³.

На рівні ЄС Європейський стовп соціальних прав підкріплює концепцію достатності, зокрема у Принципі 14 («Мінімальний дохід»), який закликає гарантувати, щоб кожен, хто не має достатніх ресурсів, мав доступ до достатніх виплат мінімального доходу, які забезпечують життя, гідне людини. Принцип 12 («Соціальний захист») і Принцип 1 («Освіта, професійна підготовка та навчання впродовж усього життя») додатково розкривають роль належного рівня доходу в ширшому контексті соціальних інвестицій, розширення можливостей та активізації. Ці принципи, хоча й не є обов'язковими, становлять інструмент м'якого права для сприяння зближенню між державами-членами.

Попри схожі зобов'язання, зберігається значна розбіжність у тому, як прожитковий мінімум вимірюється й реалізується. Підходи варіюються від абсолютних мінімумів, заснованих на біологічних потребах (наприклад, продуктові кошики), до більш соціально та нормативно сформованих стандартів, таких як стандартні бюджети, схеми мінімального доходу або відносні межі бідності. Ці відмінності знаходять відображення в національному законодавстві, структурі соціальних виплат та умовах їх отримання, які часто формуються під впливом бюджетних пріоритетів і наявних інституційних традицій, а не на основі спільних нормативних стандартів.

Водночас простежується посилення тенденції до зближення, зокрема завдяки ініціативам на рівні ЄС, таким як Рекомендація щодо адекватного мінімального доходу (2023 р.), розширене використання даних EU-SILC та фінансові інструменти на кшталт [ESF+](#) і [REACT-EU](#). Ці засоби заохочують держави-члени до гармонізації своїх національних систем із мінімальними порогами достатності, сприяють ухваленню політик на основі доказів та посилюють дотримання соціальних прав.

Отже, хоча як ЄСХ, так і норми ЄС виступають за прожиткові мінімуми, які забезпечують гідність і соціальну інтеграцію, реалізація цих стандартів відрізняється через правову різноманітність і необов'язковий характер багатьох інструментів.

Європейський стовп соціальних прав відіграє дедалі важливішу роль у м'якому зближенні, формуючи спільне зобов'язання щодо зниження бідності та підвищення адекватності систем захисту доходів. Для досягнення подальшого узгодження необхідно більше уваги приділяти обов'язковим стандартам, прозорим оцінкам достатності та міжкrajнному навчанню в межах європейської соціальної моделі.

63. Storms, Bérénice (ed.) European Social Citizenship (2023): https://www.eusocialcit.eu/wp-content/uploads/2023/02/D5.3-How-can-reference-budgets_FINAL.pdf.

2.4. Підсумок

У цьому розділі було розглянуто правові та політичні аспекти прожиткового мінімуму як ключового поняття європейської системи соціального захисту. З одного боку, Європейська соціальна хартія через статтю 13 («Право на соціальну та медичну допомогу») і статтю 30 («Право на захист від бідності та соціального відчуження») встановлює юридично обов'язкові зобов'язання для Держав-учасниць щодо забезпечення мінімального рівня життя та боротьби з соціальним відчуженням. Ці зобов'язання тлумачаться й контролюються Європейським комітетом із соціальних прав, який оцінює відповідність національних підходів з урахуванням змін соціально-економічних умов.

Разом з тим Європейський Союз через Європейський стовп соціальних прав і відповідні стратегії підтвердив свою відданість боротьбі з бідністю та забезпеченню соціальної інклюзії. Хоча ЄС не має прямої компетенції у сфері соціальної допомоги, його політичний вплив і фінансові механізми суттєво сприяють формуванню національних підходів.

Аналіз демонструє зростаючу конвергенцію між правозахисною системою Ради Європи та політичними інструментами ЄС. Попри збереження інституційних відмінностей, спостерігається зростаюча узгодженість у визнанні гарантій мінімального доходу та просуванні спільного європейського стандарту щодо адекватних умов життя. У цьому розділі підкреслено потребу в подальшій гармонізації та більш тісній інтеграції норм прав людини в соціальну політику ЄС, особливо з огляду на стійку бідність і соціально-економічну нерівність у державах-членах.

РОЗДІЛ 3. МОДЕЛІ ТА МЕТОДИ РОЗРАХУНКУ ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ

Розуміння того, як визначається прожитковий мінімум, є ключовим для оцінки рівня бідності, формування соціальної політики та аналізу адекватності доходів. У цьому розділі розглядаються основні методи розрахунку прожиткового мінімуму, які використовуються як на міжнародному, так і на національному рівнях. Усього існує три основні моделі:

1. **Модель споживчого кошика товарів і послуг**
2. **Модель відносного порогу доходу**
3. **Модель стандартів бюджету**

Також виділяють додаткові – гібридні моделі. Кожна з них буде представлена окремо з поясненням, прикладами, конкретними країнами, де їх застосовують, відмінностями між ними, а також перевагами і недоліками.

3.1. Модель споживчого кошика товарів і послуг

Модель споживчого кошика товарів і послуг (далі – «Модель кошика») або потребоорієнтований метод є широко використовуваним підходом до розрахунку прожиткового мінімуму. Його також називають мінімальним рівнем споживання або мінімальним стандартом життя – тобто обсягом доходу, необхідним для задоволення базових потреб у певній країні чи регіоні. Ця модель розраховує прожитковий мінімум на основі загальної вартості визначеного кошика основних товарів і послуг, необхідних для підтримання прийнятного мінімального рівня життя.

До кошика зазвичай входять: харчування, житло, одяг, медична допомога, транспорт, базова освіта тощо. Розширений перелік товарів і послуг наведено в Таблиці 6. Ціни на товари (а іноді й самі товари) в кошику періодично оновлюються або індексуються відповідно до ринкових умов. Цей потребоорієнтований (need-based) метод зосереджується на тому, що є матеріально необхідним для фізичного благополуччя та соціальної участі.

Модель кошика переважно використовується для таких цілей:

1. Визначення порогів бідності.
2. Оцінки адекватності соціальних виплат.
3. Встановлення стандартів мінімального доходу.
4. Порівняння рівня бідності з реальними витратами на життя⁶⁴.

Зауважте:

«Реальні витрати» — це фактичні витрати або наслідки, з якими люди стикаються в повсякденному житті, а не лише теоретичні чи передбачувані. До них належать, зокрема: грошові витрати (наприклад, оренда, продукти, пальне); витрачений час (наприклад, на дорогу, очікування); вплив на здоров'я (наприклад, стрес, втома); упущена вигода (наприклад, втрачені можливості через зроблений вибір).

64. Baizan, Paula & Klein, Nathalie (2019) Minimum Expenditure Basket (Meb) Decision Making Tools: https://fscluster.org/sites/default/files/documents/mebcalpv4_0.pdf.

3.1.1. Ключові етапи розрахунку

Етап 1. Визначення референтного домогосподарства

За Моделлю кошика важливо чітко визначити референтне домогосподарство. По-перше, потреби в споживанні залежать від **типу домогосподарства**. Різні домогосподарства мають різні потреби, які залежать від кількості осіб (наприклад, одна особа чи сім'я), вікової структури (наприклад, дорослі чи діти), особливих потреб (наприклад, інвалідність, літній вік, догляд за дітьми тощо). Цей перелік не є вичерпним. Референтне домогосподарство надає стандартизовану одиницю для розрахунку необхідного рівня доходу для мінімально прийнятного рівня життя⁶⁵.

По-друге, визначення референтного домогосподарства **забезпечує послідовність і порівнянність**. Визначення референтного домогосподарства дозволяє політикам, дослідникам і статистикам порівнювати витрати в різні періоди та в різних регіонах, послідовно оцінювати вплив політики, зберігати чітку базову точку для оновлень.

По-третє, це дозволяє **сформулювати реалістичний споживчий кошик**. Щоб застосувати цю модель, потрібно знати, хто саме споживає товари й послуги, а також обсяги (наприклад, скільки їжі, електроенергії тощо). типи позицій (наприклад, шкільне приладдя для дітей, спеціальний догляд для осіб з інвалідністю, ліки для людей літнього віку тощо), частота (наприклад, користування транспортом тощо).

Без чіткого визначення типу домогосподарства кошик стає занадто розмитим або нереалістичним. Програми соціальної допомоги та розрахунків межі бідності часто базуються саме на потребах певних домогосподарств⁶⁶.

Задля уніфікації та забезпечення можливості порівнянь, існують поширені типи референтних домогосподарств. Наприклад:

1. один дорослий працездатного віку;
2. пара з двома дітьми, у відповідності до стандартів ОЕСР та Євростату;
3. пара літнього віку, особливо важливо для цілей пенсійного забезпечення та соціальної підтримки (див. у Додатку 1).

Етап 2. Визначення відповідних одиниць (товарів і послуг першої необхідності) для Моделі кошика

У Моделі кошика базові потреби – у сучасному розумінні – стосуються товарів і послуг першої необхідності (див. Таблицю 6), які необхідні особі або домогосподарству для життя з гідністю⁶⁷, підтримання здоров'я, а також соціальної, культурної участі та цифрової інклюзії⁶⁸ – не лише для виживання, а й для забезпечення мінімально прийнятного рівня життя.

65. Deaton, Angus & Zaidi, Salman (Guidelines for Constructing Consumption Aggregates for Welfare Analysis: https://www.princeton.edu/~deaton/downloads/Guidelines_for_Constructing_Consumption_Aggregates.pdf and Deaton, A., & Paxson, C. (1998) Economies of scale, household size, and the measurement of poverty. *Journal of Development Economics*, 46(2), 215-234.

66. Truelove, Sharon & Young, Philippa & Lawson-McDowal, Julie (2021). Розрахунок мінімального споживчого кошика: посібник із найкращих практик: https://www.calpnetwork.org/wp-content/uploads/2022/10/MEB_CALP_2022_HD.pdf.

67. Гідність означає невід'ємну цінність і повагу, на яку заслуговує кожна людина лише тому, що вона є людиною. Це передбачає ставлення з пошаною, справедливістю і співчуттям, а також свободу ухвалювати рішення щодо власного життя.

Ці потреби зазвичай виходять за межі простої фізичної підтримки життя (їжа + житло) і включають елементи соціальної інклюзії відповідно до стандартів ЄС та ООН.

Однак до кошика зазвичай не включаються такі товари та послуги: предмети розкоші або товари певних брендів; та/або дорогі розваги чи дозвілля; та/або заощадження або інвестиції; та/або приватна освіта чи приватна медична допомога (якщо не існує доступної державної альтернативи) тощо.

Таблиця 6. Основні категорії кошика та типові товари й послуги

Категорія	Охоплення (типові позиції)
Їжа та безалкогольні напої	Основні продукти: хліб, рис, макарони, овочі, фрукти, молочні продукти, олія, вода тощо.
Житло	Оренда або еквівалентна вартість житла (з мінімальними стандартами простору/якості).
Комунальні послуги	Електроенергія, опалення, вода, вивезення сміття, паливо тощо.
Одяг і взуття	Сезонний одяг, натільна білизна, взуття тощо.
Особиста гігієна	Мило, зубна паста, шампунь, засоби для менструальної гігієни, туалетний папір тощо.
Медична допомога	Ліки, візити до лікаря, внески на медичне страхування тощо.
Транспорт	Абонементи на громадський транспорт або мінімальне користування авто (паливо, страховка).
Освіта	Шкільне приладдя, збори, доступ до інтернету (особливо для дітей).
Зв'язок	Базове користування телефоном, інтернетом для соціальної взаємодії та доступу до інформації.
Побутові товари та прибирання	Миючі засоби, лампочки, засоби для прибирання, базові меблі й побутова техніка.
Соціальна/культурна участь і дозвілля	Подарунки, одна культурна або соціальна подія на місяць, невеликі заощадження, день народження дитини.
Довговічні товари (амортизовані)	Холодильник, ліжко, кухонне начиння – з урахуванням терміну служби.

Є важлива рекомендація щодо того, як зробити кошик реалістичним, а не ідеалістичним. Іншими словами, як обирати основні товари й послуги (див. Таблицю 7).

Таблиця 7. Критерії добору в Моделі кошика та основні аргументи

Ціль добору	Аргументи
1. Визначити мету	1. Вимірювання інфляції (наприклад, Індекс споживчих цін, ICLC): акцент на регулярних і масових покупках. 2. Визначення межі бідності або базових потреб: включення лише необхідного для виживання й мінімальної соціальної участі. 3. Планування соціального захисту: ширший перелік, включаючи медичний догляд, освіту, транспорт.
2. Визначити референтне населення (Рекомендується використовувати дані досліджень домогосподарств, наприклад, Дослідження бюджетів домогосподарств, для визначення типових моделей споживання.)	Ураховується, чиї потреби має відображати кошик: - середнє міське домогосподарство; - малозабезпечені сім'ї; - сільське населення; - національний чи регіональний фокус тощо.

3. Використати кількісні критерії добору	Спиратися на статистичні та економічні дані для пріоритетизації товарів/послуг, такі як: – частка витрат: одиниці, що становлять значну частку в бюджеті (їжа, житло, електроенергія); – частота використання: часто споживані товари. (хліб, молоко, яйця, цукор, мило, туалетний папір, комунальні послуги, мобільний зв'язок, інтернет-пакет тощо); – поширеність: одиниці, якими користується велика частка населення (наприклад, пшениця, рис, олія, овочі, громадський транспорт тощо).
4. Сформувати перелік потреб за основними сферами	Перелік базових товарів і послуг кошика (див. Таблицю 6.).
5. Залучити зацікавлені сторони та якісні дані	Проведення фокус-груп, інтерв'ю з експертами або консультацій з громадами для перевірки релевантності вибору. Забезпечити участь маргіналізованих або малопредставлених груп для врахування контекстних потреб. <i>Наприклад, дрова для опалення в сільській місцевості.</i>
6. Спиратися на нормативні або правові стандарти	Використовувати національні/міжнародні мінімальні стандарти або підходи, засновані на правах людини (наприклад, МОП, Цілі сталого розвитку ООН, щоб визначити, що є «необхідним»). <i>Приклад: Право на освіту передбачає покриття базових витрат, пов'язаних із навчанням.</i>
7. Перевірити на досяжність і узгодженість	Кошик має бути: 1. Вимірюваним: ціни й кількість можна відстежувати з часом. <i>Приклад: періодичний перегляд і оновлення кожні 2–5 років або за потреби.</i> 2. Стабільним, але адаптивним: із можливістю оновлення при зміні споживчих звичок. 3. Порівнюваним: між регіонами або в динаміці для порівняльних досліджень. <i>Приклад: опалення у холодних регіонах, промисловий регіон/столиця проти депресивної області.</i> 4. З чітко визначеними компромісами – наприклад, на користь харчової цінності замість різноманітності тощо.

Етап 3. Визначення цін на товари та послуги

У Моделі кошика визначення цін означає розрахунок вартості репрезентативного набору товарів і послуг, які люди регулярно купують і використовують. Це допомагає вимірювати інфляцію, вартість життя або визначати межу бідності. Покроковий алгоритм визначення цін на товари та послуги в Моделі кошика можна знайти в Додатку 2.

Етап 4. Застосування норм споживання або обсягів

Для розрахунку необхідно застосовувати рекомендовані норми споживання, які (зазвичай) базуються на гігієнічних/харчових рекомендаціях (наприклад, норми калорійності за даними ВООЗ, див. у Додатку 3), національних статистичних стандартах, даних досліджень бюджетів домогосподарств (див. у Додатку 4).

69. Товари з високим рівнем охоплення - це ті, якими користується майже кожне домогосподарство, що робить їх необхідними для точного вимірювання реальної вартості життя або рівня бідності. Їх включення до кошика забезпечує відповідність реальним витратам домогосподарств.

3.1.2. Переваги та обмеження Моделі кошика

Переваги Моделі кошика:

1. Ґрунтується на реальних потребах.
2. Є прозорою та зрозумілою. Забезпечує послідовний метод порівняння вартості життя в різні періоди та між регіонами.
3. Точно відображає інфляцію. Відстежує зміну цін на ключові товари й послуги з часом, допомагаючи економістам та політикам аналізувати інфляційні тренди.
4. Сприяє ухваленню політичних рішень. Уряди використовують її для коригування таких показників, як заробітні плати, пенсії та відсоткові ставки, щоб вони відповідали зміні вартості життя.
5. Допомагає бізнесу та споживачам планувати. Бізнес може коригувати цінову стратегію, а споживачі – розуміти зміну своєї купівельної спроможності.
6. Підтримує коригування зарплат і соціальних виплат. Сприяє узгодженню зарплати або виплати відповідно до інфляції.
7. Аналізує поведінку споживачів. Допомагає зрозуміти споживчі звички з часом.
8. Масштабованість. Добре працює з великими наборами даних (особливо з інструментами на зразок Apriori, FP-Growth⁷⁰).
9. Універсальність. Застосовується в роздрібній торгівлі, електронній комерції, виявленні шахрайства й навіть у сфері охорони здоров'я.

Недоліки Моделі кошика:

1. Ризик політичної маніпуляції. Уряди можуть змінювати склад кошика, щоб зменшити соціальні витрати або знизити рівень бідності. Наприклад, додаючи дешеву, але недостатню їжу або виключаючи життєво важливі послуги.
2. Потребує регулярного оновлення відповідно до інфляції та змін у споживанні.
3. Не відображає індивідуальних звичок у витратах, оскільки кошик базується на «середньому споживачі», але в реальному житті люди мають різні пріоритети, доходи та способи життя. Ця модель не враховує різноманітні потреби. Потреби залежать від віку, стану здоров'я, наявності інвалідності, регіону чи складу домогосподарства. Модель кошика характеризується відставанням від інновацій: нові продукти чи послуги включаються із затримкою, наприклад, відсутність цифрових сервісів або нових технологій тощо.
4. Може не враховувати зміну якості. Якщо ціна товару зростає, але його якість покращується, модель усе одно сприймає це як інфляцію – ігноруючи додану вартість.
5. Упередженість через заміну товарів. Коли ціни зростають, люди змінюють покупки, наприклад, купують курятину замість яловичини, а модель припускає, що люди продовжують купувати ті самі товари, що може завищувати рівень інфляції⁷¹.

70. FP-Growth – це швидкий і ефективний алгоритм, який застосовується в інтелектуальному аналізі даних для виявлення частих наборів товарів у великих масивах даних, зокрема в аналізі споживчого кошика, тобто, якщо потрібно з'ясувати, які товари часто купують разом.

6. Не охоплює нефінансові чинники: домашня праця, безкоштовні цифрові послуги чи бартер. Усе це не враховується, хоча й впливає на добробут у реальному житті.
7. Обмеженість даних. Кошики часто містять мало позицій; багато комбінацій є рідкісними, що знижує точність прогнозів. Також не враховується, чому товари купуються разом (наприклад, сезонність, акційні пропозиції). Існує обмеженість історичними даними – минулі закономірності можуть не відображати майбутню поведінку. Також існує проблема «холодного старту» – складно аналізувати нові продукти або нових користувачів через брак даних. Відповідно ця модель потребує частих і точних даних, збір яких є дорогим і трудомістким – особливо складно в країнах, що розвиваються, або в умовах неформальної економіки тощо.
8. Обчислювальна складність. Може потребувати значних ресурсів при обробці дуже великих наборів даних.
9. Спрощене відображення реальності. Ця модель ігнорує різноманітність уподобань: стандартизований кошик може не відображати реальні споживчі звички різних домогосподарств, регіонів або культур. Статичне представлення: кошик часто залишається фіксованим у часі, не враховуючи змін у поведінці споживачів або динаміці ринку.
10. Негнучкість у міжнародних порівняннях. Упередженість між країнами: те, що вважається «необхідним» в одній країні, може бути неактуальним в іншій, що веде до хибних порівнянь рівнів бідності або цін. Відмінності у валютах і цінах спотворюють реальну вартість кошика в різних країнах.
11. Обмежена динамічна чутливість. Моделі кошика часто слабо реагують на шоки в постачанні, ринкові збої або раптові зміни попиту. Наприклад, стрибок цін на енергоносії може бути непомітним, якщо електроенергії відведено невелику частку у кошику.
12. Довільне визначення вагових коефіцієнтів. Встановлені ваги для різних товарів можуть бути суб'єктивними або застарілими й не завжди відображають їх реальну важливість. Припущення щодо вагових коефіцієнтів можуть спотворити результати, особливо в аналізі інфляції або вартості життя.
13. Ігнорування неформальних і негрошових потреб. Багато домогосподарств із низьким доходом або сільських домогосподарств значною мірою залежать від неформальних мереж, натурального господарства або бартеру.

Зауважте:

Неформальні та негрошові потреби – це основні потреби, які задовольняються поза межами формальних систем і без використання грошей. Зазвичай вони охоплюють такі категорії:

71. Osbat, C., Conflitti, C., Bellocca, G.-P., Eiglsperger, M., Goldhammer, B., Kuik, F., ... & Wieland, E. (2023). Вимірювання інфляції з урахуванням різних уподобань, зрушень у смаках та інновацій у продуктах: методологічні виклики та докази з мікроданих (ECB Occasional Paper No. 323). Європейський центральний банк. Knetsch, Thomas & Herzberg, Julika & Schwind, Patrick & Weinand, Sebastian. Deutsche Bundesbank (2021); SUERF - The European Money and Finance Forum (2023). Кількісна оцінка викривлень і похибок верхнього рівня агрегування в гармонізованому індексі споживчих цін для Німеччини та єврозони (Policy Brief No. 109): <https://www.suerf.org/publications/suerf-policy-notes-and-briefs/quantifying-bias-and-inaccuracy-of-upper-level-aggregation-in-harmonised-index-of-consumer-prices-for-germany-and-the-euro-area/>.

Неформальні потреби. Це потреби, які задовольняються за допомогою особистих взаємин і соціальних мереж, а не через формальні інституції – такі як система охорони здоров'я, школи чи державні органи. Приклади:

- емоційна підтримка з боку родини або друзів;
- догляд за дітьми, який надає сусід або родич;
- допомога громади під час хвороби чи безробіття;
- отримання порад або інформації від довірених осіб.

Негрошові потреби. Це потреби, для задоволення яких не потрібно грошей, хоча вони можуть бути життєво важливими для добробуту. Приклади:

- спілкування або соціальна взаємодія;
- відчуття сенсу, мети або приналежності;
- безпека та емоційна стабільність;
- доступ до чистого повітря, природи або часу для відпочинку;
- добровільна допомога з боку інших осіб (наприклад, приготування їжі, підвезення транспортом).

14. Відсутність урахування соціальної інклюзії чи гідності. Кошики базових потреб зазвичай зосереджені на виживанні, а не на соціальній участі. Часто ігнорує такі речі, як доступ до інтернету, транспорт для соціальної взаємодії або догляд за дітьми – обмежуючи компонент людської гідності у системах соціального захисту.

15. Складно врахувати допомогу в натуральній формі. Соціальний захист часто включає негрошові пільги, наприклад, безкоштовне шкільне харчування, медичну допомогу, житло. Їх важко оцінити або інтегрувати в модель кошика без ризику переоцінити або недооцінити загальну підтримку.

Відсутність урахування стимулів до працевлаштування. Рівні допомоги, визначені на основі споживчого кошика, можуть демотивувати до працевлаштування, якщо вони не узгоджені з політикою в сфері ринку праці. Це може сприяти виникненню «пасток бідності»⁷², коли збільшення заробітку призводить до втрати пільг, вартість яких перевищує додатковий дохід⁷³. Доцільно згадати про так звану **модель workfare**⁷⁴ (див. у Додатку 5).

Зауважте:

Існує концептуальне розмежування між **«пасткою добробуту»** та **«пасткою бідності»**⁷⁵.

Пастка добробуту виникає тоді, коли особи, які отримують соціальні виплати, стикаються з сильним дестимулюючим фактором для виходу на ринок праці або збільшення участі в ньому, оскільки отримання додаткового доходу призводить до втрати пільг, що переважає фінансовий виграш від роботи. Така ситуація створює своєрідну «пастку», коли залишатися на соціальній допомозі є економічно раціональним у короткостроковій перспективі, навіть якщо це стримує довгострокову соціальну мобільність (Immervoll та ін., 2007).

72. Принципи економіки: огляд ключового терміна – Пастка добробуту: <https://library.fiveable.me/key-terms/principles-econ/welfare-trap>.

73. Чи створюють програми грошової допомоги пастки добробуту? (2020).

74. Llorenç Soler-Buades (2025) No welfare without workfare? Revisiting varieties of minimum income schemes in Europe (2008-2022), Social Policy Administration Volume59, Issue3 May 2025 Pages 569-587: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/spol.13077>.

75. Джерела: Azariadis, C., & Stachurski, J. (2005) Poverty traps. In P. Aghion & S. Durlauf (Eds.), Handbook of economic growth (Vol. 1, pp. 295-384). Elsevier, and 2. Immervoll, H., Kleven, H. J., Kreiner, C. T., & Saez, E. (2007) Welfare reform in European countries: A microsimulation analysis. The Economic Journal, 117(516), 1-44: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2007.02000.x>.

Натомість **пастка бідності** стосується структурних економічних умов, які перешкоджають окремим особам чи домогосподарствам вирватися з бідності, незалежно від їхніх зусиль. Вона часто виникає через низькі зарплати, відсутність доступу до освіти, охорони здоров'я чи кредитів, а також через системні бар'єри, що «замикають» людей у циклі низьких доходів та обмежених можливостей (Azariadis & Stachurski, 2005).

Отже, **пастка добробуту** є явищем, спричиненим політикою і пов'язаним із дизайном соціальних виплат та оподаткування, тоді як пастка бідності — це ширша соціально-економічна умова. Обидва поняття є важливими для дискусій у сфері соціальної політики, оскільки невіддале проектування системи виплат може ненавмисно підсилювати пастки бідності, тоді як ефективна інтеграція на ринок праці та поступове скорочення виплат можуть їх пом'якшити.

3.1.3. Приклади використання Моделі кошика в окремих країнах

Існує низка країн, у яких Модель кошика використовується для визначення схем мінімального доходу, меж бідності або політики соціального захисту. Нижче наведено приклади, насамперед з країн Центральної та Східної Європи й Балтійського регіону, які застосували модель споживчого кошика товарів і послуг (або дуже подібні методи), а також окремі приклади з інших країни ЄС⁷⁶ (див. Таблицю 8).

Таблиця 8. Порівняльна таблиця: Модель кошика в окремих країнах

Країна	Застосування	Модель/Метод	Зв'язок із політикою
Польща	«Соціальний мінімум» і «прожитковий мінімум» розробляються Інститутом праці та соціальних досліджень (IPISS) і використовуються для аналітичної оцінки бідності та нерівності.	Вартісно оцінені кошики для різних типів домогосподарств, що включають необхідне для виживання (прожитковий мінімум) і для скромної соціальної участі (соціальний мінімум).	Застосовується для оцінки адекватності соціальних виплат (не є обов'язковим для визначення рівнів мінімального доходу). Уряд використовує інші дохідні порогові для визначення права на допомогу. Використовується дослідниками, але не має прямого зв'язку з юридично встановленими рівнями виплат.
Словаччина	Юридично визначений поріг для отримання соціальної допомоги. Визначає право на допомогу та використовується для розрахунку соціальної допомоги.	Індексований «Мінімальний життєвий стандарт» (Životné minimum), що історично ґрунтувався на споживчому кошику, а нині оновлюється шляхом індексації та політичних рішень.	Юридично встановлює порогові мінімального доходу для різних видів допомоги. Критикується за те, що його розмір часто відстає від реальних витрат на життя, особливо у великих містах.

76. Cost of Living, Living Wages, and Minimum Wages in EU-27 countries (2021): https://left.eu/app/uploads/2021/07/Study-EN_020621.pdf.

Чехія	Визначає мінімальну суму для виживання і базового існування, з різними рівнями залежно від віку та типу домогосподарства.	«Прожитковий мінімум» і «екзистенційний мінімум» (Životní a existenční minimum), спочатку базовані на споживчих кошиках, нині оновлюються відповідно до інфляції та урядових рішень.	Використовується для визначення права на соціальну допомогу і розмірів виплат.
Естонія	Використовується Статистичним відомством Естонії для розрахунку абсолютних і відносних меж бідності.	Мінімальний споживчий кошик для статистичних меж бідності, який поєднує цінові дані та оцінки необхідних товарів.	Слугує орієнтиром для мінімальної заробітної плати та рівнів допомоги на проживання, хоча ці показники також є предметом політичних домовленостей.
Латвія	Статистичне відомство та міністерства визначають поріг мінімального доходу й періодично переглядають базові кошики потреб.	Оціночні споживчі кошики використовуються для визначення порогу мінімального доходу на основі вартості основних товарів і послуг.	Основа для гарантованого мінімального доходу та рівнів соціальних виплат, хоча фактичні виплати часто нижчі за розрахункову вартість кошика.
Литва	«Мінімальний споживчий кошик» (МСВ) використовується для визначення порогів мінімальних потреб і налаштування соціальної допомоги.	Розроблений Статистичним відомством Литви; охоплює харчування, комунальні послуги, одяг, транспорт.	Застосовується для визначення меж бідності й коригування соціальних виплат (наприклад, соціальні пенсії, гарантований мінімальний дохід).
Угорщина	Імпліцитний кошик базових потреб, особливо для «мінімального рівня існування» (megéltelési minimum), що включає харчування, житло, одяг і базові послуги.	Кошик використовувався дослідниками (наприклад, Угорською конфедерацією профспілок), але уряд припинив офіційні розрахунки у 2015 році. Нині рівні допомоги визначаються політично.	Впливав на рівні мінімальних пенсій і соціальних виплат до скасування. Зараз замінений на фіксовані виплати та програми workfare (див. Додаток 5).
Бельгія	Використовується для розрахунку мінімальних ресурсів, необхідних для гідного життя.	Референтні бюджети на основі детального внеску експертів і фокус-груп; прорахований кошик товарів і послуг (харчування, житло, транспорт, соціальна участь тощо).	Використовується для оцінки адекватності схем мінімального доходу та впливає на політичні дебати щодо соціальної інклюзії.
Нідерланди	Визначає мінімальний рівень споживання для домогосподарств різних типів.	Бюджетні стандарти, розроблені експертами за участю зацікавлених сторін; регулярно оновлюються.	Впливають на рівні соціальної допомоги та аналіз бідності (хоча без прямого встановлення рівнів виплат).

Фінляндія	Оцінює розумний рівень споживання, необхідний для соціальної участі.	Референтні бюджети для мінімального доходу розробляються експертами, спираються на реальні ціни та охоплюють культурні/соціальні потреби.	Використовується для оцінки адекватності соціальної допомоги та розробки політики.
Німеччина	Встановлює прожитковий мінімум для звільнення від оподаткування і визначає рівні виплат Bürgergeld відповідно до Книги соціального кодексу II (SGB II).	Стандартні ставки (Regelsätze) для соціальної допомоги (нині Bürgergeld) розраховуються на основі середніх витрат 15–20% домогосподарств із найнижчими доходами за категоріями, як-от харчування, одяг, транспорт. Непряма (статистична) методика – не нормативний кошик, а дані про фактичні витрати малозабезпечених домогосподарств.	Має юридичну силу – використовується для обчислення основних соціальних виплат і щороку коригується залежно від цін та заробітної плати.
Франція	Використовується для оцінки адекватності виплат, як-от Revenu de solidarité active (RSA) та мінімальних пенсій.	Нормативний кошик – на основі референтних бюджетів, що визначають товари/послуги, необхідні для гідної участі в суспільстві. Розроблений ONPES і дослідниками; поєднує експертний аналіз і фокус-групи для визначення необхідних елементів у сферах харчування, житла, охорони здоров'я, транспорту, освіти та соціального життя.	Не має обов'язкової юридичної сили, але впливає на моніторинг бідності, політичні дебати та соціальну адвокацію.
Ірландія	Визначає дохід, що є потрібним для базових і соціальних потреб.	«Мінімальний необхідний рівень життя» (MESL); фокус-групи громади + ринкове ціноутворення.	Використовується для оцінки адекватності виплат і обговорення рівня гідної оплати праці.
Велика Британія	Оцінює прийнятний рівень життя.	«Стандарт мінімального доходу» (MIS); суспільний консенсус + експертні розрахунки.	Використовується в кампаніях за «прожиткову зарплату» і в дебатах щодо бідності; не має юридичної сили.

Порівняння моделей споживчого кошика Німеччини та Франції

Німеччина і Франція застосовують два різні підходи до визначення мінімальних стандартів життя за допомогою моделей кошика.

У **Німеччині** система спирається на емпіричний підхід знизу-вгору. «Кошик» базується на фактичних витратах домогосподарств із низькими доходами, зазвичай нижніх 15–20% населення. Цей доказовий підхід має правове підґрунтя: він визначає рівень Bürgergeld (мінімальний дохід відповідно до Книги II Соціального кодексу) і неоподатковуваний мінімум із механізмом автоматичного оновлення, прив'язаним до цін і заробітної плати.

Переваги: ґрунтується на фактичних даних, юридично обов'язковий, автоматично коригується під економічні зміни.

Критика: обмежений за охопленням – відображає поточні моделі споживання, але недостатньо враховує соціальну участь і культурні потреби, що може позбавляти отримувачів достатніх ресурсів для гідної інтеграції в суспільство.

У **Франції** використовується нормативний і партисипативний підхід. Мінімальні потреби визначаються через експертний аналіз і фокус-групи, охоплюючи не лише базове виживання, а й гідну соціальну та культурну участь. Модель є прозорою, інклюзивною та соціально легітимною. Вона широко застосовується для оцінки адекватності таких виплат, як Revenu de solidarité active (RSA), і мінімальних пенсій, а також для інформування політичних дебатів щодо бідності та соціальної політики.

Переваги: участь громадськості, прозорість, явне врахування соціальних і культурних потреб.

Критика: відсутня юридична обов'язковість; уряд не зобов'язаний узгоджувати виплати з результатами, що часто призводить до розриву між дослідженнями та впровадженням політики.

Отже, Німеччина забезпечує юридично обов'язкові гарантії, але ціною недооцінки соціальної участі; Франція охоплює ширші соціальні потреби, однак їй бракує обов'язковості. Ці підходи висвітлюють компроміс між правовою визначеністю та нормативною інклюзивністю під час визначення стандартів мінімального доходу.

3.1.4. Підсумок щодо моделі споживчого кошика

Модель споживчого кошика – це методологічний інструмент для визначення прожиткового мінімуму через детальний перелік товарів і послуг, необхідних для забезпечення базового, але гідного рівня життя. Зазвичай до нього входять продукти харчування, житло, одяг, медична допомога, освіта та інші необхідні видатки. Застосування актуальних ринкових цін до вмісту кошика дає грошовий поріг, що відображає мінімальний дохід, потрібний для уникнення матеріальної скрути. Сильні сторони моделі – прозорість, адаптивність до місцевих умов і спроможність інформувати доказову соціальну політику.

Порівняльний аналіз країн показує, що у більшості випадків моделі кошика використовуються переважно для статистичних або аналітичних цілей, без обов'язкової юридичної сили. Винятки становлять Словаччина, Чехія та Латвія, де модель безпосередньо впливає на право на допомогу та її розміри. Деякі країни, зокрема Угорщина, відмовилися

від доказових кошиків на користь політично визначених мінімумів і підходів workfare. Водночас у низці західноєвропейських країн, таких як Бельгія та Ірландія, застосовуються соціально інклюзивні кошики, що наголошують на участі в житті суспільств та гідності, тоді як багато країн Східної Європи та Балтії спираються на кошики базових потреб або статистичні пороги, які часто мають обмежений вплив на політику. Загалом, Німеччина застосовує статистичну, витратну модель, яка є юридично обов'язковою і автоматично оновлюється, але критикується за недостатнє врахування соціальної та культурної участі. Натомість Франція використовує нормативну, партисипативну модель, що визначає потреби для гідного життя і забезпечує прозорість, однак не є обов'язковою, залишаючи розрив між дослідженнями та політикою.

3.2. Модель відносного порогу доходу (Модель ЄС)

Модель відносного порогу доходу⁷⁷ – часто її згадують як «60% від медіанного еквівалентного доходу» – є стандартним індикатором ЄС для визначення «ризиків бідності» (At Risk of Poverty, далі – AROP)⁷⁸. Вона не вимірює абсолютну бідність, а натомість фіксує відносну нерівність доходів у межах країни. Це широко застосовувана модель у Європейському Союзі. У цьому методі поріг бідності визначається як 60% від медіанного наявного еквівалентного доходу. Цей показник заснований на доході і має відносний характер – він відображає нерівність доходів, а не абсолютну бідність. Такий підхід є особливо корисним для моніторингу соціального відчуження, адже він показує, наскільки рівень життя конкретної особи чи домогосподарства відстає від середнього в країні⁷⁹.

Зауважте:

Абсолютна бідність визначає мінімальний рівень доходу/споживання, необхідний для фізичного виживання. Вона часто базується на харчових потребах (наприклад, межа 2,15 євро/день за методологією Світового банку). Він корисний для країн, що розвиваються, та гуманітарних контекстів, однак не відображає локальні стандарти життя.

Відносна нерівність доходів показує, як доходи розподіляються в суспільстві у співвідношенні до інших, а не лише в абсолютних величинах. Вона відображає різницю в доходах між окремими особами чи домогосподарствами у відносних показниках. Відносна нерівність доходів акцентує на тому, наскільки нерівномірно розподілений дохід у межах популяції, зосереджуючись на відносних відмінностях між доходами людей, а не на абсолютних сумах. Замість фокусування на точних значеннях доходів, вона розглядає співвідношення або пропорції доходів.

Наприклад, може бути показано, що найзаможніші 10% населення отримують у десять разів більше доходу, ніж найбідніші 10%, що підкреслює нерівність у відносних показниках. Поширені індикатори:

1. Коефіцієнт Джині: число від 0 до 1, де 0 означає повну рівність (усі мають однаковий дохід), а 1 — повну нерівність (весь дохід зосереджений в одній особі).
2. Квінтільні або децильні коефіцієнти: порівняння частки доходів між, наприклад, найзаможнішими 10% та найбіднішими 10%.

77. Irena Baláková, Jana Stávková - Petr Hudec (2023) Determinants of individual income in EU countries: implications for social policy targeting, Front. Sociol., 15 December 2023 Sec. Work, Employment and Organizations Volume 8 - 2023: <https://doi.org/10.3389/fsoc.2023.1205094>
<https://www.frontiersin.org/journals/sociology/articles/10.3389/fsoc.2023.1205094/full>.

78. People at risk of poverty or social exclusion in 2024; <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250430-2>. At-risk-of-poverty rate remains stable in the EU (2025): <https://www.eureporter.co/politics/poverty-2/2025/06/26/at-risk-of-poverty-rate-remains-stable-in-the-eu/>.

79. World Bank Group (2025) June 2025 Update to Global Poverty Lines: <https://www.worldbank.org/en/news/factsheet/2025/06/05/june-2025-update-to-global-poverty-lines>.

3.2.1. Значення відносного порогу доходу (відносна бідність)

Відносний поріг доходу – це рівень доходу, нижче якого особа вважається такою, що перебуває під загрозою бідності. Він визначається як 60% від національного медіанного еквівалентного наявного доходу після отримання соціальних трансфертів (соціального забезпечення/страхування). Це показник відносної бідності – він вказує на те, хто в країні живе суттєво гірше за середній рівень.

Медіанний еквівалентний наявний дохід – означає середній дохід після вирахування податків та з урахуванням соціальних трансфертів, скоригований відповідно до розміру та складу домогосподарства. Коротко: наявний дохід = кошти після сплати податків, включно з соціальними виплатами. Його часто використовують для оцінки рівня життєвих порогів бідності (наприклад, 60% від медіанного доходу = межа ризику бідності).

Зауважте:

Медіанний означає дохід посередині розподілу — не середнє арифметичне, а «типовий» дохід. Еквівалентний – скоригований так, щоб доходи можна було справедливо порівнювати за розміром домогосподарства (наприклад, самотня особа в порівнянні з сім'єю з чотирьох осіб). Наявний дохід – сума, яка залишається після сплати податків і отримання соціальної допомоги/трансфертів.

Приклад для розрахунку: якщо медіанний еквівалентний наявний дохід у країні становить 20 000 євро:

1. Половина населення має менше ніж 20 000 євро.
2. Половина – більше ніж 20 000 євро.
3. Цей дохід скориговано залежно від того, чи особа живе сама, чи з іншими.

3.2.2. Етапи розрахунку відносного порогу доходу

Відносний поріг доходу – це динамічний показник, який використовується для оцінки бідності та соціального відчуження на основі розподілу доходів у суспільстві. Замість того, щоб визначати бідність в абсолютних показниках, цей підхід встановлює поріг як відсоток – зазвичай 60% від національного медіанного еквівалентного доходу – нижче якого особи вважаються такими, що перебувають у зоні ризику бідності. Такий підхід визнає, що бідність стосується не лише виживання, а й здатності повноцінно брати участь у суспільному житті. Він відображає ідею, що соціально прийнятний рівень життя змінюється залежно від часу і контексту. Відносний поріг широко застосовується в статистичних даних ЄС (EU-SILC) та інформує соціальну політику, визначаючи нерівність доходів та групи населення, які потребують цільової підтримки. Попри те, що цей показник відображає соціальні диспропорції, критики зазначають, що він може не повною мірою передавати рівень матеріальної нестачі або враховувати регіональні відмінності у вартості життя. Водночас відносний поріг доходу залишається ключовим інструментом моніторингу соціальної згуртованості та формування перерозподільчої політики в сучасних системах соціального захисту⁸⁰. Його основні характеристики включають:

1. **Відносну нерівність.** Йдеться не про абсолютну бідність, а про те, скільки людей

відстають у межах свого суспільства. Вона показує, наскільки нерівними є доходи між людьми, а не те, наскільки вони бідні чи багаті в абсолютних цифрах. Наприклад, якщо особа А заробляє 2 000 євро, а особа В – 10 000 євро на місяць, то рівень відносної нерівності високий. Якщо їхні доходи зростають до 4 000 євро і 20 000 євро відповідно, пропорція не змінюється, тож відносна нерівність стала.

2. Ризик для соціальної згуртованості. Високий рівень нерівності може призвести до зростання виключення, напруги та послаблення солідарності в суспільстві. Ризик для соціальної згуртованості означає загрозу втрати єдності, довіри та співпраці в суспільстві, спричинену економічними, політичними чи культурними розколами. Це ризик того, що суспільство стане більш розділеним, що може спричинити конфлікти, виключення окремих груп або загальну нестабільність. Основні причини ризику для соціальної згуртованості:

- висока економічна або соціальна нерівність;
- безробіття або бідність;
- дискримінація або виключення;
- політична поляризація;
- втрата довіри до інституцій.

Можливими наслідками є:

- соціальна напруга або протести;
- зниження рівня довіри між групами;
- менше співпраці й солідарності;
- загроза демократичній стабільності та громадській безпеці.

Наприклад: якщо велика частина населення відчуває себе покинутою, виключеною або зневіреною, ризик розпаду соціальної згуртованості зростає – навіть якщо загалом економіка зростає. Щоб не допустити виникнення ризику для соціальної згуртованості, необхідно: сприяти рівності можливостей, забезпечувати інклюзію, підтримувати соціальні гарантії, заохочувати участь громадян у житті громади.

3. Орієнтир для політики. Використовується для оцінки систем мінімального доходу, достатності соціального захисту та досягнень за Цілями сталого розвитку ООН. Крім того, це – орієнтир або практика, яка допомагає урядам оцінити, наскільки ефективна їхня політика або чи потрібно її вдосконалити. Прикладами можуть бути використання середнього рівня безробіття в ЄС як еталону для оцінки національної політики зайнятості. Або ж порівняння результатів освіти (наприклад, PISA) між країнами для вдосконалення шкільних систем тощо. Такі орієнтири забезпечують підзвітність, заохочують політику, засновану на даних, сприяють навчанню від інших країн, стимулюють постійне вдосконалення.

80. Income inequality context: The ESDE 2024 review reports that income inequality: <https://op.europa.eu/webpub/empl/esde-2024/chapters/chapter-1-4-2.html>.

Зауважте:

Достатність соціального забезпечення – це показник того, наскільки добре соціальна допомога (наприклад, пенсії, допомога з безробіття, підтримка сімей тощо) задовольняє базові потреби людей і забезпечує гідний рівень життя. Інакше кажучи, йдеться про те, чи є ці виплати достатніми для того, щоб люди не опинилися за межею бідності та могли жити з гідністю. Ключові чинники достатності:

1. Рівень виплат: сума має бути достатньою для покриття основних потреб (харчування, житло, медичне обслуговування).
2. Охоплення: допомога має надходити тим, хто її потребує (наприклад, дітям, літнім людям, безробітним).
3. Порівняння з межею бідності: часто оцінюється як відсоток від медіанного доходу (наприклад, чи досягає пенсія хоча б 60% медіанного доходу).

Приклад: якщо допомога з безробіття становить 400 євро/місяць, а поріг бідності – 800 євро, то така допомога вважається недостатньою.

3.2.3. Використання та інтерпретація моделі відносного порогу доходу в ЄС

На практиці EU-SILC ([Статистика ЄС щодо доходів і умов життя](#)) щороку публікує цей поріг для кожної країни. Він є одним із ключових показників ризику бідності чи соціального виключення (AROPE = At Risk of Poverty or Social Exclusion), що охоплюють ризик бідності або соціального відчуження⁸¹.

Таблиця 9. Орієнтовні порогові значення за доходом у вибраних країнах (2023 рік)

Країна	Медіанний дохід на рік (євро)	60% межа бідності на рік (євро)
Німеччина	~25 000	~15 000
Угорщина	~9 600	~5 760
Швеція	~27 000	~16 200
Болгарія	~5 700	~3 420

3.2.4. Чому саме 60%?

Поріг у 60% у моделі відносного доходу застосовується як загальноприйнятий міжнародний стандарт для визначення осіб, які перебувають під загрозою бідності. Це значення вважається збалансованим та ефективним способом вимірювання відносної бідності, що дозволяє ідентифікувати тих, хто, навіть маючи задоволені базові потреби, може бути виключеним з повноцінного економічного й соціального життя. Ось чому обрано саме цей показник:

По-перше, він відображає відносну бідність. Поріг у 60% національного медіанного наявного доходу показує, хто не може повноцінно брати участь у житті суспільства. Це показник нерівності, а не абсолютної нужденності.

По-друге, це розумний компроміс. Якщо встановити вищий поріг (наприклад, 70%), це може перебільшити рівень бідності; якщо нижчий (наприклад, 50%) – навпаки, не охопити частину вразливих груп. Тож 60% вважається розумним компромісом.

81. У яких регіонах ЄС люди перебувають під найбільшим ризиком бідності?: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20241219-1>.

По-третє, це стандарт ЄС та ОЕСР. Європейський Союз та ОЕСР використовують саме 60% медіанного доходу як базовий орієнтир для вимірювання рівня бідності (наприклад, для розрахунку рівня осіб, що перебувають під загрозою бідності). Це забезпечує можливість порівняння між країнами.

По-четверте, він відповідає принципам соціальної інклюзії. Поріг у 60% визначає не просто рівень, необхідний для виживання, а мінімальний дохід, що дає змогу жити з гідністю та бути включеним у суспільство.

Зауважте:

Принципи соціальної інклюзії – це цінності та підходи, спрямовані на те, щоб усі люди мали можливість повноцінно та рівноправно брати участь у житті суспільства – незалежно від походження, доходу, стану здоров'я чи соціального статусу. Інакше кажучи, соціальна інклюзія означає, що ніхто не залишається осторонь: кожен повинен мати можливість жити гідно, користуватися послугами та робити свій внесок у суспільство. Існує 6 (шість) основних принципів соціальної інклюзії:

1. Рівні можливості (кожен повинен мати доступ до освіти, працевлаштування, медичної допомоги та участі в суспільному житті).
2. Недискримінація (жодна людина не повинна бути виключена через стать, етнічне походження, інвалідність, вік, рівень доходу тощо).
3. Участь (люди мають право брати участь у прийнятті рішень, які стосуються їхнього життя – наприклад, у школах, громадах, політиці).
4. Розширення прав і можливостей (йдеться про надання людям та групам інструментів і підтримки, щоб вони могли самостійно поліпшувати своє життя).
5. Повага до різноманіття (суспільство має цінувати та враховувати різні культури, ідентичності й життєвий досвід).
6. Доступ до базових послуг (інклюзія передбачає справедливий доступ до житла, освіти, медичної допомоги, транспорту та цифрових технологій).

3.2.5. Обмеження моделі відносного порогу доходу

Модель відносного порогу доходу має кілька важливих обмежень.

1. *Не відображає реальні умови життя.* Людину можуть вважати бідною лише через те, що вона заробляє менше за інших, навіть якщо має змогу задовольняти базові потреби. І навпаки, людину можуть не вважати бідною, хоча їй об'єктивно бракує засобів для існування – особливо у країнах із високими витратами на життя.
2. *Може не фіксувати реальний прогрес.* Якщо доходи зростають у всіх, але рівень нерівності не змінюється, показник бідності може залишатися незмінним, хоча рівень життя загалом покращується.
3. *Може вводити в оману під час економічних спадів.* Якщо медіанний дохід знижується, знижується і поріг бідності, що може показати зменшення бідності навіть тоді, коли людям живеться гірше.
4. *Складно порівнювати між країнами.* Оскільки поріг бідності базується на національному медіанному доході, особа з однаковим доходом може вважатися бідною в одній країні, але не в іншій, а це ускладнює міжнародні порівняння.
5. *Не є абсолютним стандартом.* Наприклад, людина, визнана «бідною» у Люксембурзі, може вважатися «заможною» в іншій країні.

6. *Не враховує реальні потреби.* У моделі не враховуються фактичні витрати на житло, харчування та інші базові послуги.
7. *Відносна стабільність у періоди кризи.* Якщо доходи падають у всіх, знижується й медіанний дохід – отже, модель може занижувати реальний рівень бідності.
8. *Не вимірює матеріальні злидні.* Модель враховує лише дохід, але не дає відповіді на запитання, чи може людина задовольнити основні життєві потреби.
9. *Зосереджена виключно на доході.* Модель не охоплює інші виміри бідності, такі як якість житла, доступ до освіти, медичної допомоги чи соціальної інклюзії.

З огляду на вищезгадані причини, хоча ця модель ефективна для оцінки нерівності та відносної соціально-економічної вразливості, її зазвичай доповнюють індикаторами абсолютної бідності та багатовимірними підходами до вимірювання бідності з метою отримання більш повної картини вразливості.

Отже, модель відносного порогу доходу (60% від медіанного еквівалентного доходу) – це ключовий інструмент моніторингу бідності в Європі, що показує, наскільки доходи окремих осіб відстають від «типового» рівня в суспільстві. Це показник відносної економічної вразливості й орієнтир для оцінки політики соціальної інклюзії.

3.2.6. Порівняння моделі відносного порогу доходу та моделі споживчого кошика

Таблиця 10. Порівняльна таблиця: модель відносного порогу доходу та модель споживчого кошика

Характеристика	Модель відносного порогу доходу	Модель споживчого кошика
Визначення	60% медіанного еквівалентного доходу	Дохід, необхідний для покриття базових товарів і послуг
Призначення	Моніторинг бідності на рівні ЄС	Визначення національного соціального мінімуму, розробка соціальної допомоги
Тип	Вимірювання відносної бідності	Стандарт абсолютної бідності/ мінімальних потреб
Основа	Розподіл доходів у країні	Реальні витрати на заздалегідь визначений споживчий кошик
Приклад показника	EU-SILC: 15 000 євро/рік (якщо медіанний дохід = 25 000 євро)	Національне дослідження: 1 000 євро/місяць на одну особу (Угорщина, 2024 р.)
Валюта	% від доходу	Євро або національна валюта
Еквівалентна шкала	Так (шкала ОЕСР)	Інколи (особливо у випадках використання для розрахунку межі бідності)
Чутливість до цін	Ні – відображає рівень доходів, а не ціни	Так – враховує актуальні ринкові ціни на товари/послуги
Оновлення	Щороку на основі опитувань домогосподарств (EUROSTAT)	Періодично на основі бюджетних досліджень, даних про споживання від національних статистичних органів

Використання	Статистика бідності, індикатори ЄС, нерівність доходів	Референтні бюджети, зарплата, адекватність мінімальної соціальної допомоги
Міжнародна порівнюваність	Висока (європейський стандарт)	Низька – сильно залежить від країни
Приклади	Поріг ризику бідності (AROP)	Будь-яка держава, наведена як приклад у моделі споживчого кошика

Крім того, Рекомендація Ради ЄС 2023 року щодо адекватного мінімального доходу зазначає: «...схеми мінімального доходу мають бути адекватними, тобто забезпечувати рівень підтримки доходу, щонайменше вищий за національний поріг ризику бідності, і в ідеалі – пов'язаний із референтними бюджетами або вартістю життя». На практиці це означає, що обидва підходи – ризик бідності (AROP) та кошик товарів і послуг – слід застосовувати разом: AROP – для моніторингу та порівнянь на рівні ЄС, а бюджети, засновані на споживчому кошику – для оцінки адекватності та забезпечення гідного життя на національному рівні (див. Таблиці 11 та 12).

Таблиця 11. Взаємодія моделі відносного порогу доходу та моделі споживчого кошика на практиці

Сфера застосування	Модель відносного порогу доходу	Модель споживчого кошика
Порівняння між країнами ЄС	Так	Ні (не гармонізований)
Розробка схем мінімального доходу	Використовується опосередковано	Так, широко використовується
Оцінка адекватності соціальних виплат	Так (як орієнтир)	Так (перевірка реальних витрат)
Відстеження змін у динаміці	Так	Так (за умови оновлення)
Суспільні дебати та медіа	Легко порівнювати	Відчутний, пов'язаний із реальним життям

Таблиця 12. Підсумок: цілі та застосування моделей⁸²

Мета	Використовується ця модель
Моніторинг бідності на рівні ЄС	Поріг AROP (Модель відносного порогу доходу)
Розробка соціальних виплат/ мінімального доходу	Модель споживчого кошика
Передача досвіду реального життя	Модель споживчого кошика
Юридичні орієнтири або цілі реформ	Обидві (у поєднанні)

Отже, модель відносного порогу доходу – це концептуальна й статистична рамка, що використовується для оцінки бідності та нерівності шляхом порівняння доходів окремих осіб або домогосподарств із медіанним доходом у суспільстві. Згідно з цією моделлю, особа вважається такою, що перебуває під загрозою бідності, якщо її еквівалентний наявний дохід нижчий за певний відсоток – зазвичай 60% національного медіанного рівня. Модель ґрунтується на принципі, що бідність є відносною до стандартів життя в суспільстві, і акцентує увагу не лише на виживанні, а й на соціальній участі, інклюзії та економічній нерівності. Вона є ключовим індикатором у системі соціального моніторингу Європейського Союзу EU-SILC і впливає на розробку політики у сферах захисту мінімального доходу, встановлення зарплат і перерозподілу доходів. Попри ефективність у виявленні диспропорцій доходів і вразливих груп, цю модель іноді критикують за неспроможність ураховувати рівень матеріальної нестачі або регіональні відмінності у вартості життя. Проте модель відносного порогу доходу залишається важливим інструментом для формування доказової, порівняльної та соціально орієнтованої політики добробуту в різних соціально-економічних контекстах⁸³.

3.3. Модель бюджетних стандартів

3.3.1. Основні характеристики моделі бюджетних стандартів

Модель бюджетних стандартів визначає мінімальний дохід, необхідний для покриття визначеного набору потреб для різних типів домогосподарств. Такі бюджети формуються на основі експертних оцінок, опитувань домогосподарств і актуальних ринкових цін. Вони можуть охоплювати як базовий рівень «виживання», так і більш повний стандарт «скромного, але гідного» життя. Цей метод забезпечує **більшу гнучкість і чутливість до контексту**, тому його часто використовують для формування соціальної політики або оцінки адекватності соціальних виплат.

Зауважте:

Рівень життя стосується якості та комфорту життя людей, що визначається їхнім матеріальним добробутом і доступом до базових потреб та послуг.

Основні аспекти рівня життя включають:

1. Дохід – скільки грошей люди заробляють або отримують.
2. Житло – якість та доступність місця проживання.
3. Охорона здоров'я – доступ до медичних послуг і загальний фізичний стан.
4. Освіта – доступність і якість освіти.
5. Зайнятість – можливості працевлаштування та умови праці.
6. Доступ до товарів і послуг – транспорт, інтернет, харчування тощо.

82. Джерела: EU statistics on income and living conditions (EU-SILC) methodology - people at risk of poverty or social exclusion, Reference budgets: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/social-protection-social-inclusion/addressing-poverty-and-supporting-social-inclusion/active-inclusion/minimum-income/reference-budgets_en

83. Darvas, Zsolt (2024) Twenty years of European east-west household income convergence: <https://www.bruegel.org/analysis/twenty-years-european-east-west-household-income-convergence>

Модель бюджетних стандартів – це метод, що використовується в економіці та соціальній політиці для визначення того, скільки доходу потрібно різним типам домогосподарств для досягнення заданого рівня життя. Цей підхід є нормативним і базується на оціночних судженнях про те, що люди повинні мати можливість дозволити собі в певному суспільстві (див. більше у Таблиці 13).

Таблиця 13. Основні характеристики моделі бюджетних стандартів⁸⁴

Характеристика	Опис
Нормативна основа	Базується на уявленнях суспільства про те, що вважається прийнятним чи адекватним рівнем життя.
Деталізовані бюджети	Містить докладні переліки необхідних товарів і послуг (їжа, одяг, житло, транспорт, медична допомога тощо).
Залежність від типу домогосподарства	Варіюється залежно від типу домогосподарства (наприклад, самотня особа, подружжя з дітьми), віку та регіону проживання.
Адаптація	Може бути розроблена для різних рівнів життя – від базового виживання до соціальної інклюзії.

Модель бюджетних стандартів визначає вартість заданого стандарту життя шляхом ідентифікації та оцінки необхідних для нього товарів і послуг. Вона застосовується для визначення кількох видів бюджету: мінімального бюджету (для задоволення базових потреб); бюджету «скромного, але гідного» рівня; або навіть комфортного бюджету, що включає більше дискреційних витрат і вищі стандарти життя⁸⁵.

Методологія цієї моделі складається з таких етапів:

1. Визначення стандарту життя: це може бути рівень «базових потреб», «скромний, але адекватний», або «соціально інклюзивний» комфортний.
2. Складання списку необхідних товарів і послуг: деталізація того, що потрібно (наприклад, X кг рису, Y літрів пального).
3. Визначення кількостей і цін: на основі поточних ринкових цін, урядових джерел або експертної/життєвої оцінки.
4. Розрахунок загальної вартості: у результаті – розрахунок тижневого, місячного або річного бюджету домогосподарства (див. Додаток 9).
5. Коригування на інфляцію або регіональні відмінності (за потреби).

Основними цілями застосування моделі бюджетних стандартів є вимірювання бідності (особливо відносної бідності); розробка соціальної політики у сфері добробуту; оцінка адекватності доходу; встановлення орієнтирів рівня життя тощо. Приклади країн за Моделлю бюджетних стандартів наведені в Додатку 6.

84. Узагальнено автором за матеріалами: Saunders, P. (2018) Using a budget standards approach to assess the adequacy of newstart allowance. Australian Journal of Social Issues, 53(1), 4-17: <https://doi.org/10.1002/ajs4.30>. Budget standards: Comparing International Budget Standards: Insights and Challenges (2025): <https://fastercapital.com/content/Budget-standards--Comparing-International-Budget-Standards--Insights-and-Challenges.html>.

85. Deeming, C. (2011) Determining minimum standards of living and household budgets. Journal of Sociology: <https://doi.org/10.1177/1440783310386825>

Зауважте:

Соціальна політика у сфері добробуту⁸⁶ – це сукупність державних програм, законів і заходів, спрямованих на підтримку добробуту окремих осіб та соціальних груп, особливо тих, хто є вразливим, соціально незахищеним або потребує допомоги. Це напрям державної політики, що охоплює принципи, законодавство та заходи, за допомогою яких уряд втручається, аби забезпечити мінімальний рівень життя, соціальний захист і економічну безпеку громадян. Ця політика відображає суспільні уявлення про соціальну справедливість, рівність і розподіл ресурсів. Ключові характеристики соціальної політики в сфері добробуту:

1. Цілі: зменшення бідності; сприяння соціальній інклюзії; забезпечення базових послуг (медицина, житло, освіта); захист від життєвих ризиків (безробіття, старість, інвалідність).
2. Інструменти: грошова підтримка (наприклад, пенсії, допомога з безробіття, виплати на дітей); послуги в натуральній формі (наприклад, медична допомога, соціальне житло, державна освіта); правове регулювання (наприклад: трудові права, сімейна політика, житлове законодавство).
3. Цільові групи: малозабезпечені родини; люди літнього віку; діти; безробітні; особи з інвалідністю тощо.

Оцінювання адекватності доходу – це процес визначення, чи є дохід особи або домогосподарства достатнім для покриття базових потреб і забезпечення мінімально прийнятного рівня життя. Це ключове поняття в аналізі бідності, оцінюванні соціальної політики та дослідженнях у сфері добробуту. Адекватність доходу стосується не лише фізичного виживання, а й можливості повноцінної участі в житті суспільства та життя з гідністю. Вона передбачає наявність соціально визначеного набору товарів і послуг, що відображає суспільний консенсус щодо того, що вважається мінімально прийнятним рівнем життя. Мета оцінювання адекватності доходу:

1. Формування державної політики щодо соціальної допомоги, мінімальної заробітної плати та пенсій.
2. Оцінювання ефективності систем підтримки доходу та податково-трансфертних механізмів.
3. Моніторинг прогресу у зниженні рівня бідності та посиленні соціальної інклюзії.

Приклад з ЄС: у ЄС Європейський стовп соціальних прав заохочує держави-члени забезпечувати достатній рівень доходів шляхом впровадження належних схем мінімального доходу та адекватних пенсій за віком (Принципи 12 і 15).

Встановлення орієнтирів рівня життя⁸⁷ – це процес порівняння та оцінювання якості життя або матеріального добробуту осіб чи домогосподарств на основі набору соціальних та економічних індикаторів. Такий підхід дає змогу політикам і дослідникам визначити, наскільки добре люди можуть задовольняти базові потреби, брати участь у суспільному житті, жити на належному рівні. Зазвичай це використовується Комітетом ЄС із соціального захисту та Eurofound для оцінки адекватності схем мінімального доходу, а також ОЕСР — для встановлення орієнтирів з метою оцінки інклюзивного зростання та результатів у сфері добробуту в країнах-членах.

Модель бюджетних стандартів має кілька переваг, оскільки відображає фактичні витрати на життя та враховує реальні потреби і обставини домогосподарств. Її можна регулярно оновлювати, що забезпечує актуальність у довгостроковій перспективі, і вона слугує надійною основою для формування політики, заснованої на даних. Водночас вона має певні обмеження: процес розробки може бути тривалим і складним, він неминуче включає нормативні судження, які вносять елемент суб'єктивності, і не завжди сумісний із міжнародними порівняннями. Крім того, результати можуть бути політично чутливими, особливо якщо вони підкреслюють недоліки в чинних системах соціального захисту.

86. Midgley, J. (1997) Social Welfare in Global Context. SAGE Publications.

Зауважте:

Реальні потреби – це базові речі, необхідні людині для щоденного життя, виживання, підтримання здоров'я та нормального функціонування. Йдеться не про речі, які просто хочеться мати або які є приємними доповненнями, а про базові, життєво важливі потреби. Приклади: 1. Їжа та вода. 2. Житло й одяг. 3. Медична допомога. 4. Освіта. 5. Безпека і захист. 6. Емоційна та соціальна підтримка тощо. Коротко: це базові, практичні речі, без яких людина не може жити повноцінно та розвиватися в реальному житті.

Мінімальна заробітна плата⁸⁸ – це дохід, який отримує працівник при оплаті праці за встановленою законом мінімальною ставкою, що визначається урядом або відповідним органом. Вона становить найнижчий рівень компенсації, який роботодавці мають право виплачувати працівникам за їхню працю. У ЄС на наднаціональному рівні існують два ключові джерела, які визначають та підтримують адекватність мінімальної заробітної плати: 1. Європейський стовп соціальних прав (Принципи 6, 8 і 14). 2. Директива про адекватну мінімальну заробітну плату в Європейському Союзі (Директива (ЄС) 2022/2041), що є одним із конкретних законодавчих інструментів, який втілює принципи ЄСПП у практику та робить їх юридично обов'язковими.

Орієнтир, заснований на доказах⁸⁹ – це стандарт або орієнтир, який використовується для порівняння чи оцінки та ґрунтується на систематично зібраних, якісних даних і дослідженнях. Його мета — забезпечити, щоб політичні рішення, оцінки ефективності чи соціальні інтервенції базувалися не на припущеннях або політичних цілях, а на емпіричних доказах. Основні характеристики:

1. Орієнтованість на дані: базується на кількісних і/або якісних джерелах (наприклад, опитування, адміністративна звітність, панельні дослідження).
2. Порівнюваність: придатний до застосування в різних контекстах (наприклад, між країнами, регіонами, групами населення).
3. Актуальність для політики: використовується для ухвалення рішень, моніторингу чи реформ.
4. Перевіреність: створений або підтверджений експертним середовищем, академічними дослідженнями або офіційними установами.

Адекватність системи підтримки доходів стосується того, наскільки системи державної підтримки доходу (наприклад, допомога по безробіттю, мінімальні гарантії доходу, соціальна допомога) забезпечують достатні фінансові ресурси, щоб особи або домогосподарства могли задовольнити свої базові потреби та жити з гідністю. Це ключовий показник у політиці соціального захисту, запобіганні бідності та забезпеченні соціальної інклюзії. Основні виміри адекватності:

1. Рівень виплат: сума має бути достатньою, щоб уникнути бідності.
2. Охоплення: усі вразливі групи мають бути включені (наприклад, безробітні, літні люди, люди з інвалідністю тощо).
3. Тривалість: виплати мають надаватися протягом достатнього періоду часу.
4. Доступ: процес подання заяви має бути справедливим, простим і інклюзивним.

У контексті ЄС доходу Європейська комісія оцінює адекватність системи підтримки за допомогою референтних бюджетів, порогів бідності (наприклад, 60% медіанного доходу) та індикаторів із Соціальної панелі показників ЄС (EU Social Scoreboard) в контексті Принципу 14 ЄСПП: «Кожен, хто не має достатніх ресурсів, має право на адекватну мінімальну допомогу, яка забезпечує гідне життя».

87. Gough, I., Bradshaw, J., Ditch, J., Eardley, T., & Whiteford, P. (1997) Social Assistance in OECD Countries. Journal of European Social Policy: <https://doi.org/10.1177/095892879700700102>.

88. GARBEN, S. (2019) The European Pillar of Social Rights: An Assessment of its Meaning and Significance. Cambridge Yearbook of European Legal Studies, 21, 101-127. doi:10.1017/cel.2019.3.

3.3.2. Переваги й недоліки моделі бюджетних стандартів

Модель бюджетних стандартів – це метод визначення адекватного рівня доходу на основі детальної оцінки товарів і послуг, необхідних для забезпечення визначеного рівня життя. Вона спрямована на встановлення соціально прийнятних умов життя шляхом обчислення вартості кошика товарів і послуг, що задовольняють базові потреби або забезпечують скромний, але гідний рівень добробуту.

Серед її сильних сторін – прозорий і заснований на потребах підхід, який ґрунтується на емпіричних даних і суспільному консенсусі, часто з використанням методів із залученням громадськості. Ця модель дає змогу розробляти нормативні орієнтири для вимірювання бідності, систем мінімального доходу та політики оплати праці. Крім того, вона може адаптуватися до конкретних типів домогосподарств, регіональних відмінностей у цінах і змін у соціальних очікуваннях.

Однак модель має також певні виклики. Вона є ресурсоємною, потребує складного збору даних і регулярного оновлення, щоб залишатися актуальною. Результати можуть суттєво відрізнятися залежно від оціночних суджень щодо того, що вважається прийнятним рівнем життя. До того ж, міжнародні порівняння можуть бути ускладнені через методологічні розбіжності (див. Таблицю 14).

Попри ці обмеження, модель бюджетних стандартів залишається цінним інструментом для ухвалення рішень, заснованих на доказах і соціальних реаліях, особливо у дискусіях щодо достатності соціального захисту та рівня життєвих заробітків.

Таблиця 14. Переваги й недоліки моделі бюджетних стандартів.

Переваги	Недоліки
1. Інструмент політики, заснований на даних - Надає конкретні дані для формування політики добробуту й програм соціальної підтримки. - Допомогає оцінити, чи є соціальні виплати достатніми для задоволення реальних потреб. 2. Реалістичність і деталізація - Ґрунтується на фактичних витратах домогосподарств і деталізованих потребах (їжа, житло, одяг тощо). - Враховує регіональні, сімейні та вікові особливості. 3. Нормативність і соціальна інклюзивність - Виходить за межі виживання – відображає те, що люди мають змогу дозволити собі для гідного життя та участі в суспільстві.	1. Суб'єктивність Базується на нормативних судженнях про те, що вважається гідним життям; у різних культурах, системах цінностей або серед експертів можуть бути розбіжності. 2. Ресурсоємність - Потребує значних досліджень, збору даних та участі зацікавлених сторін. - Регулярне оновлення моделей потребує часу й коштів. 3. Складність Через деталізований і технічний характер обчислень модель може бути складною для пояснення широкому загалу чи політикам.

89. Nutley, S., Walter, I., & Davies, H. T. O. (2007). Натлі, С., Волтер, І., та Девіс, Г. Т. О. (2007). Використання доказів: як дослідження можуть інформувати публічні послуги. Bristol: Policy Press..

4. Прозорість і можливість відтворення - Може оновлюватися з урахуванням змін цін і громадської думки. - Методологія зазвичай є відкритою для перевірки й удосконалення. 5. Гнучкість - Може моделювати різні рівні життя (наприклад, мінімальний, скромний, комфортний). - Може бути адаптована до різних демографічних і географічних груп.	4. Обмежена порівнюваність Моделі, розроблені для окремих країн або регіонів, не завжди можна легко порівняти між собою або з міжнародними стандартами. 5. Політична чутливість Результати можуть виявити недоліки наявних систем соціального захисту, що може викликати політичну суперечливість або ускладнити впровадження.
---	--

3.3.3. Порівняння моделі споживчого кошика товарів і послуг та моделі бюджетних стандартів

Модель споживчого **кошика** товарів і послуг та **модель бюджетних стандартів** тісно пов'язані між собою й часто перетинаються, однак мають різні цілі, методології та сфери застосування⁹⁰.

Крім того, за ними стоять різні філософські підходи. Якщо модель кошика ставить запитання: «Що потрібно людині для виживання?», то модель бюджетних стандартів запитує: «Що потрібно людині, щоб жити гідно та повноцінно?». Іншими словами, підхід моделі кошика показує, на що люди фактично витрачають кошти, а модель бюджетних стандартів – на що вони повинні мати змогу витратитися, щоб повноцінно брати участь у житті суспільства.

З одного боку, модель кошика передбачає фіксований перелік необхідних товарів і послуг (так званий «споживчий кошик»), які вважаються базовими для покриття основних людських потреб, таких як їжа, житло, одяг і комунальні послуги. Такі кошики зазвичай:

- орієнтовані на виживання або рівень мінімального існування;
- іноді ґрунтуються на статистичних даних, зокрема на фактичних споживчих витратах малозабезпечених домогосподарств;
- формуються експертами або державними органами.

Такий кошик дозволяє визначити мінімальні рівні доходу шляхом оцінки вартості його вмісту, після чого отримана сума використовується як порогове значення для соціальної допомоги або визначення межі бідності. У таких країнах, як Угорщина, кошик мінімального прожиткового мінімуму визначає дохід, необхідний для фізичного виживання, базуючись на цінах на основні продукти харчування та господарські товари.

З іншого боку, модель бюджетних стандартів іде далі. Вона визначає, що саме повинні мати домогосподарства, аби вести життя, яке є не лише гідним, а й сприяє соціальній інклюзії та участі в суспільстві. Такі бюджети є нормативними, а не просто описовими.

Вони часто розробляються із використанням фокус-груп, експертних панелей і громадських консультацій. Також вони враховують нематеріальні потреби: транспорт, відпочинок, зв'язок, особисту гігієну, участь у культурному житті. Модель бюджетних стандартів розрізняє бюджети з низькою вартістю, що є мінімально прийнятними, а також помірні, але адекватні бюджети – достатні для гідного життя, а не лише для виживання (див. детальніше у Таблиці 15).

Наприклад, у Великій Британії стандарт мінімального доходу (Minimum Income Standard, MIS) та в Ірландії стандарт мінімального необхідного рівня життя (Minimum Essential Standard of Living, MESL) включають такі елементи, як дитячі дні народження, мобільні телефони та періодичні походи до ресторану, що підкреслює соціальний вимір бідності.

Таблиця 15. Ключові відмінності: модель кошика у порівнянні з моделлю бюджетних стандартів (МБС)

Характеристика	Модель споживчого кошика	Модель бюджетних стандартів
Визначення	Модель кошика стосується абсолютного мінімального рівня доходу або споживання, необхідного для фізичного виживання – охоплює лише базові потреби, такі як їжа, базове житло та одяг.	Модель бюджетних стандартів оцінює дохід, необхідний різним типам домогосподарств для досягнення певного стандарту життя. Вона формує детальні «бюджети» на основі вартості товарів і послуг, необхідних для певного способу життя – від базового до комфортного.
Ключова ідея	Фіксований набір товарів/послуг, необхідних для задоволення базових життєвих потреб (часто для виживання).	Детальний, прорахований бюджет, що відображає потреби людей для життя з гідністю, включаючи соціальну участь.
Призначення	Визначити межу біологічного виживання, наприклад, межу бідності, прожитковий мінімум.	Визначити адекватні рівні доходу для політики, часто використовується для оцінки адекватності доходу .
Ключові ознаки	1. Абсолютна міра: зосереджується на біологічному виживанні, а не соціальній участі. 2. Мінімум: часто виключає неосновні статті, як-от освіта, транспорт чи дозвілля. 3. Визначається урядом: часто використовується для встановлення права на допомогу або вимірювання крайньої бідності. 4. Статичність: може не враховувати зміну соціальних норм або цін у реальному часі.	1. Нормативність: ґрунтується на судженнях про те, що люди повинні мати для гідного рівня життя. 2. Деталізація: включає детальні кошики товарів – їжа, одяг, житло, транспорт, освіта, медична допомога тощо. 3. Гнучкість: може моделювати різні рівні – базові потреби, помірно адекватний або соціально інклюзивний рівень життя. 4. Залежність від типу домогосподарства: відрізняється залежно від типу сім'ї, регіону, віку, а іноді й професії чи культури.
Методологія	Часто статистична або експертна (наприклад, базується на фактичних витратах людей).	Зазвичай нормативна та з залученням громадськості (наприклад, базується на тому, що люди повинні мати).

90. Davis, A., Hirsch, D., Padley, M., & Shepherd, C. (2022) A minimum income standard for the UK in 2022. Joseph Rowntree Foundation. <https://www.jrf.org.uk/report/minimum-income-standard-uk-2022>

Зміст	Зосереджена переважно на базових потребах (їжа, житло, одяг, комунальні послуги).	Включає базові потреби плюс соціальні, культурні й участь у суспільному житті .
Приклад країн	Естонія, Польща, Словаччина, Чехія	Ірландія (MESL), Велика Британія (MIS), Бельгія (Reference Budgets), Нідерланди (Nibud), Франція (ONPES)
Використання в політиці	Іноді використовується для визначення юридичних порогів для соціальної допомоги (наприклад, Чехія, Словаччина). Часто застаріла для сучасної політики. Все ще використовується в деяких країнах Східної Європи або пострадянських системах як мінімальний орієнтир, але не підходить для політики соціальної інклюзії.	Часто використовується для оцінки політики, встановлення прожиткового мінімуму, моніторингу бідності , рідше – як юридично зобов'язуючий інструмент. Використовується у Великій Британії (MIS), референтних бюджетах ЄС та соціальних індикаторах ОЕСР.
Гнучкість	Зазвичай фіксований на одному рівні виживання, жорсткий та орієнтований на виживання.	Часто адаптований до різних типів домогосподарств та етапів життя (наприклад, одинокі батьки, пенсіонери) і налаштовується під життєві стандарти.
Соціальна участь	Майже не враховується.	Ураховується прямо.

3.3.4. Короткий огляд моделі бюджетних стандартів

Модель бюджетних стандартів є більш релевантною для сучасної соціальної політики, оскільки орієнтована на гідність, участь і адекватність. Її рекомендується використовувати для виявлення крайньої бідності або мінімального рівня виживання. Водночас моделі, що фокусуються лише на цьому, є вузькими, застарілими та недостатніми для забезпечення соціальної інклюзії.

Ця модель пропонує нормативну, прозору та соціально обґрунтовану основу для визначення потреб у мінімальному доході шляхом обчислення вартості кошика необхідних товарів і послуг, що забезпечують гідний рівень життя. На відміну від суто статистичних або орієнтованих на виживання меж бідності, ця модель відображає реальні потреби в конкретному національному або регіональному контексті, включаючи харчування, житло, одяг, транспорт, охорону здоров'я та освіту.

Державам рекомендовано застосовувати цю модель, оскільки вона дозволяє розробляти політику соціального захисту, схеми мінімального доходу та оцінювати адекватність заробітної плати й соціальних виплат на основі доказів. Вона відповідає принципам людської гідності, Європейському стовпу соціальних прав і міжнародним стандартам, зокрема Європейській соціальній хартії та Рекомендації № 202 МОП щодо мінімальних рівнів соціального захисту. Модель також сприяє соціальному діалогу та залученню громадськості, оскільки часто базується на партисипативних методах для визначення прийнятного рівня життя.

Її застосування особливо цінне для встановлення гарантій мінімального доходу та прожиткового мінімуму, оцінки адекватності соціальної допомоги, формування податково-соціальних реформ і стратегій зменшення бідності, забезпечення дотримання зобов'язань у сфері соціальних прав.

Хоча модель бюджетних стандартів є ресурсомісткою, вона забезпечує реалістичний і соціально легітимний орієнтир для захисту рівня життя та зменшення бідності як у країнах з високим, так і з середнім рівнем доходу.

3.4. Гібридні моделі

Гібридні моделі поєднують елементи з кількох підходів, щоб забезпечити більш тонке й реалістичне оцінювання потреб для виживання. Наприклад, вони можуть поєднувати об'єктивність моделі споживчого кошика товарів і послуг із відносними порогами доходу тощо. Такі гібридні моделі прагнуть досягти балансу між точністю, соціальною релевантністю та політичною придатністю, що робить їх цінними в умовах складного соціально-економічного середовища.

Гібридні моделі зазвичай є моделями бідності або адекватності доходу, які поєднують елементи як відносного, так і абсолютного (або нормативного) підходів до бідності. Вони покликані охопити як матеріальні нестатки, так і соціальне відчуження, визнаючи: а) що потрібно людям для гідного життя (абсолютний/нормативний підхід); б) наскільки вони відстають від інших у суспільстві (відносний підхід).

3.4.1. Приклади гібридних моделей

Відомі три гібридні моделі: модель прив'язаної відносної бідності, модель стандарту мінімального доходу і модель матеріальної депривації та доходу. Вони представлені з метою висвітлення альтернативних підходів до основних моделей, які були описані вище.

1) Модель прив'язаної відносної бідності

Прив'язана відносна бідність – це показник бідності, який використовує фіксований поріг бідності, прив'язаний до базового року, але з урахуванням інфляції з часом. Вона відображає, як розуміння бідності в суспільстві може залишатися сталим у реальному вираженні, навіть якщо загальний рівень життя змінюється.

Основні характеристики цієї моделі такі:

1. Прив'язана до конкретного року (наприклад, медіанний дохід за 2008 рік).
2. Коригується з урахуванням інфляції (наприклад, за Індексом споживчих цін).
3. Дає змогу порівнювати тенденції бідності з часом, незалежно від змін медіанного доходу національного рівня.

Модель починається з відносного порогу (наприклад, 60% від медіанного доходу), який згодом коригується на інфляцію, а не зростає разом із медіанним доходом. Вона поєднує відносну відправну точку зі стабільністю абсолютних витрат на життя.

Для кращого розуміння цієї субмоделі наведемо кілька прикладів з різних країн:

1. **Європейський Союз:** Євростат застосовує показники прив'язаної відносної бідності для відстеження довгострокових змін у державах-членах. Наприклад, поріг бідності, прив'язаний до медіанного доходу 2008 року, показує, що країни як Румунія та Болгарія значно зменшили рівень бідності в реальному вимірі, навіть якщо відносна бідність залишилася високою. Натомість у таких країнах, як Німеччина та Швеція, зафіксовано стабільний або зростаючий рівень прив'язаної бідності, що свідчить про обмежене зростання доходів у груп з низькими доходами⁹¹.

2. **США:** Бюро перепису населення США використовувало прив'язані додаткові показники бідності (SPM), встановивши 2012 рік як базовий. Ці показники, скориговані на інфляцію, демонструють стале зниження рівня бідності з 2012 по 2020 рік, особливо завдяки політичним заходам, як-от податковий кредит на зароблений дохід і продовольчі талони (SNAP). Прив'язаний SPM забезпечує більш чітке уявлення про прогрес, ніж стандартний SPM, який може коливатися залежно від змін у медіанному доході⁹².

3. **Сполучене Королівство:** Міністерство праці та пенсій Великої Британії (Department for Work and Pensions, DWP) застосовує як відносні, так і абсолютні межі бідності. Показник абсолютної бідності є прив'язаною відотною величиною, заснованою на медіанному доході 2010–2011 років, скоригованому на інфляцію. Він демонструє, що попри зростання нерівності, абсолютна бідність серед пенсіонерів і дітей знизилася завдяки цільовим допомогам і пенсіям⁹³.

4. **Країни ОЕСР:** деякі дослідження (наприклад, Atkinson and Marlier, 2010) застосовують прив'язану відносну бідність для оцінки довгострокового скорочення бідності в таких країнах, як Німеччина, Франція та Нідерланди.

4.1. **Німеччина:** застосування прив'язаних показників бідності показує обмежений реальний прогрес у зменшенні бідності під час коригування до порогу 2008 року. Регіональні диспропорції – особливо між східними та західними федеральними землями – є більш помітними в прив'язаних вимірах, ніж у щорічних відносних показниках⁹⁴.

4.2. **Франція:** Франція здійснює моніторинг як відносної, так і прив'язаної відносної бідності через своє національне статистичне відомство INSEE. Показники прив'язаної відносної бідності, з використанням 2008 року як базового і коригуванням на інфляцію, демонструють помірне зниження рівня бідності за останнє десятиліття. Це пояснюється ефективністю соціальних трансфертів, таких як RSA (Revenu de Solidarité Active), житлової допомоги та схем мінімальної пенсії. Проте прив'язана бідність залишається вищою серед молоді і неповних сімей. Перерозподільча система податків і пільг у Франції допомогла стабілізувати показники прив'язаної бідності попри економічні потрясіння, такі як криза через COVID-19⁹⁵.

91. Atkinson, A. B., & Marlier, E. (2010) Income and living conditions in Europe. Eurostat Statistical Books.

92. Fox, L., & Burns, K. (2021) The Supplemental Poverty Measure: 2020. U.S. Census Bureau.

93. DWP (2023) Households Below Average Income. UK Department for Work and Pensions.

4.3. **Нідерланди** використовують прив'язану відносну межу бідності – зазвичай на основі медіанного доходу 2008 року, скоригованого на інфляцію – для відстеження довгострокових тенденцій бідності. Цей підхід показує, що рівень бідності залишався відносно низьким, але стабільним із 2010-х років. Ключові групи ризику включають неповні сім'ї, домогосподарства мігрантів і молодь. Хоча система соціального захисту в Нідерландах (наприклад, житлова та медична допомога, схеми мінімального доходу) пом'якшує ризики бідності, залишаються занепокоєння щодо адекватності виплат порівняно з фактичними витратами на життя. Політичні дослідження (CBS, SCP) свідчать, що хоча прив'язана бідність істотно не погіршилася, багато домогосподарств із низькими доходами досі не мають достатніх ресурсів для повноцінної соціальної участі⁹⁶.

5. **Польща** використовує як абсолютні, так і відносні показники бідності, при цьому зростає інтерес до прив'язаної відносної бідності для довгострокового аналізу. Прив'язана бідність тут зазвичай базується на медіанному доході 2008 або 2010 року, скоригованому на інфляцію за індексом споживчих цін. Використання моделі прив'язаної відносної бідності поступово скорочувалося з часу приєднання до ЄС у 2004 році, головним чином завдяки економічному зростанню, фінансуванню з ЄС і розширенню системи соціальних трансфертів. Проте, попри зростання номінальних доходів, сільські домогосподарства, багатодітні сім'ї та літні жінки залишаються у групі підвищеного ризику. Наприклад, програма «Сім'я 500+» (допомога на дитину), запроваджена у 2016 році, суттєво скоротила рівень дитячої бідності відносно прив'язаного показника. Інший приклад – антикризові заходи у відповідь на COVID-19, зокрема збільшення допомоги сім'ям та підтримка безробітних, які пом'якшили рівень прив'язаної бідності, хоча неофіційно оформлені працівники та власники малого бізнесу виявилися більш вразливими. Дослідження Центрального статистичного управління Польщі (GUS) та науковців (наприклад, Шарфенберга, 2021) показують, що прив'язана бідність є кращим індикатором реального поліпшення рівня життя, ніж суто відносні показники⁹⁷.

Підсумовуючи, модель прив'язаної відносної бідності надає змістовний інструмент для оцінки ефективності соціальної політики з часом, контролюючи зростання доходів та інфляцію, водночас зберігаючи постійний стандарт того, що вважається бідністю.

2) Модель стандарту мінімального доходу

Модель стандарту мінімального доходу (Minimum Income Standard, MIS) – це метод визначення рівня доходу, необхідного домогосподарству для досягнення соціально прийняттого рівня життя. Зазвичай вона розробляється із використанням партисипативних методів, коли громадяни визначають товари й послуги, необхідні для «гідного» життя. Її ключові характеристики:

1. Ґрунтується на громадській згоді, а не лише на експертних оцінках.
2. Зазвичай варіюється залежно від складу домогосподарства.
3. Відображає нормативні та контекстуальні стандарти (тобто те, що суспільство вважає необхідним).

94. Germany: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/11/oecd-regions-and-cities-at-a-glance-2022-country-notes_00a3f24b/germany_2214888f/c0553d2d-en.pdf.

95. INSEE (2022) Les niveaux de vie et la pauvreté en 2020. Institut national de la statistique et des études économiques.

96. SCP (2023) Armoede en sociale uitsluiting and CBS (2022), Poverty and social exclusion in the Netherlands.

Нижче наведено кілька прикладів з різних країн:

1. Велика Британія: розробляється Фондом Джозефа Роунтрі (Joseph Rowntree Foundation, JRF) та Університетом Лафборо з 2008 року. MIS використовується для обґрунтування розміру прожиткового мінімуму та у соціальній політиці. Велика Британія є провідною країною у цій моделі. Наприклад, у 2023 році для досягнення MIS дорослому без пари було потрібно приблизно 29 500 фунтів стерлінгів валового річного доходу⁹⁸.

2. Ірландія: Партнерство Vincentian Partnership for Social Justice проводить подібні дослідження MIS. Ця модель використовується під час бюджетного планування та для оцінки рівня бідності, особливо для людей літнього віку та сільських домогосподарств⁹⁹.

3. Нідерланди: Соціально-культурне планове бюро (SCP) застосовує подібний метод для оцінки «скромного, але достатнього» доходу домогосподарств. Результати використовуються для політики щодо адекватності доходу та мінімальної заробітної плати¹⁰⁰.

3) Модель матеріальної депривації та доходу (Material Deprivation and Income Model)

ЄС відстежує соціальне відчуження за допомогою двох основних індикаторів: рівень ризику бідності (AROP), який розглядався вище, та рівень серйозної матеріальної депривації. Крім того, ЄС також відстежує рівень дуже низької інтенсивності праці, тобто домогосподарства із мінімальним залученням до ринку праці. Ці поєднані індикатори забезпечують багатовимірний погляд на бідність і соціальне відчуження, що дозволяє ефективніше формулювати політику.

Фактично Європейський Союз (ЄС) використовує показники матеріальної депривації разом із показниками доходу для більш комплексної оцінки бідності та соціального відчуження. У той час як бідність за доходами зосереджується на нестачі фінансових ресурсів, матеріальна депривація фіксує нездатність дозволити собі базові товари й діяльність, що вважаються необхідними для гідного рівня життя. Основні показники матеріальної депривації відображають вимушену відмову від речей через фінансові обмеження та зазвичай включають нездатність вчасно сплатити оренду, іпотеку або комунальні послуги, утримувати житло в достатньому теплі, дозволити собі їжу з білком (м'ясо, риба або вегетаріанський еквівалент) через день, непередбачені витрати, доступ до телефону, кольорового телевізора, пральної машини або автомобіля, тижневу відпустку поза домом. Відповідно, особа вважається такою, що зазнає матеріальної депривації, якщо вона не може дозволити собі щонайменше 3 або 4 з перелічених вище позицій (поріг може незначно відрізнятись залежно від країни).

Існує кілька аргументів на користь застосування комбінованої оцінки бідності за матеріальною депривацією та доходами:

97. Szarfenberg, R. (2021) "Measures of Poverty and Social Exclusion in Poland." Studia Polityczne.

98. [A Minimum Income Standard for the United Kingdom in 2024.](#)

99. MESL 2025 : <https://www.budgeting.ie/publications/mesl-2025/>.

100. SCP (2023) Armoede en sociale uitsluiting and CBS (2022), Poverty and social exclusion in the Netherlands.

1. Доходу недостатньо для виявлення людей, які, навіть маючи дохід вище межі бідності, не можуть дозволити собі основні товари.
2. Матеріальна депривація виявляє труднощі, які не завжди пов'язані з рівнем доходу – наприклад, через високі витрати на життя або борги.
3. Такий багатовимірний підхід допомагає політикам ефективніше спрямовувати соціальний захист.

Показник доходу в цій системі такий: ЄС переважно використовує «рівень ризику бідності» (AROP), що визначається як відсоток людей з еквівалентним наявним доходом нижче 60% національного медіанного доходу після врахування соціальних трансфертів. Цей показник відносної бідності вказує на осіб із суттєво нижчим за середній рівнем доходу¹⁰¹.

Приклади з різних країн:

1. *Іспанія*: високі показники бідності за доходом (~20%). Висока матеріальна депривація (~15%), особливо в регіонах, що постраждали від кризи 2008 року. Свідчить про поширені труднощі з оплатою комунальних послуг і забезпеченням харчування.
2. *Швеція*: низький рівень бідності за доходом (~10%) завдяки потужній системі соціального забезпечення. Однак деякі групи (іммігранти, одинокі батьки) стикаються з помірною матеріальною депривацією через високі витрати на життя. Це показує, що лише доходу недостатньо для запобігання виникнення нестатків в країнах з високими цінами.
3. *Греція*: як бідність за доходом, так і матеріальна депривація різко зросли після економічної кризи 2009 року. Матеріальна депривація перевищила 25%, що вказує на нездатність задовольнити базові потреби. Відображає наслідки заходів жорсткої економії та скорочення соціальних витрат.
4. *Польща*: помірний рівень бідності за доходом (~15%). Рівень матеріальної депривації зменшується завдяки зростанню доходів та фондів згуртованості ЄС. Це свідчить про прогрес, але залишаються виклики для сільського населення та літніх людей.
5. *Італія*: відносно високий рівень матеріальної депривації (~13%) при помірній бідності за доходом (~18%). Регіональні диспропорції: південна Італія постраждала більше. Підкреслює обмеженість соціальних трансфертів і проблеми ринку праці¹⁰².
6. *Франція*: бідність за доходом – близько 14%, матеріальна депривація – близько 8%. Соціальні трансферти ефективно знижують бідність за доходом, але деякі групи все ще стикаються з депривацією. Відображає потужну перерозподільчу систему з окремими осередками відчуження.

101. Евростат (2023) Статистика матеріальної депривації.

7. *Румунія*: висока бідність за доходом (~23%), але нижча матеріальна депривація (~10%). Це свідчить про те, що бідність за доходами не завжди повністю призводить до матеріальної депривації завдяки підтримці з боку сім'ї і веденню підсобного господарства.

8. *Болгарія*: бідність за доходом одна з найвищих у ЄС – близько 22–24%. Попри високий рівень бідності за доходом, рівень матеріальної депривації дещо нижчий (~15%), що пов'язано з неформальною економікою та самозабезпеченням, які частково згладжують крайні прояви бідності. Саме сільські території та представники меншин, особливо ромська громада, зазнають серйозного соціального відчуження. Високий рівень безробіття та низький розмір пенсій посилюють рівень матеріальної депривації. Болгарія збільшила використання фондів ЄС для соціальної інклюзії, однак обмежені соціальні трансфери знижують ефективність.

9. *Словаччина*: близько 12–14% знаходяться під загрозою бідності. Рівень матеріальної депривації складає близько 10–12%, з постійними проблемами, пов'язаними з витратами на житло та енергоносії. Рівень матеріальної депривації серед ромських громад є непропорційно високим. Економічне зростання зменшило загальний рівень бідності, але нерівність зберігається. Національні стратегії зосереджуються на активації зайнятості та реформі соціальної допомоги.

10. *Хорватія*: бідність за доходом складає близько 15–17%. Матеріальна депривація складає близько 13%. Як наслідок, існують труднощі щодо забезпечення базових побутових потреб та непередбачених витрат. Перехідна економіка та регіональні диспропорції впливають на рівень життя. Високий рівень безробіття серед молоді підвищує ризики бідності. Політика згуртованості ЄС та реформи соціального захисту мають на меті знизити бідність і покращити умови життя.

Ці моделі підвищують легітимність шляхом поєднання економічних показників і суспільного консенсусу, що забезпечує більш точну та справедливую оцінку. Вони також сприяють порівняльності між країнами, водночас зберігаючи гнучкість щодо національного контексту. Найголовніше – гібридні моделі пропонують більш реалістичний і багатовимірний підхід до забезпечення адекватного доходу та гідності в системах соціального захисту.

3.5. Підсумок чотирьох розглянутих моделей

У цьому підсумку міститься короткий порівняльний аналіз чотирьох ключових моделей вимірювання бідності: модель споживчого кошика товарів і послуг, модель відносного порогу доходу, бюджетні стандарти та гібридні моделі. Усі вони визначають теоретичні засади та використовуються для розробки практичних механізмів застосування прожиткового мінімуму. Попри спільну мету – оцінювання адекватності доходів, ці моделі розрізняються за методологічними підходами, нормативними припущеннями та характером політичного використання.

102. Theodosi, Nikoletta (2025) National Inclusion and Poverty Plan 2021-2027: <http://www.cilap.eu/>.

Модель споживчого кошика товарів і послуг визначає мінімальний рівень доходу через оцінку вартості заздалегідь визначеного набору базових товарів і послуг, необхідних для фізичного виживання та базового функціонування. Вона забезпечує прозорість і об'єктивність, але може не враховувати соціальні очікування.

Модель відносного порогу доходу (основна модель в ЄС), зазвичай встановлена на рівні 60% від національного медіанного доходу, фіксує нерівність доходів і соціальне виключення, дозволяючи порівнювати країни між собою, але потенційно ігнорує реальні потреби у споживанні чи відмінності у вартості життя.

Модель бюджетних стандартів розширює підхід кошика, включаючи соціально та культурно визначені уявлення про достатній рівень життя, часто через участь громадськості. Вона є дуже актуальною для встановлення соціально легітимних мінімумів доходу, однак потребує значних ресурсів і регулярного оновлення.

Гібридні моделі поєднують елементи вищезазначених підходів, прагнучи інтегрувати статистичну обґрунтованість, нормативну складову й соціальний консенсус. Їхня мета – поєднати доступність, реалістичність і порівнюваність. Вони дедалі ширше застосовуються для підтримки комплексного та адаптивного проектування соціальної політики.

Загалом це порівняння висвітлює переваги й недоліки кожної моделі, наголошуючи на важливості відповідності контексту, політичних цілей і наявності даних при виборі або комбінуванні підходів до вимірювання для забезпечення ефективної боротьби з бідністю та стратегій досягнення адекватності доходів (див. Таблицю 16).

Таблиця 16. Порівняльна таблиця чотирьох розглянутих моделей

Модель	Основна ідея	Ключові ознаки	Переваги	Обмеження
1. Модель споживчого кошика товарів і послуг	Вартість основних товарів/послуг	Ґрунтується на заздалегідь визначених потребах у споживанні	Конкретна, легко оновлювана	Може не охоплювати соціальні потреби; залежить від контексту
2. Модель відносного порогу доходу	60% медіанного національного доходу	Заснована на доході, відображає відносну бідність	Добре вимірює нерівність і відчуження	Не показує реальні витрати на життя
3. Бюджетні стандарти	Мінімальні бюджети, визначені експертами	Адаптовані до типів домогосподарств і місцевих норм	Гнучкі, придатні для політики	Складні й ресурсоємні в розробці
4. Гібридні моделі	Комбінований підхід, що поєднує кілька методів	Поєднують абсолютні та відносні критерії	Збалансовані та реалістичні	Може бути важко стандартизувати між регіонами

РОЗДІЛ 4. МОЖЛИВІ МАЙБУТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ

Майбутній розвиток системи прожиткового мінімуму, ймовірно, відображатиме зміну економічних, соціальних, правових і технологічних умов, а також нові підходи до розуміння гідного життя людини та добробуту.

Нижче наведено основні тенденції та потенційні напрями:

1. *Ширше тлумачення «мінімальних потреб».* Традиційно прожитковий мінімум охоплював лише базові фізіологічні потреби – їжу, воду, житло, опалення тощо. Однак, у майбутньому це поняття може розширитися й включати доступ до інтернету та цифрових послуг¹⁰³, базову (а можливо, й середню або безперервну) освіту та доступ до інформації, можливість участі в активних програмах ринку праці, потреби у сфері психічного здоров'я та соціальних зв'язків, а також безпечне довкілля (чисте повітря, стабільний клімат) серед іншого. Водночас, майбутні визначення дедалі більше базуватимуться на уявленні про гідний рівень життя, а не лише про виживання¹⁰⁴.

Зауважте:

Безперервне навчання (lifelong learning) – це постійне, добровільне й самостійне прагнення до знань і навичок протягом усього життя, поза межами формальної освіти. Включає формальне, неформальне та неформалізоване навчання: 1) формальне навчання: школа, професійна підготовка тощо; 2) неформальне навчання: робочі курси, освіта для дорослих тощо; 3) неформалізоване навчання: самоосвіта, онлайн-ресурси, навчання через досвід. Сприяє особистому розвитку, працевлаштуванню та активному громадянству і є особливо важливим в умовах цифрової трансформації та змін на ринку праці.

2. *Більш динамічні та контекстуальні порогові показники.* Системи прожиткового мінімуму можуть еволюціонувати від статичних, єдиних для всієї країни порогів до динамічних моделей, адаптованих до місцевих умов. Наприклад, враховуватимуться регіональні відмінності в цінах (місто та село), сезонні коливання (опалення, ціни на продукти), демографічні фактори (опіка над дітьми, літніми, людьми з інвалідністю, постраждалими від війни в Україні тощо), використання даних у реальному часі та ШІ для персоналізації або регіоналізації оцінки потреб. Це підводить нас до наступного питання.

Зауважте:

Довготривалий догляд – це постійне, добровільне й самостійне прагнення до знань і навичок протягом усього життя, поза межами формальної освіти. Включає формальне, неформальне та неформалізоване навчання: 1) формальне навчання: школа, професійна підготовка тощо; 2) неформальне навчання: робочі курси, освіта для дорослих тощо; 3) неформалізоване навчання: самоосвіта, онлайн-ресурси, навчання через досвід. Сприяє особистому розвитку, працевлаштуванню та активному громадянству і є особливо важливим в умовах цифрової трансформації та змін на ринку праці.

103. A Minimum Digital Living Standard for UK Households in 2025: Briefing Paper (2025). [Good Things Foundation](#).

104. OECD (2024), How's Life? 2024: Well-being and Resilience in Times of Crisis, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/90ba854a-en> & <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/11/how-s-life-2024/bdcf2f9f/90ba854a-en.pdf>.

Дані в реальному часі – це інформація, яка збирається, обробляється та стає доступною негайно або з мінімальною затримкою після події. Узагальнено, дані в реальному часі – це оновлена інформація, яка відображає теперішній стан справ, на відміну від застарілих або історичних даних. Наприклад, у контексті прожиткового мінімуму це може означати: 1) відстеження актуальних цін на продукти, житло, рівня інфляції; 2) автоматичне оновлення порогів соціальної допомоги відповідно до поточних економічних умов. Завдяки даним у реальному часі уряди можуть швидше реагувати та точніше адаптувати політику до реальних витрат на життя.

Штучний інтелект може аналізувати дані для індивідуалізації прожиткового мінімуму відповідно до потреб окремої особи (персоналізація) або до вартості життя в конкретному регіоні (регіоналізація). Наприклад: 1) персоналізація – ШІ коригує рівень підтримки для родини з дітьми порівняно з одинокою людиною; 2) регіоналізація – ШІ враховує вищу вартість житла у великих містах порівняно з селами. Використання ШІ може зробити оцінку прожиткового мінімуму точнішою й справедливішою.

3. *Інтеграція з цифровими інструментами та великими даними.* Технологічний прогрес дозволить точніше відстежувати та моделювати потреби на рівні прожиткового мінімуму. Зокрема, можуть застосовуватися дані про споживання домогосподарств у поєднанні з аналітикою на основі штучного інтелекту, мобільні опитування та цифрові платформи для оновлення інформації в реальному часі, а також інтеграція з національними соціальними реєстрами та системами соціального захисту, серед іншого. Цифровізація забезпечує більш оперативне та обґрунтоване прийняття політичних рішень у сфері соціальної політики.

Зауважте:

Цифрові інструменти – це програмне забезпечення, застосунки, платформи або технології, що використовуються на електронних пристроях (комп'ютерах, планшетах, смартфонах) для виконання завдань, аналізу даних або комунікації. У сфері державної політики цифрові інструменти допомагають збирати дані, адмініструвати системи соціального захисту або ефективно надавати соціальні послуги. Приклади таких інструментів: 1) таблиці (наприклад, Excel, Google Sheets) – для розрахунків; 2) платформи для опитувань (наприклад, Google Forms, SurveyMonkey); 3) інструменти штучного інтелекту – для аналізу даних або підтримки ухвалення рішень; 4) мобільні застосунки – для обліку витрат або подання заявок на соціальні виплати.

Великі дані – це надзвичайно великі й складні масиви даних, які збираються з багатьох джерел та аналізуються для виявлення закономірностей, тенденцій або висновків. У контексті прожиткового мінімуму великі дані можуть допомагати відстежувати тенденції бідності, прогнозувати потреби або точніше вдосконалювати соціальні програми. Наприклад, поведінка під час онлайн-покупок на різних платформах і медичні записи всього населення тощо.

Чутливе до контексту та обґрунтоване формування соціальної політики означає розробку й коригування соціальної політики на основі: 1) надійних даних і досліджень (обґрунтованість); 2) реальних соціальних потреб, зворотного зв'язку від населення й змінних умов (чутливість до контексту). Обґрунтований підхід означає, що політика базується на фактах і дослідженнях – наукових працях, статистичних даних, оцінках впливу, пілотних програмах та їхніх результатах. Його основна мета – забезпечити, щоб політика була ефективною, економною та спрямованою на справжні причини соціальних проблем.

Чутливий підхід означає, що політика враховує потреби реального життя. Тобто вона адаптується до нових викликів, таких як економічні кризи, демографічні зміни (наприклад, старіння населення), міграція, кліматичні або цифрові трансформації, а також публічні відгуки чи протести. Основна мета – зробити політику актуальною, своєчасною та орієнтованою на людей. На практиці сучасне соціальне політичне планування дедалі частіше поєднує обидва елементи, часто за підтримки: 1) аналітики великих даних, 2) оцінки соціального впливу; 3) партисипативного врядування. Наприклад, якщо уряд розробляє нову схему мінімального доходу, він використовує дані про бідність і бюджетне моделювання (обґрунтованість), і коригує цю схему після консультацій із громадськими організаціями та місцевими громадами (чутливість до контексту).

4. Тісніший зв'язок із системами соціального захисту та схемами мінімального доходу. Очікується, що в майбутньому прожитковий мінімум відіграватиме важливішу роль у розробці універсального базового доходу або гарантій мінімального доходу; націлюванні соціальних трансфертів і програм добробуту; виконанні функції орієнтира для реформ мінімальної заробітної плати або пенсій тощо. Країни можуть юридично закріплювати прожитковий мінімум у гарантіях соціальної політики¹⁰⁵.

Зауважте:

Універсальний базовий дохід – це система, за якої держава надає регулярні грошові виплати всім громадянам без жодних умов, незалежно від рівня доходу, зайнятості чи майнового стану. Це означає, що кожен отримує однакову суму грошей на постійній основі без будь-яких вимог. Основні характеристики: 1) універсальність (виплачується всім громадянам); 2) базовість (покриває лише базові потреби для життя); 3) дохід (регулярні грошові виплати, а не товари чи послуги).

5. Міжнародна гармонізація та підхід, заснований на правах людини. У цьому контексті зростає тиск щодо визнання мінімальних стандартів життя як одного з прав людини. Найважливіші міжнародні норми, що гарантують це право: Європейська соціальна хартія (переглянута), Цілі сталого розвитку ООН¹⁰⁶, Європейський стовп соціальних прав¹⁰⁷ та Програма гідної праці МОП. Тому, ймовірно, майбутні системи будуть формуватися на основі міжнародних стандартів, що дозволить проводити порівняння між країнами та забезпечить кращу соціальну узгодженість (наприклад, у межах ЄС або відповідно до Рекомендації МОП щодо соціального захисту для всіх (№ 202)¹⁰⁸, яка закликає держави гарантувати принаймні базовий рівень доходу та основні послуги).

105. Jarow, Oshan (2024) Artificial intelligence isn't a good argument for basic income, A major study backed by OpenAI's Sam Altman shows unconditional cash has benefits that have nothing to do with AI: <https://www.vox.com/future-perfect/361749/universal-basic-income-sam-altman-open-ai-study>.

106. Див. більше: The Sustainable Development Goals Reports 2024 and 2025: [REPORT on implementation and delivery of the Sustainable Development Goals in view of the 2025 High-Level Political Forum: Unlocking the power of data for sustainable development](#).

107. Storms, Bérénice (ed.) European Social Citizenship (2023): https://www.eusocialcit.eu/wp-content/uploads/2023/02/D5.3-How-can-reference-budgets_FINAL.pdf.

108. Рекомендація щодо соціальних базових гарантій (Social Protection Floors, SPF), ухвалена Міжнародною організацією праці у 2012 році (Рекомендація № 202), встановлює глобальну рамку для забезпечення того, щоб кожна людина мала доступ щонайменше до базового рівня соціального захисту протягом усього життя. Наприклад, країна може реалізувати SPF шляхом запровадження універсальної допомоги на дитину, базової пенсії за віком і безоплатного доступу до первинної медичної допомоги.

Зауважте:

У контексті прожиткового мінімуму або соціальної політики **підхід, заснований на правах людини**, означає трактування доступу до базових потреб (таких як харчування, житло, дохід) як юридично гарантованого права, а не як благодійної допомоги чи факультативної підтримки. Це означає, що особа має законне право на мінімальний рівень життя, а держава – юридичний обов'язок його забезпечити. Замість того, щоб розглядати допомогу як тимчасову підтримку для бідних, підхід на основі прав людини передбачає юридичну гарантію доступу до мінімального доходу, забезпечення прозорих процедур, можливість оскаржити несправедливу відмову в підтримці. Цей підхід зміщує акцент із «допомоги бідним» на наділення людей правом бути захищеними.

6. *Правові підходи.* Прожитковий мінімум (або мінімальний рівень засобів існування) традиційно є статистично-економічною конструкцією/результатом, однак його подальша еволюція все більше вказує на необхідність юридичної кодифікації та нормативного обґрунтування. Така тенденція спостерігається як у міжнародному праві прав людини, так і в конституційному праві та національному законодавстві у сфері соціального забезпечення/соціальної допомоги.

6.1. Щодо конституційного права – йдеться про закріплення мінімальних стандартів життя. У багатьох юрисдикціях відбувається поступовий перехід до визнання права на мінімальний рівень життя як такого, що може бути захищене в судовому порядку. У деяких країнах (наприклад, Німеччина, Угорщина тощо) суди вже тлумачили гарантії соціальних прав як такі, що включають прожитковий мінімум. У майбутньому може з'явитися пряме конституційне визнання права на прожитковий мінімум, пов'язане з принципом людської гідності (наприклад, стаття 1 Основного закону Німеччини). Таким чином, держави можуть бути юридично зобов'язані гарантувати прожитковий мінімум шляхом надання прямої грошової підтримки або через державні послуги. Крім того, законодавці й суди можуть дедалі частіше оцінювати, чи не є розмір публічних виплат нижчим за прожитковий мінімум, що потенційно робить їх такими, що підлягають оскарженню згідно з національним або міжнародним правом.

6.2. Щодо кодифікації та процесуальних гарантій – очікується, що майбутній розвиток законодавства передбачатиме: а) обов'язковість прозорості, участі та можливості перегляду методології розрахунку прожиткового мінімуму ; б) закріплення процесуальних прав (наприклад, право на апеляцію, право на правову допомогу тощо) у випадках, коли людині відмовляють у підтримці на рівні нижче прожиткового мінімуму¹⁰⁹. Таким чином, прожитковий мінімум буде не лише матеріальним орієнтиром, а й може породжувати процесуальні права в системах соціальної допомоги.

7. *Міркування щодо охорони довкілля та сталого розвитку.* Це досить футуристичний аспект у контексті прожиткового мінімуму, однак важливо його згадати, оскільки екологічна вартість споживання дедалі частіше враховуватиметься при визначенні мінімального рівня засобів існування.

109. ILO (2021) A methodology to estimate the needs of workers and their families: file:///C:/Users/admin/Downloads/wcms_826326.pdf.

Йдеться, зокрема, про проєктування «сталих прожиткових мінімумів», зменшення залежності від ресурсомістких товарів і заохочення задоволення базових потреб із низьким вуглецевим слідом. Загалом, майбутня система прожиткового мінімуму може враховувати екологічні обмеження¹¹⁰ та міжпоколінну справедливість¹¹¹.

Майбутні системи прожиткового мінімуму – в теоретичному й ідеалістичному сенсі – ймовірно розвиватиметься: а) від забезпечення виживання – до забезпечення гідного життя; б) від фіксованих порогів – до адаптивних моделей, що ґрунтуються на даних; с) від вузьких визначень – до комплексних підходів до добробуту; d) від техніко-економічного показника – до юридично обов’язкового, заснованого на правах людини стандарту (законодавча кодифікація та судове забезпечення).

У такий спосіб прожитковий мінімум може слугувати не лише орієнтиром для політики, а й правовою гарантією людської гідності, що стає центральним елементом сучасного соціального права та соціальної справедливості. Міжнародні організації, уряди та громадянське суспільство відіграватимуть ключову роль у забезпеченні того, щоб ця система залишалася актуальною, інклюзивною та справедливою.

Заключні зауваження

Це дослідження було підготовлене як загальний огляд наявних моделей прожиткового мінімуму без прямого посилання на Україну. Під час розробки нової системи соціального забезпечення одним із найфундаментальніших принципів, який слід враховувати, є прожитковий мінімум. Цей концепт стосується мінімального рівня доходу або ресурсів, необхідного для забезпечення базового виживання та гідності людини, з покриттям таких потреб, як харчування, житло, одяг, комунальні послуги, медичне обслуговування та базова освіта. Система, що не враховує цей поріг, створює ризик закріплення бідності та соціального виключення на інституційному рівні. Для побудови нової системи соціального забезпечення необхідно дотриматися кількох кроків, які узагальнено нижче:

1. *Визначення прожиткового мінімуму.* Першим кроком є встановлення чіткого та обґрунтованого даними визначення прожиткового мінімуму. Це зазвичай вимагає проведення комплексного аналізу вартості життя, що враховує фактичні ціни на базові товари та послуги. Таке визначення повинно бути чутливим до регіональних відмінностей – зокрема між містом і селом. Залучення незалежних експертів, громадських організацій та соціальних партнерів до цього процесу може підвищити точність і легітимність результату.

2. *Індексація соціальної допомоги відповідно до порогу прожиткового мінімуму.* Після визначення прожиткового мінімуму він має слугувати еталоном для встановлення соціальних виплат. Жодна форма соціальної підтримки не повинна залишати отримувачів нижче цього рівня. Ідеальною практикою є індексація соціальних трансфертів і схем мінімального доходу до постійно оновлюваного прожиткового мінімуму, з автоматичним

110. Йдеться про межі, встановлені природним середовищем – такі як доступність природних ресурсів, кліматичні можливості або здоров’я екосистем – які обмежують масштаби споживання, забруднення або виробництва з боку людини. Наприклад, існує межа викидів CO₂, перевищення якої спричиняє шкідливі зміни клімату.

111. Це концепція, згідно з якою майбутні покоління повинні мати ті самі права й можливості, що й сучасні – тобто ресурси мають використовуватися справедливо й сталим чином. Наприклад, не виснажувати запаси води чи викопного палива зараз, щоб майбутні покоління також могли задовольняти свої потреби.

коригуванням на інфляцію або зростання вартості життя, аби зберегти їхню реальну купівельну спроможність.

3. *Використання як інструменту формування політики.* Прожитковий мінімум повинен бути інтегрований у розробку законодавчих критеріїв відповідності для отримання соціальної допомоги. Особи або домогосподарства, які перебувають нижче цієї межі, повинні мати право на різні форми підтримки. Також він має інформувати структуру оподаткування й соціальних внесків – наприклад, звільнення доходів, нижчих за прожитковий мінімум, від податку на доходи чи внесків до системи соціального страхування, щоб не поглиблювати бідність.

4. *Включення в систему вимірювання бідності та визначення цільових груп.* Прожитковий мінімум має слугувати точкою відліку в вимірюванні бідності, зокрема для виявлення та подолання абсолютної бідності. Його можна використовувати для оцінки ефективності соціальної політики та встановлення стратегічних цілей, таких як скорочення дитячої бідності чи бездомності тощо. Соціальна політика повинна бути спрямована не лише на те, щоб підняти людей вище прожиткового мінімуму, а й на забезпечення довгострокової безпеки та соціальної інклюзії.

5. *Сприяння прозорості та обізнаності громадськості.* З метою забезпечення прозорості та підзвітності, значення та структура прожиткового мінімуму мають регулярно оприлюднюватися з чіткими поясненнями методології його розрахунку. Це дозволяє вести суспільний діалог щодо адекватності соціального забезпечення та зміцнює демократичну легітимність соціальної політики.

6. *Юридична гарантія і механізм захисту.* Юридична гарантія прожиткового мінімуму означає, що держава офіційно визнає право кожної людини на мінімальний рівень життя, необхідний для виживання та людської гідності. На національному рівні це право має бути закріплене в конституційних нормах і законодавстві про соціальні послуги. Така гарантія може реалізовуватися у формі схем мінімального доходу, соціальної допомоги або базових соціальних виплат, які не повинні опускатися нижче встановленого порогу прожиткового мінімуму. Інша важлива складова – це механізм юридичного захисту на випадок порушення цього права. Тобто, якщо особа не отримує належної соціальної допомоги і її дохід опускається нижче юридично визначеного рівня прожиткового мінімуму, вона може: оскаржити рішення органу соціального захисту (адміністративна скарга), і/або звернутися до суду (включно з адміністративним або навіть конституційним), і/або подати скаргу до омбудсмена або іншого органу з прав людини, і/або скористатися міжнародними механізмами, наприклад, процедурою колективної скарги до Європейського комітету із соціальних прав. Такі засоби захисту забезпечують реальну можливість реалізувати право на прожитковий мінімум, а не просто декларативно проголошують його.

На завершення, інтеграція прожиткового мінімуму в систему соціального забезпечення – це не лише технічне питання, а й моральний обов'язок. Він є конкретним критерієм соціальної справедливості, що допомагає гарантувати кожній людині гідне та безпечне життя. Якщо правильно застосовувати, прожитковий мінімум здатен спрямовувати політику, сприяти соціальній інклюзії та запобігати структурному відтворенню бідності.

ДОДАТКИ

Додаток 1. Розрахунок еквівалентного доходу відповідно до стандартів ОЕСР та Євростату для подружжя з двома дітьми

Модифікована шкала еквівалентності ОЕСР надає вагові коефіцієнти кожному члену домогосподарства для **розрахунку еквівалентного доходу**¹¹². Це дозволяє справедливо порівнювати домогосподарства різного розміру та складу.

Шкала еквівалентності:

Член домогосподарства	Ваги
Перший дорослий	1,0
Другий дорослий	0,5
Кожна дитина до 14 років	0,3

Що означає еквівалентний дохід домогосподарства:

1. Взяти **загальний наявний дохід домогосподарства**.
2. Поділити його на коефіцієнт еквівалентності. Наприклад, 2 дорослих ($1 + 0,5 = 1,5$) і 2 дітей ($2 \times 0,3 = 0,6$) Σ 2,1 еквівалентних одиниці для типу домогосподарства «2 дорослих і 2 дітей».

Цей метод дозволяє порівнювати рівень життя домогосподарств різного розміру та структури, коригуючи оцінку з урахуванням економії на масштабі.

Сукупний наявний дохід домогосподарства – це сума коштів, яка залишається в розпорядженні домогосподарства для витрат або заощаджень після вирахування прямих податків і внесків на соціальне забезпечення/страхування (наприклад, податку на доходи, пенсійних внесків) із валового доходу та додавання грошової соціальної допомоги (наприклад, допомоги на дітей або виплат по безробіттю)¹¹³.

Цей показник використовується переважно з трьох причин:

1. Для обчислення еквівалентного доходу (щоб порівняти рівень життя).
2. Для оцінки рівнів бідності.
3. Для дослідження нерівності доходів між країнами та типами домогосподарств.

Наявний дохід* = Валовий дохід – Податки/внески + Соціальна допомога/трансфери

*Наявний дохід зазвичай включає:

1. Валовий дохід: 1) заробітна плата і оклади; та/або 2) дохід від samozайнятості; та/або 3) дохід від власності (наприклад, дивіденди, орендна плата); та/або 4) приватні пенсії.

112. Еквівалентний дохід – це спосіб вимірювання доходу домогосподарства з урахуванням його розміру та складу, що дозволяє легше порівнювати рівень життя різних домогосподарств.

113. OECD (2024) Society at a Glance 2024: OECD Social Indicators; https://www.oecd.org/en/publications/society-at-a-glance-2024_918d8db3-en/full-report/household-income_3ee61044.html?Eurostat (2018) Concepts for household income - comparison between micro and macro approach; https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Concepts_for_household_income_-_comparison_between_micro_and_macro_approach

II. Мінус: податок на доходи та/або внески на соціальне страхування (наприклад, національне страхування, пенсійні внески).

III. Плюс: грошова соціальна допомога (наприклад, допомога на дитину, житлова підтримка, виплати по безробіттю).

Приклад: Домогосподарство отримує:

I. Дохід: - 50 000 євро валової заробітної плати; - 2 000 євро у вигляді дивідендів.

II. Сплачує: 10 000 євро податків та соціальних внесків.

III. Отримує: 3 000 євро допомоги на дитину.

У підсумку: Сукупний наявний дохід = (50 000 євро + 2 000 євро) – 10 000 євро + 3 000 євро = 45 000 євро.

Додаток 2. Покроковий алгоритм визначення цін на товари та послуги в Моделі кошика

Покроковий алгоритм визначення цін на товари та послуги в Моделі кошика включає такі етапи:

1. Вибір необхідних товарів/послуг.
2. Визначення одиниць і кількості.
3. Збір актуальних ринкових цін.
4. Множення на місячне споживання.
5. За потреби – коригування під розмір домогосподарства.
6. Регулярне повторення процедури для моніторингу змін.

1. Визначення складу кошика – вибір необхідних товарів/послуг

Спочатку формується репрезентативний перелік товарів і послуг, які регулярно споживає цільове населення: 1) продукти харчування (наприклад, рис, хліб, овочі тощо); 2) непродовольчі товари (наприклад, мило, електроенергія тощо); 3) послуги (наприклад, транспорт, оренда житла тощо). Важливо, щоб обрані товари та послуги мали: а) високу частоту споживання; б) охоплення значної частини населення; с) стабільну якість у часі.

2. Визначення кількості та одиниць виміру

Для кожного товару чи послуги слід задати стандартну одиницю виміру й обсяг для порівняння. Наприклад:

- Рис – 1 кг
- Молоко – 1 літр
- Електроенергія – за 1 кВт·год
- Оренда житла – за місяць тощо

3. Збір актуальних ринкових цін

Для збору цін кожної одиниці здійснюється фактичне ринкове обстеження¹¹⁴ або використовується офіційний моніторинг цін¹¹⁵. Дуже важливо дотримуватися таких умов: 1) враховуються роздрібні (а не гуртові) ціни; 2) ціни збираються з кількох торговельних точок або постачальників; 3) розраховуються середні або медіанні ціни.

Приклад розрахунку вартості кошика

Товар	Одиниця	Ціна (євро)	Кількість на місяць	Загальна вартість кошика (євро)
Рис	1 кг	1,20	10 кг	$10 \times 1,20 = 12,00$ євро
Молоко	1 літр	0,90	8 літрів	$8 \times 0,90 = 7,20$ євро
Хліб	1 кг	1,00	10 кілограмів	$10 \times 1,00 = 10,00$ євро
Електро-енергія	1 кВт·год	0,15	100 кВт·год	$100 \times 0,15 = 15$ євро
Мило	1 шт.	0,50	3 шт.	$3 \times 0,50 = 1,50$ євро

114. Дослідження ринку – це метод збору інформації на ринку з метою з'ясування цін, доступності та якості товарів і послуг. (Наприклад: дослідник відвідує супермаркети та місцеві ринки в різних районах, щоб зафіксувати ціни на 1 кг рису, 1 літр олії, 1 шматок мила, 1 квиток на автобус тощо.)

115. Офіційний моніторинг цін – це регулярне відстеження та фіксація цін на товари й послуги, що здійснюється державним органом або уповноваженою установою.

Сума загальних місячних витрат на кошик = 12,00 євро (рис) + 7,20 євро (молоко) + 10,00 євро (хліб) + ... = X євро

4. Множення на потрібну кількість – множення на місячне споживання

Наступний крок – помножити ціну за одиницю на середню кількість, яку споживають за період (наприклад, протягом місяця). Після цього складається сума всіх одиниць для отримання повної вартості споживчого кошика (див. приклад в останньому рядку Таблиці 8).

5. За потреби – коригування під розмір домогосподарства

Якщо потрібно, підсумкова вартість кошика множиться на кількість осіб домогосподарстві (або використовується еквівалентна шкала¹¹⁶ для врахування дітей і дорослих). Це дозволяє здійснювати справедливе порівняння з домогосподарством, яке складається з однієї особи, або з більшим домогосподарством. Наприклад:

- 1 дорослий = 1,0 одиниця
- 1 дитина = 0,5 одиниці

Сума для домогосподарства з 2 дорослими й 2 дітьми = 1 + 1 + 0,5 + 0,5 = 3,0 одиниці

6. Регулярне повторення процедури для моніторингу змін

Щоб відслідковувати інфляцію чи зміну вартості життя, потрібно: 1) повторювати розрахунок щомісяця або щокварталу; 2) порівнювати результати з попередніми періодами.

116. Еквівалентна шкала - це метод коригування доходу або споживання домогосподарства з урахуванням кількості та типу його членів (дорослі та діти). Вона дозволяє справедливо порівнювати домогосподарства різного розміру, визнаючи, що діти потребують менше ресурсів, ніж дорослі, а також що спільне користування благами зменшує загальні потреби.

Додаток 3. Норми калорійності за даними ВООЗ

Всесвітня організація охорони здоров'я надає орієнтовні добові норми калорій (енергії), що залежать від віку, статі, маси тіла, рівня фізичної активності та фізіологічного стану (наприклад, вагітність або хвороба). Ці середні показники для загального населення використовуються для планування харчування, надання гуманітарної допомоги, а також у дослідженнях еталонних бюджетів (наприклад, при складанні споживчого кошика товарів і послуг).

Орієнтовні добові калорійні потреби за ВООЗ

1. Дорослі чоловіки (18–59 років)

Рівень фізичної активності	Добова потреба в енергії
Низький (сидячий спосіб життя)	~2 000–2 200 ккал
Помірний	~2 500–2 700 ккал
Високий (фізична праця)	~3 000–3 200 ккал

2. Дорослі жінки (18–59 років)

Рівень фізичної активності	Добова потреба в енергії
Низький (сидячий спосіб життя)	~1 600–1 800 ккал
Помірний	~2 000–2 200 ккал
Високий (фізично активна)	~2 400–2 600 ккал

3. Діти та підлітки

Вік	Хлопці (ккал/день)	Дівчата (ккал/день)
1–3 роки	~1 100–1 300	~1 100–1 300
4–6 років	~1 400–1 600	~1 300–1 500
7–10 років	~1 700–2 000	~1 600–1 900
11–14 років	~2 200–2 500	~2 000–2 200
15–18 років	~2 700–3 000	~2 200–2 400

4. Люди старшого віку (60+ років)

Стать	Добова потреба в енергії (при низькій активності)
Чоловіки	~1 900–2 200 ккал
Жінки	~1 600–1 800 ккал

5. Вагітність та лактація

Вагітність (2–3 триместр):	+300–450 ккал/день
Лактація:	+500–650 ккал/день

Додаток 4. Дослідження бюджетів домогосподарств (HBS)

Дослідження бюджетів домогосподарств (Household Budget Surveys, HBS) – це національні вибіркові дослідження, які збирають детальну інформацію про те, як домогосподарства отримують, витрачають і споживають дохід протягом певного періоду (зазвичай від одного місяця до року). Це ключовий статистичний інструмент для аналізу рівня життя, бідності, вартості життя та споживчої поведінки.

1. Зміст дослідження бюджетів домогосподарств (HBS)

Витрати	Доходи	Характеристики домогосподарства
Деталізовані витрати на: 1. Продукти харчування та напої 2. Житло та комунальні послуги 3. Особисту гігієну 4. Освіту 5. Транспорт 6. Дозвілля та культуру 7. Охорону здоров'я 8. Одяг і взуття 9. Зв'язок 10. Податки, страхування, заощадження тощо	1. Заробітна плата/оклади 2. Соціальна допомога (пенсії, допомога з безробіття, допомога на дітей) 3. Доходи від самозайнятості 4. Доходи від капіталу (оренда, відсотки) 5. Доходи в натуральній формі (гуманітарна допомога, безкоштовні послуги) тощо	1. Кількість членів, вік, стать 2. Зайнятість 3. Рівень освіти 4. Регіон, міська/сільська місцевість 5. Умови проживання тощо

2. Призначення HBS

Призначення	Пояснення
Оцінка вартості життя	Дає уявлення про вартість життя в різних регіонах або серед різних груп доходів.
Формування індексу споживчих цін (ІСЦ)	Визначає вагу кожної категорії витрат (наприклад, продукти харчування = 25%) для розрахунку інфляції.
Моніторинг бідності та нерівності	Дає змогу порівняти витрати бідних і заможних домогосподарств.
Створення еталонних бюджетів	Служить основою для розрахунку Споживчого кошика (прожиткового мінімуму).
Підтримка соціальної політики	Допомагає у розробці систем податків та соціальних виплат, житлової та сімейної політики.
Оновлення національних рахунків	Забезпечує дані для розрахунку ВВП і споживчих витрат.

3. Приклади використання HBS у країнах ЄС та за кордоном

Країна	Назва обстеження	Частота проведення
Країни ЄС	EU-SILC ¹¹⁷ + національні HBS	Приблизно кожні 5 років

117. EU-SILC (Європейська статистика доходів і умов життя) - це загальноєвропейська система досліджень, що координується Євростатом, у межах якої національні статистичні служби збирають стандартизовані

4. Приклад спрощеної структури місячних витрат

Стаття витрат	% від загальних витрат
Продукти харчування	25%
Житло та комунальні послуги	30%
Транспорт	10%
Охорона здоров'я	7%
Зв'язок	4%
Освіта	3%
Інше (одяг, дозвілля тощо)	21%

5. Застосування досліджень бюджетів домогосподарств (HBS)

Призначення	Як допомагає HBS
Розрахунок еталонних бюджетів	Визначення середніх витрат на базові потреби
Перевірка адекватності мінімального доходу	Порівняння соціальних виплат із фактичними витратами (особливо на житло й харчування)
Визначення ризику бідності.	Якщо домогосподарства не покривають базові витрати
Розробка соціальної політики	Виявлення категорій, де малозабезпечені витрачають більше
Оцінка доступності житла	Аналіз частки витрат на оренду та комунальні послуги

6. Типові помилки у плануванні та використанні дослідження бюджетів домогосподарств і як їх уникнути

Основні помилки	Рекомендації щодо уникнення
Плутанина між номінальними величинами та відсотками	Завжди перевіряйте: у євро чи у %.
Нараховування розміру домогосподарства	Використовуйте еквівалентний дохід/витрати ¹¹⁸ .
Ототожнення кошика з мінімумом	HBS показує реальні середні витрати , але вони не завжди є достатніми або відповідними до потреб .
Пряме порівняння між країнами	Використовуйте СПЗ (стандарт купівельної спроможності) або виконайте коригування з урахуванням купівельної спроможності.
Заниження звітних даних	Особливо щодо алкоголю, неформальних доходів і предметів розкоші – оновлюйте дані.
Вибіркова похибка	Не ігноруйте бездомних, мігрантів або дуже заможні домогосподарства.
Тимчасове відставання	Зазвичай публікуються через 1–2 роки після збору – оновлюйте дані.

мікродані про: 1) доходи (домогосподарств і окремих осіб); 2) бідність і соціальне виключення; 3) умови життя (якість житла, матеріальну депривацію); 4) стан на ринку праці (зайнятість, безробіття); 5) освіту, здоров'я та баланс між роботою й особистим життям.

Ці дані є основою для моніторингу соціальної політики ЄС – зокрема, через індикатори на кшталт показника ризику бідності або соціального виключення. Вони використовуються в рамках ініціатив Europe 2020, ЄС-2030, а також у дослідженнях нерівності, бідності, добробуту та соціальної мобільності. Два ключові методи: 1. Перехресне дослідження – щороку охоплює різні домогосподарства, що дозволяє здійснювати щорічні порівняння між країнами ЄС. 2. Поздовжнє дослідження – відстежує одні й ті ж домогосподарства протягом кількох років, що дає змогу аналізувати динаміку доходів і соціальну мобільність.

Покроковий алгоритм тлумачення таблиць обстеження бюджетів домогосподарств

А) Типова структура таблиці HBS

Стаття витрат	Щомісячна (або щорічна) сума (євро)	Частка від загальних витрат домогосподарства (%)
Продукти харчування та безалкогольні напої	350	20,5%
Житло, вода, електроенергія	500	29,3%
Транспорт	150	8,8%
Одяг і взуття	70	4,1%
Охорона здоров'я	90	5,3%
...	...	...
Усього	1 707	100%

В) Порівняння груп за рівнем доходів

Багато таблиць HBS подають дані за **дохідними квінтилями** (від найбідніших 20% до найбагатших 20%).

Категорія	Найбідніші 20% (євро)	Найбагатші 20% (євро)	Коментар
Продукти харчування	280	500	Багатші витрачають більше в абсолютних сумах, але менше у %.
Житло	400	700	Та сама тенденція – сума ↑, але частка ↓.
Алкоголь і тютюн	50	30	У бідніших частка відносно вища.
Освіта	5	80	Різниця в доступі – питання справедливості.

С) Регіональні відмінності

Структура витрат змінюється залежно від регіону чи типу місцевості (місто/село). Наприклад: Витрати на опалення й електроенергію вищі в холодних сільських регіонах. Оренда житла значно дорожча у містах. Транспорт: у місті – громадський, у селі – приватне авто тощо.

Д) Відмінності за типом домогосподарства

Дослідження бюджетів домогосподарств (HBS) зазвичай подає окремі дані для: 1) дорослих без пари; 2) пар (з дітьми або без); 3) пенсіонерів; 4) багатодітних родин; або інших типів сімей. Витратні навантаження (наприклад, витрати на догляд за дітьми або рахунки за електроенергію) можуть суттєво відрізнятися залежно від типу сім'ї.

118. Еквівалентний дохід (equivalised income) або еквівалентні витрати (equivalised expenditure) – це спосіб скоригувати загальний дохід (або витрати) домогосподарства з урахуванням його розміру та складу, щоб забезпечити справедливе порівняння рівня життя між різними домогосподарствами.

Додаток 5. Основні риси моделі workfare

1. Визначення: Workfare – це підхід у сфері соціальної політики, який вимагає від осіб виконання роботи або участі в пов'язаній із працею діяльності як умови для отримання соціальних виплат. Етимологічно термін походить від поєднання слів welfare (соціальна допомога) та work (праця). У цій системі державна підтримка (наприклад, допомога по безробіттю або базова грошова допомога) надається лише за умови, що отримувач бере участь у працевлаштуванні, навчанні або громадських роботах.

2. Ключові характеристики: а) умовність: отримувачі повинні активно брати участь у трудовій діяльності (наприклад, пошук роботи, громадські роботи, навчання); б) активізація замість підтримки: зміщення акценту з пасивної допомоги до інтеграції на ринку праці; с) ідеологія «спочатку праця»: просування ідеї, що будь-яка праця краще, ніж її відсутність, навіть якщо вона низькооплачувана або тимчасова.

3. Типи діяльності в межах workfare: а) програми громадських робіт; б) громадська служба; с) професійне навчання або стажування; д) обов'язкові вимоги до кількості поданих заяв на роботу.

4. Основні цілі: а) зменшення залежності від соціальної допомоги; б) заохочення до самозабезпечення; с) скорочення державних витрат на соціальну сферу; д) сприяння цінностям «суспільства, заснованого на праці».

5. Деякі критичні зауваження: а) може затягувати людей у низькоякісні робочі місця без перспектив розвитку; б) може бути репресивною, особливо щодо найбільш уразливих (наприклад, довготривало безробітних, осіб з інвалідністю); с) часто ігнорує структурні бар'єри, як-от нестача робочих місць, дискримінація чи відсутність догляду за дітьми.

6. Приклади систем workfare

- Угорщина: Програма громадських робіт (Közfoglalkoztatás);
- США: програма TANF (Тимчасова допомога нужденним сім'ям) із вимогами до працевлаштування;
- Велика Британія: програма Work Programme та умови в рамках Universal Credit.

7. Модель workfare в Угорщині – особливо активно застосовується з 2010 року – це система соціальної допомоги, заснована на громадських роботах, яка пов'язує виплати з участю в державних програмах працевлаштування. Ця модель значно розширилася за правління уряду Орбана (партія «Фідес» (Fidesz) після 2010 року. Її просували як засіб «зробити працю вигідною» та зменшити залежність від соціальної допомоги. Офіційна назва – Програма громадських робіт (Közfoglalkoztatás).

Безробітним, особливо у сільських чи неблагополучних районах, пропонують низькооплачувану державну роботу (наприклад, прибирання, сільське господарство, муніципальне обслуговування). Участь є обов'язковою для отримання мінімальної соціальної допомоги (наприклад, «підтримки на заміну зайнятості»).

Однак заробітна плата у програмі нижча за мінімальну, але вища, ніж при пасивному отриманні соціальної допомоги. Відмова від участі може призвести до втрати допомоги на строк до 3 місяців.

Першочергові цілі системи: 1. Скорочення довготривалого безробіття. 2. Просування ідеології «суспільства, заснованого на праці». 3. Стимування залежності від державної допомоги.

Критика програми: 1. Низька оплата праці та відсутність розвитку навичок утримують учасників у бідності. 2. Посилює маргіналізацію ромського населення та мешканців сіл. 3. Має обмежений перехід до відкритого ринку праці. 4. Програму часто описують як репресивну, а не підтримувальну.

Позиція уряду: 1. Зменшує залежність від пасивної допомоги. 2. Сприяє участі в житті громади. 3. Забезпечує певний дохід у районах із нестачею робочих місць.

8. Порівняння моделей *workfare* і *welfare*¹¹⁹

У моделі *workfare* соціальна допомога надається за умови участі особи у програмі працевлаштування або професійного навчання (так звана система «допомога в обмін на працю»). Основна мета – стимулювати самозабезпечення, зменшити залежність від держави, скоротити витрати на соціальну допомогу; часто модель орієнтована на безробітних або осіб з низьким доходом.

На відміну від цього, модель *welfare* (скандинавський підхід або скандинавська модель) – це універсальна система соціального захисту, яка передбачає щедрі, фінансовані з податків соціальні виплати та послуги для всіх громадян. Її основна мета – сприяти рівності, соціальній безпеці та високій якості життя. Приклади європейських країн: Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія.

Основні характеристики скандинавської моделі *welfare*:

1. Універсальність: усі мають доступ до соціальних виплат, незалежно від доходу.
2. Розвинені системи соціального захисту (наприклад, медична допомога, освіта, страхування на випадок безробіття).
3. Активна політика ринку праці (ALMPs): підтримка професійної перепідготовки, сприяння працевлаштуванню.
4. Високі податки фінансують широкий спектр державних послуг.

Однак існує і критика моделі *welfare*, що полягає у високих державних витратах та рівні оподаткування. А також у викликах, що пов'язані з імміграцією та забезпеченням інклюзивності тощо.

119. Як приклад моделі *welfare* розглядається скандинавський підхід.

Отже, модель workfare – це умовна підтримка, спрямована на залучення людей до ринку праці. На противагу їй, скандинавська модель welfare ґрунтується на універсальній підтримці з акцентом на рівність, розвиток людського потенціалу та активну роль держави.

Аспект	Workfare	Скандинавська модель welfare
Право на отримання	Умовне (потрібно працювати або шукати роботу)	Універсальне (на основі громадянства/
Фокус	Скорочення залежності	Сприяння рівності та соціальній згуртованості
Фінансування	Низькі державні витрати	Високе оподаткування та перерозподіл
Акцент на результат	Працевлаштування, економія витрат	Розвиток людини, довгострокове благополуччя

Додаток 6. Модель бюджетних стандартів (приклади країн)

Деякі приклади для подальшого вивчення моделі бюджетних стандартів:

1. **Австралія:** MELB Budget Standards¹²⁰ (Мельбурнські бюджетні стандарти, розроблені Центром соціальної політики)¹²¹
2. **Велика Британія**¹²²: Стандарт мінімального доходу (Minimum Income Standard), підготовлений Фондом Джозефа Роунтрі (Joseph Rowntree Foundation)
 - Призначення: визначає дохід, необхідний для прийняттого рівня життя.
 - Метод: розроблений Лафборським університетом на основі громадського консенсусу та експертних розрахунків.
 - Зв'язок із політикою: MIS впливає на кампанію за прожиткову заробітну плату та аналіз бідності.
3. **Ірландія**¹²³: Мінімально необхідний стандарт життя (Minimum Essential Standard of Living, MESL), підготовлений Vincentian Partnership for Social Justice)
 - Призначення: вимірює, що потрібно людям для життя з гідністю.
 - Метод: розроблений Партнерством вінсентіанців за соціальну справедливість через фокус-групи та аналіз ринкових цін.
 - Зв'язок із політикою: використовується для оцінки адекватності соціальних виплат, пенсій і допомоги на дітей.

120. Bedford, Megan; Bradbury, Bruce and Naidoo, Yuvisthi (2023) Budget Standards for Low-Paid Families. Report prepared for the Fair Work Commission, Melbourne, Australia: <https://apo.org.au/node/322827>.

121. Див. більше: Peter Saunders, Jenny Chalmers, Marilyn McHugh, Colette Murray, Michael Bittman and Bruce Bradbury assisted by Roisin Thank, Denise Thompson and Sally Doran Budget Standards Unit Social Policy Research Centre University of New South Wales (1998); https://www.researchgate.net/publication/267402493_Development_of_Indicative_Budget_Standards_for_Australia#full-text and Saunders, Paul & Bedford, Megan (2017) New Minimum Income for Healthy Living Budget Standards for Low-Paid and Unemployed Australians;

122. Див. більше: See more: Kim van Berkel-Jellien Knol-Daniël van Vuuren (2023) Social assistance and minimum income benefits, A comparison between five European countries (Be, DK, Fr, D, UK): <https://www.seo.nl/wp-content/uploads/2023/09/DP-101-Social-assistance-and-minimum-income-benefits.pdf>; A Minimum Income Standard for the United Kingdom in 2024; [Minimum income calculator](#); Minimum Income Standard explained.

123. Див. більше: [MESL 2025](#); [MISSOC XI. Guaranteed minimum resources](#); [Gov. Department of Social Protection \(2023\) Mid-Term Review of the Roadmap for Social Inclusion 2020-2025 Submissions](#); [Submission to the Department of Social Protection on the successor to the Roadmap for Social Inclusion 2020-2025](#).

Додаток 7: Модель бюджетних стандартів – випадок одинокого дорослого

Розгляньмо відносно простий приклад розрахунку за моделлю бюджетних стандартів для одинокої дорослої особи, яка мешкає в міській місцевості й прагне до скромного, але гідного рівня життя. Приклад покрокового розрахунку за моделлю бюджетних стандартів.

Етап 0. Характеристика домогосподарства:

- одинока доросла особа (віком 30–50 років);
- проживає в орендованій квартирі в місті;
- не має утриманців;
- працює повний робочий день.

Етап 1. Визначення стандарту життя

Мета – «скромний, але гідний» рівень життя, тобто такий, що дозволяє людині:

1. Задовольняти фізичні потреби (їжа, житло, здоров'я тощо).
2. Бути соціально активною (інтернет, базовий транспорт, дозвілля, культурні заходи тощо).
3. Жити з гідністю, без розкоші.

Етап 2. Визначення категорій бюджету

Категорія	Опис
Їжа та напої	Продукти харчування та базові побутові товари
Житло	Оренда, комунальні послуги, страхування тощо
Одяг	Одяг і взуття за сезоном
Транспорт	Громадський транспорт, авто, велосипед тощо
Охорона здоров'я	Медичні й стоматологічні витрати тощо
Зв'язок	Мобільний зв'язок, інтернет тощо
Особиста гігієна	Засоби догляду, стрижки тощо
Соціальна участь	Телебачення, дозвілля, іноді кафе чи культурні події тощо
Різне	Непередбачені витрати (подарунки, дрібні надзвичайні ситуації тощо)

Етап 3. Орієнтовні щотижневі витрати (в умовній валюті – євро)

Категорія	Щотижнева вартість (євро)
Їжа та напої	85
Житло	200
Одяг	25
Транспорт	40
Охорона здоров'я	20
Зв'язок	15
Особиста гігієна	10
Соціальна участь	35
Різне	20
Усього	450 євро/тиждень

Етап 4. Розрахунок щомісячного та річного бюджету

Період	Загальна сума
Щомісячно	$450 \text{ євро} \times 4,33 = 1\,948,50 \text{ євро}$
Щорічно	$450 \text{ євро} \times 52 = 23\,400 \text{ євро}$

Етап 5. Тлумачення результатів

Одинокій дорослій особі в цьому прикладі потрібно приблизно 23 400 євро на рік, щоб підтримувати скромний, але гідний рівень життя. Цей показник можна порівняти з:

1. Розміром мінімальної заробітної плати.
2. Соціальними виплатами чи допомогою з безробіття.
3. Офіційною межею бідності.

Якщо ця людина заробляє менше за 23 400 євро на рік, це може свідчити про ризик недостатності доходу. У разі, якщо держава хоче встановити адекватну мінімальну підтримку або базову зарплату, цей підхід дає орієнтир, заснований на доказах.

Додаток 8. Етапи розрахунку порогу відносного доходу

Етап 1. Визначення медіанного доходу

- Скласти список усіх еквівалентних наявних доходів осіб.
- Медіанний дохід = дохід, що знаходиться рівно посередині розподілу (50% отримують більше, 50% – менше).
- Наприклад, якщо медіанний дохід у країні становить 20 000 євро/рік → беремо 60% від цієї суми.

Етап 2. Розрахунок порогу

- Відносний поріг бідності = 60% × медіанний дохід.

Приклад:

- Медіанний дохід: 20 000 євро
- Поріг: 60% × 20 000 євро = 12 000 євро/рік
- Усі, хто має дохід нижчий за 12 000 євро, вважаються такими, що перебувають у зоні ризику бідності (AROP).

Еквівалентний дохід коригується з урахуванням розміру та складу домогосподарства за допомогою так званої «модифікованої шкали еквівалентності ОЕСР»:

Член домогосподарства	Еквівалентна вага
Перший дорослий	1,0
Кожен додатковий дорослий	0,5
Кожна дитина (до 14 років)	0,3

Приклад:

Пара з двома дітьми в родині:

- $1,0 + 0,5 + 0,3 + 0,3 = 2,1$ еквівалентних одиниці
- Якщо загальний дохід домогосподарства = 30 000 євро →
- Еквівалентний дохід = $30\,000 \text{ євро} \div 2,1 = 14\,286 \text{ євро}$

Цей еквівалентний дохід порівнюється з національним медіанним показником, щоб визначити ризик бідності.

Додаток 9. Модель стандартів бюджету – кейс домогосподарства з сім'єю для помірнього, але достатнього рівня життя

Етап 0. Тип домогосподарства:

- двоє дорослих (обидва працюють повний робочий день);
- двоє дітей (віком 7 і 14 років);
- міське середовище;
- оренда житла;
- орієнтація на помірний, але гідний рівень життя.

Етап 1. Визначення стандарту життя

Покриття базових потреб і соціальної участі:

- повноцінне харчування;
- безпечне житло;
- шкільні потреби;
- одяг, транспорт, зв'язок;
- дозвілля для всіх членів сім'ї.

Етап 2. Визначення категорій бюджету та щотижневі оцінки (у євро)

Категорія	Щотижнева вартість (євро)	Примітки
Їжа та напої	250	Включає продукти для 4 осіб
Житло	350	Оренда 3-кімнатної квартири + комунальні
Одяг і взуття	60	Сезонний одяг для 4 осіб
Транспорт	90	Громадський транспорт + іноді використання авто
Охорона здоров'я	40	Сімейний лікар, стоматолог, ліки
Освіта	50	Канцелярія, екскурсії, книжки
Зв'язок	25	Інтернет + телефони
Особиста гігієна	25	Засоби догляду, стрижки
Дозвілля й відпочинок	70	Абонементи, прогулянки, спорт
Побутові товари/послуги	30	Засоби для прибирання, дрібний ремонт
Непередбачувані витрати	30	Неочікувані витрати
Усього	1 020 євро/тиждень	–

Етап 3. Переведення у щомісячний та річний бюджети

Період	Загальна сума
Щомісячно	$1\,020 \text{ євро} \times 4,33 = 4\,416,60 \text{ євро}$
Щорічно	$1\,020 \text{ євро} \times 52 = 53\,040 \text{ євро}$

Етап 4. Тлумачення результатів

Теоретично, така сім'я потребує близько 53 040 євро на рік для підтримки помірною, але гідною рівня життя в місті. Ця модель може бути використана для порівняння з доходом домогосподарства, оцінки адекватності системи підтримки доходів, визначення параметрів мінімальної заробітної плати чи допомоги на дітей.

Спостереження:

1. Типово для міських бюджетів найбільші витрати складають житло і харчування (понад 50%).
2. Освіта і дозвілля є ключовими для соціальної інклюзії та розвитку дітей, а не лише для виживання.
3. Ця модель допомагає політикам і дослідникам виходити за межі бідності, фокусуючись на реальних умовах життя.

Додаток 10. Додаткова література

- Apply for subsistence assistance (Germany). (n.d.). [verwaltung.bund.de](https://verwaltung.bund.de/leistungsverzeichnis/EN/leistung/99107012017000/herausgeber/ST-387959851/region/150000000000). <https://verwaltung.bund.de/leistungsverzeichnis/EN/leistung/99107012017000/herausgeber/ST-387959851/region/150000000000>
- Banton, C. (2024). Basket of goods: Definition, CPI calculation, and example. Investopedia. https://www.investopedia.com/terms/b/basket_of_goods.asp
- Basic welfare for the elderly and people with reduced earnings capacity. (n.d.). Sozialplattform. <https://sozialplattform.de/en/content/basic-welfare-elderly-and-people-reduced-earnings-capacity>
- Belgium Federal Public Service Social Security. (2022). The non-take-up of social assistance in Belgium: Policy proposals (BELMOD) Final report. https://socialsecurity.belgium.be/sites/default/files/content/docs/en/belmod/eindrapport_belmod_en.pdf
- Bradshaw, J., Middleton, S., Davis, A., Oldfield, N., Smith, N., Cusworth, L., & Williams, J. (2008). A minimum income standard for Britain: What people think. Joseph Rowntree Foundation.
- Bradshaw, J. R. (2020). From normative budget standards to consensual minimum income standards in the UK. In C. Deeming (Ed.), Minimum income standards and reference budgets: International and comparative policy perspectives (pp. 27-38). Bristol University Press. https://eprints.whiterose.ac.uk/id/eprint/160028/1/9781447352952c23_p331_344_CDjb.pdf
- CALP Network. (2022). Calculating the minimum expenditure basket: A guide to best practice. https://www.calpnetwork.org/wp-content/uploads/2022/10/MEB_CALP_2022_HD.pdf
- Calvert, E., & Nolan, B. (2012). Material deprivation in Europe (GINI Discussion Paper No. 68). AIAS. <https://gini-research.org/wp-content/uploads/2025/02/DP68.pdf>
- Centre for Research in Social Policy. (2024). Household budgets and Minimum Income Standard methodology. Loughborough University.
- Consumer Price Index (FAQs). (2025). U.S. Bureau of Labor Statistics. <https://www.bls.gov/cpi/questions-and-answers.htm>
- Cost of living, living wages, and minimum wages in EU-27 countries. (2021). https://left.eu/app/uploads/2021/07/Study-EN_020621.pdf
- Darvas, Z. (2017). Why is it so hard to reach the EU's "poverty" target? (Policy Contribution No. 1). Bruegel. https://www.bruegel.org/system/files/wp_attachments/PC-01-2017-1.pdf
- Davis, A., Blackwell, C., Ellis, E., Padley, M., Stone, J., & Balchin, E. (2024). A Minimum Income Standard for the United Kingdom in 2024. Joseph Rowntree Foundation / Centre for Research in Social Policy.
- Davis, A., Stone, J., Blackwell, C., Padley, M., Shepherd, C., & Hirsch, D. (2022). A Minimum Income Standard for the United Kingdom in 2022. Joseph Rowntree Foundation.
- Deeming, C. (2005). Minimum income standards: How might budget standards be set for the UK? Journal of Social Policy, 34(4), 619-636.
- Deeming, C. (2010). Determining minimum standards of living and household budgets: Methodological issues. Journal of Sociology, 47(1), 17-4.
- Deeming, C. (2020). From normative budget standards to consensual minimum income standards in the UK. In C. Deeming (Ed.), Minimum income standards and reference budgets: International and comparative policy perspectives (pp. 27-38). Policy Press.
- Decerf, B. (2020). Combining absolute and relative poverty: Income poverty measurement with two poverty lines. ECINEQ Working Paper 2020-548. <https://www.ecineq.org/milano/WP/ECINEQ2020-548.pdf>
- Decerf, B., Ferrando, M., & Quinn, N. N. (2021). Global income poverty measurement with preference heterogeneity: Theory and application (Policy Research Working Paper No. 9844). World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/3c997e21-3ea1-5eb7-afab-952012fb6907>
- Derndorfer, J., & Kranzinger, S. (2021). The decline of the middle class: New evidence for Europe. Journal of Economic Issues, 55(4), 914-938. <https://doi.org/10.1080/00213624.2021.1982338>
- Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. (2024). Specific analytical support for the Social Protection Committee peer review meeting: Minimum income adequacy (Riga, 4-5 July 2024). https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/document/download/ee956108-7f42-4721-b876-5d14f711dc55_en
- Esping-Andersen, G. (1990). The three worlds of welfare capitalism. Princeton University Press.
- European Commission / Publications Office. (2023). Measuring inflation with heterogeneous preferences, taste shifts and product innovation. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c05d38de-276c-11ee-839d-01aa75ed71a1>
- Eurostat. (n.d.). Statistics Explained. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>
- Fabo, B., Guzi, M., & Ā ofrankovĀĵ, B. (2022). The living income for Slovak households.

- Fusco, A., Guio, A.-C., & Marlier, E. (2011). Income poverty and material deprivation in European countries (CEPS/INSTEAD Working Paper 2011-04). https://liser.elsevierpure.com/ws/portalfiles/portal/11783862/Working%20Paper%20n_2011-04
- Goedemé, T., et al. (2015). Towards cross-country comparable reference budgets in Europe: First results of a concerted effort. *European Journal of Social Security*, 17(1), 3-23.
- Gov.pl (Poland). (n.d.). The group of people eligible for support will be expandedâ€¦ <https://www.gov.pl/web/family/the-group-of-people-eligible-for-support-will-be-expanded-the-government-has-adopted-a-regulation-on-income-criteria-for-social-assistance>
- Greve, B., Blomquist, P., Hvinden, B., & van Gerven, M. (2021). Nordic welfare statesâ – Still standing or changed by the COVID-19 crisis? *Social Policy & Administration*, 55(2), 295-311. <https://doi.org/10.1111/spol.12675>
- Guio, A. C., Marlier, E., Gordon, D., Fahmy, E., Nandy, S., & Pomati, M. (2016). Improving the measurement of material deprivation at the European Union level. *Journal of European Social Policy*, 26(3), 219-333. <https://doi.org/10.1177/0958928716642947>
- Heeger-Hertter, S. (2019). Social assistance benefits in the Netherlands.
- Hirsch, D., Padley, M., Stone, J., et al. (2020). The low-income gap: A new indicator based on a Minimum Income Standard. *Social Indicators Research*, 149, 67-85. <https://doi.org/10.1007/s11205-019-02241-6>
- Hungarian food basket. (n.d.). European Commission portal. <http://europa.eu/!CC79TD>
- Ilmakunnas, I. (2022). [The magnitude and direction of changes in age-specific at-risk-of-poverty rates: an analysis of patterns of poverty trends in Europe in the mid-2010s | Journal of International and Comparative Social Policy | Cambridge Core](#)
- International Monetary Fund (IMF). (n.d.). Chapter 8: Calculating consumer price indices in practice. <https://www.imf.org/-/media/Files/Data/CPI/chapter-8-calculating-cpis-in-practice.ashx>
- Israel, S., & Spannagel, D. (2018). Material deprivation in the EU: A multi-level analysis on the influence of decommodification and defamilisation policies. *Acta Sociologica*, 62(2). <https://doi.org/10.1177/0001699318778735>
- Jaravel, X. (2020). Inflation inequality: Measurement, causes, and policy implications. London School of Economics. https://eprints.lse.ac.uk/123931/1/Inflation_inequality.pdf
- Kela. (n.d.). For what types of expenses can you get social assistance? <https://www.kela.fi/social-assistance-for-what-expenses>
- Knetsch, T. A., Schwind, P., & Weinand, S. (2024). The impact of weight shifts on inflation: Evidence for the euro area HICP. *Scandinavian Journal of Economics*. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0282423X241259701>
- Kurowski, P. (2022). The role of the social minimum and subsistence minimum in Poland in a historical perspective. *Polityka Społeczna*. <https://polityka-spoeczna.ipiss.com.pl/article/160915/en>
- Lan, T., Levchenko, A., & Cravino, J. (2018). Differences in consumption baskets across households and the distributional consequences of monetary policy. *VoxEU*. <https://cepr.org/voxeu/columns/differences-consumption-baskets-across-households-and-distributional-consequences>
- Lewandowski, P., & Kamińska, A. (2014). In-work poverty in Poland: Diagnosis and possible remedies. World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/332331468293689410/pdf/936930WP0P148000Poland0Final0portal.pdf>
- Mäkinen, L. (2021). Different methods, different standards? A comparison of two Finnish reference budgets. *European Journal of Social Security*. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/13882627211048514>
- Manjy van Kesteren. (2019). Social assistance benefit in the Netherlands (bijstandsuitkering). *IamExpat*. <https://www.iamexpat.nl/expat-info/social-security/social-assistance-benefit-netherlands>
- Menz, J.-O., Wieland, E., & Beck, G. W. (2025). Estimating the impact of quality adjustment on consumer price inflation (ECB Working Paper No. 2773; revised May 2025). European Central Bank. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2773~6e0b9467b4.en.pdf>
- Menyhert, B., Cseres-Gergely, Z., Kvedaras, V., Mina, B., Pericoli, F., & Zec, S. (2025). Absolute poverty measurement: Concepts and practices. In *Measuring and monitoring absolute poverty in the European Union* (Ch. 2). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-63953-1_2
- Menyhert, B., Cseres-Gergely, Z., Kvedaras, V., Mina, B., Pericoli, F., & Zec, S. (2025). Reference budget-based approach to absolute poverty measurement. In *Measuring and monitoring absolute poverty in the European Union* (Ch. 4). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-63953-1_4
- Minimum income calculator. (n.d.). <https://www.minimumincome.org.uk/>
- Minimum Income Standard explained. (n.d.). Living Income. <https://livingincome.org.uk/about/minimum-income-standard-explained>
- National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2022). Modernizing the Consumer Price Index for the 21st century. The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/26485>
- Nolan, B. (n.d.). Poverty and social exclusion in the European Union. University of Oxford ORA. <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid%3A9c068c24-6e35-424d-82a3-8cd976579adb>
- Nosrati, E., Eikemo, T. A., & Marmot, M. G. (2024). Health, wealth, and the Nordic model revisited. *Nordisk välfärdsforskning* |

- Nordic Welfare Research, 9(1), 98-102. <https://doi.org/10.18261/nwr.9.1.8>
- OECD. (2024). Tax and benefit policy descriptions for Latvia 2024 (TaxBEN). <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-sub-issues/incomes-support-redistribution-and-work-incentives/TaxBEN-Latvia-latest.pdf>
- OECD. (2025). The cost of raising children across evolving family structures: New estimates and policy challenges. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/06/the-cost-of-raising-children-across-evolving-family-structures_ab70a433/6550982c-en.pdf
- Office for National Statistics (ONS). (n.d.). Data and analysis from Census 2021, Chapter 3: Equivalised income. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/personalandhouseholdfinances/incomeandwealth/compendium/familyspending/2015/chapter3equivalisedincome#equivalisation-methodology>
- Oppegaard, S. M. N., & Nosrati, E. (2024). Capitalism and the Nordic model. Nordisk välfärdsforskning | Nordic Welfare Research, 9(1), 5-10. <https://doi.org/10.18261/nwr.9.1.1>
- Padley, M., et al. (2022). Proposing a novel Minimum Income Standard approach to energy poverty assessment: A European case study. Sustainability, 14(23).
- Padley, M., et al. (2024). A Minimum Income Standard for students: What students need to participate fully in university life. HEPI / CRSP.
- Pereirinha, J. A., & Pereira, E. (2022). Some issues on poverty measurement: A critical approach to the Eurostat at-risk-of-poverty measure. ISEG Working Paper. https://depeco.iseg.ulisboa.pt/wp_ghes/wp772022.pdf
- Plan Bureau (Belgium). (n.d.). Welfare spending. <https://www.plan.be/en/our-themes/social-protection-and-demography/welfare-spending>
- Public Work Scheme (PWS) in Hungary-Information. (n.d.). <https://kozfooglalkoztataskormany.hu/information-on-the-current-status-of-public-work-scheme-pws-in-hungary>
- Ravallion, M. (2022). Absolute and relative poverty measurement: Towards hybrid lines (Policy Research Working Paper). World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37778>
- Rates of economic poverty risk in Poland in 2024. https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/en/defaultaktualnosci/3399/4/12/1/rates_of_economic_poverty_risk_in_poland_in_2024v2.pdf
- Revenu de solidarité active (RSA). (2025). Service-Public.fr. <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/N19775>
- Saunders, P., & Bedford, M. (2018). New minimum healthy living budget standards for low-paid and unemployed Australians. The Australian Journal of Social Issues, 53(1), 4-17.
- Social assistance (Finland). (2025). Ministry of Social Affairs and Health. <https://stm.fi/en/income-security/social-assistance>
- Social assistance in Finland. (n.d.). Nordic Co-operation (norden.org). <https://www.norden.org/en/info-norden/social-assistance-finland>
- Social assistance standards. (n.d.). Municipality of Meierijstad (Netherlands). <https://www.socialezaken-mh.nl/social-assistance-standards>
- Soler-Buades, L. (2025). No welfare without workfare? Revisiting varieties of minimum income schemes in Europe (2008-2022). Social Policy & Administration, 59(3), 569-587. <https://doi.org/10.1111/spol.13077>
- Statistikaamet (Statistics Estonia). (2021). Estimated subsistence minimum: Methodology. <https://www.stat.ee/sites/default/files/2021-01/Estimated%20subsistence%20minimum.%20Methodology.pdf>
- Storms, B. (Ed.). (2023). European social citizenship. https://www.eusocialcit.eu/wp-content/uploads/2023/02/D5.3-How-can-reference-budgets_FINAL.pdf
- SUERF. (2024). The devil is in the details: Mismeasurement of inflation in the euro area (Policy Brief No. 855). <https://www.suerf.org/publications/suerf-policy-notes-and-briefs/devil-is-in-the-details-mismeasurement-of-inflation/>
- Suhányiová, A., & Suhányi, L. (2017). Selected aspects of subsistence minimum in Slovakia. CBU International Conference Proceedings, 5, 470. <https://doi.org/10.12955/cbup.v5.968>
- TutorChase. (2025). Calculating the Consumer Price Index (CPI): Step-by-step guide. <https://www.tutorchase.com/notes/ap/macroeconomics/2-4-2--calculating-the-consumer-price-index-cpi>
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2023). Quantifying cost of living for cash-based interventions: Guidance. <https://www.unhcr.org/handbooks/assessment/sites/assessment/files/2023-11/UNHCR%20CBI%20MEB%20guidance.pdf#:~:text=This%20document%20provides%20high%20level%20guidance%20on%20quantifying,Expenditure%20Basket%20%28MEB%29%20and%20setting%20a%20transfer%20value.>
- van Berkel, K., Knol, J., & van Vuuren, D. (2023). Social assistance and minimum income benefits: A comparison between five European countries (BE, DK, FR, DE, UK). SEO Amsterdam Economics. <https://www.seo.nl/wp-content/uploads/2023/09/DP-101-Social-assistance-and-minimum-income-benefits.pdf>
- Whelan, C. T., & Maitre, B. (2012). Understanding material deprivation in Europe: A multilevel analysis (GINI Discussion Paper No. 37). AIAS. https://gini-research.org/wp-content/uploads/2021/03/DP_37_Understanding-Material-Deprivation-in-Europe-A-Multilevel-Analysis.pdf

Європейська соціальна хартія, прийнята в 1961 році та переглянута в 1996 році, є аналогом Європейської конвенції з прав людини у сфері економічних та соціальних прав. Вона гарантує широкий спектр прав людини, що стосуються працевлаштування, житла, охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та добробуту.

Жоден інший юридичний документ на загальноєвропейському рівні не забезпечує такий багатосторонній та повний захист соціальних прав, як це робить Хартія.

Таким чином, Хартія вважається соціальною конституцією Європи та виступає важливим елементом архітектури із захисту прав людини континенту.

www.coe.int/socialcharter
CoESocialRights

УКР

www.coe.int

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на континенті. Вона складається із 46 держав-учасниць, зокрема всіх членів Європейського Союзу. Усі держави-учасниці Ради Європи підписали Європейську конвенцію з прав людини – договір, спрямований на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за виконанням положень Конвенції в державах-учасниках Ради Європи.

European
Social
Charter

Charte
sociale
européenne

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE